

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 7'2020

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

<https://doi.org/10.37634/efp.2020.7>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 № 353/10 (фахове видання з обліку та аудиту).

Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

2020 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.07.2020

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 13 від 16 липня

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2020
© "Економіка. Фінанси. Право",
2020

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 7'2020

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944

<https://doi.org/10.37634/efp.2020.7>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 02 July 2020 № 886 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine on July 11, 2016 № 820 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine on 21 December 2017 № 353/10 (accounting and audit).

Certificate of registration of a series of KV № 21620-11520PR dated October 12 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's doi: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Articles must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 13 dated July 16, 2020). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 30.07.2020

Format 60/84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,

Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2020
© "Economics. Finances. Law",
2020

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бойко Антон Олександрович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єра міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вережубова Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, Білоруський державний економічний університет

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Ніжинський агротехнічний інститут Національного університету біоресурсів і природокористування

Головач Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції (навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії

Криштопа Ірина Ігорівна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Полякова Євгенія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес) Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., доцент, ректор Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Тринчук Віктор Вікторович, к.е.н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Національного університету харчових технологій

Чижєвська Людмила Віталіївна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту Державного університету «Житомирська політехніка», академік Академії економічних наук України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Балгімбекова Гульнара, к.ю.н., завідувач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління ПРАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"», Заслужений юрист України

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., проф., заслужений юрист України, академік Міжнародної академії безпеки та конфліктології

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії правових наук України

Мусін Куат Саніязданович, к.ю.н., старший викладач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, академік Національної академії наук вищої освіти України

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України.

Яровий Анатолій Олександрович, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування Маріупольського державного університету, суддя у відставці

Технічний редактор: Куцяк Олександр Анатолійович

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна

Editor-in-chief

Levchenko Valentyna Petrivna, Dr. Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine"

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Boiko Anton Oleksandrovykh, PhD Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics Department, Sumy State University

Velychko Olena Heorhiivna, Advisor to the First Vice Prime Minister of Ukraine - Minister of Economic Development and Trade of Ukraine

Verezubova Tatyana Anatolevna, Dr. Economics, Professor, Head of the Department of Finances, Belarusian State Economic University

Evangelos Siskos, Dr. Economics, Professor, University of Western Macedonia

Herasymovych Anatolii Mykhailovych, Dr. Economics, Professor, Nizhyn Agrotechnical Institute of National University of Bioresources and Nature Management

Holovach Tetiana Anatoliivna, Dr. Economics, Professor, Chief Scientist of the Scientific Laboratory for Criminal Police of the Educational and Scientific Institute № 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv

Kryshchopa Iryna Ihorivna, Dr. Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation Department, Kyiv National Economic University after Vadym Hetman

Mantsevych Yurii Mykolaiovych, Dr. Economics, Associate Professor, Scientific Secretary of the State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development"

Pollakova Yevheniia Serhiivna, PhD Economics, Associate Professor of Finances and Banking Department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»

Potyshniak Olena Mykolaivna, Dr. Economics, Associate Professor, Professor of the Production, Business and Management Department of the Kharkiv National Technical University of Agriculture after Petro Vasylenko

Prushkivskiy Volodymyr Hennadiiovych, Dr. Economics, Professor, First Vice-Rector of the Zaporizhia National Technical University

Tkachenko Serhii Anatoliiovych, Dr. Economics, Associate Professor, Rector of the Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»

Trynchuk Viktor Viktorovych, PhD Economics, Associate Professor of tourism and hotel business department, National University of Food Technology

Chyzhevska Liudmyla Vitaliivna, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Professor of Accounting and Auditing Department, State University "Zhytomyr Polytechnic", Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine

Members of the editorial board of Law Sciences:

Balгимбекова Gulnara, PhD Law, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Holovach Volodymyr Volodymyrovych, PhD Law, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik", Honored Lawyer of Ukraine

Konstantinov Serhii Fedorovych, Dr. Law, Professor, Head of the Administrative Activity Department of the National Academy of Internal Affairs

Vasylynychuk Viktor Ivanovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Operational and Investigating Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine, Colonel of the Police

Hlushkov Valerii Oleksandrovykh, Dr. Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the International Security and Conflict Academy

Luts Volodymyr Vasylovych, Dr. Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of National Academy of Law Sciences of Ukraine

Musin Kuat Saniazdanyovych, PhD Law, Senior Lecturer of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Ozerskyi Ihor Volodymyrovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process Department of Black Sea National University after Petro Mohyla, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

Frytskiy Yurii Olehovych, Dr. Law, Professor, Head of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines Department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University, Honored Lawyer of Ukraine

Yaroyvi Anatolii Oleksandrovykh, PhD Law, Professor of Law and Public Administration Department, Mariupol State University, retired judge

Technical editor: Kutsiak Oleksandr Anatoliiovych

Issue Editor: Tumanian Anna Ohanesivna

ЗМІСТ

<i>Н.М. ДАЩЕНКО.</i> Інноваційна активність як детермінанта конкурентоспроможності промислового підприємства	5
<i>О.М. БОНДАРЕНКО, І.І. МАСЮК.</i> Методика проведення аудиту. Формування та списання дебіторської та кредиторської заборгованості	10
<i>О.О. ДЕГТЯРЬОВА.</i> Розробка збалансованої системи показників для стратегії використання енергії з відновлюваних джерел на промисловому підприємстві	14
<i>О.В. ДЯЧЕНКО.</i> Перспективи вдосконалення конкурентоспроможності птахівничих підприємств яєчного напрямку	18
<i>Т.В. ГІЛЬОРМЕ.</i> Обґрунтування управлінських рішень стосовно розвитку підприємств на основі енергозбереження	23
<i>Я.С. ГРОМОВИЙ.</i> Власність як економічна категорія	28
<i>К.В. КОВТУНЕНКО, О.А. КОВАЛИК, Д.А. РОДІОНОВ.</i> Впровадження в діяльність торгівельних підприємств інструментів конкурентної розвідки	33
<i>Л.Ф. КУПІНА.</i> Економічний показник ефективності реалізації норм трудового права	36
<i>Т.Я. МАТКІВСЬКА, О.В. ПОПОВИЧ.</i> Проблеми та шляхи вдосконалення обліку операцій з грошовими коштами	40
<i>І.Ю. ШЕВЧЕНКО, А.О. ПЛАХТІЙ.</i> Інтегральна оцінка інноваційно-інвестиційного потенціалу автомобільної промисловості України	44

CONTENTS

<i>N.M. DASHCHENKO.</i> Innovative activity as a determinant of competitiveness of industrial enterprise	5
<i>O.M. BONDARENKO, I.I. MASIUK.</i> Audit methodology. Formation and write-off of receivables and payables	10
<i>O.O. DEHTIAROVA.</i> Development of balanced indicators system for the strategy of using energy from renewable sources in industrial enterprise	14
<i>O.V. DIACHENKO.</i> Prospects of improving the competitiveness of poultry enterprises in the egg direction	18
<i>T.V. HILORME.</i> Substantiation of management decisions related to enterprise development based on energy efficiency	23
<i>Y.S. HROMOVYI.</i> Property as an economic category	28
<i>K.V. KOVTUNENKO, O.A. KOVALYK, D.A. RODIONOV.</i> Introduction of competitive intelligence tools in the trade enterprises activity	33
<i>L.F. KUPINA.</i> Economic indicator of the effectiveness of the labor law norms realization	36
<i>T.Y. MATKIVSKA, O.V. POPOVYCH.</i> Problems and ways to improve accounting for cash transactions	40
<i>I.Y. SHEVCHENKO, A.O. PLAKHTII.</i> Integral assessment of innovation and investment potential of automotive industry of Ukraine	44

ДАЩЕНКО

Наталія Миколаївна
daschenko0007@gmail.com

УДК 330.341.1

ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВАINNOVATIVE ACTIVITY AS A DETERMINANT OF COMPETITIVENESS
OF INDUSTRIAL ENTERPRISEк.е.н., доцент кафедри,
Одеський національний
політехнічний університетDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.1>*DASHCHENKO Nataliia Mykolaivna – PhD in Economics, Associate Professor of department, Odesa National Polytechnic University*

У статті розглянуто залежність конкурентоспроможності промислових підприємств від рівня інноваційної активності. Виділено сутність і основні характеристики конкурентних переваг підприємства з позиції інноваційної активності у ході інноваційної діяльності. Представлено результати аналітичного дослідження пріоритетних галузей економіки України з позиції інноваційної активності. Обґрунтовано необхідність системного забезпечення інноваційної активності, виділено основні напрямки оптимізації структури економіки України. Доведено необхідність актуалізації питання розвитку високотехнологічних секторів економіки, що дозволить підвищити конкурентоспроможність промислових підприємств.

* * *

В статье рассмотрено зависимость конкурентоспособности промышленных предприятий от уровня инновационной активности. Выделены сущность и основные характеристики конкурентных преимуществ предприятия с позиции инновационной активности в ходе инновационной деятельности. Представлены результаты аналитического исследования приоритетных отраслей экономики Украины с позиции инновационной активности. Обоснована необходимость системного обеспечения инновационной активности, выделены основные направления оптимизации структуры экономики Украины. Доказана необходимость актуализации вопроса развития высокотехнологических секторов экономики, что позволит повысить конкурентоспособность промышленных предприятий.

* * *

The article deals with the dependence of the competitiveness of industrial enterprises on the level of innovation activity. The essence and main characteristics of the competitive advantages of the enterprise from the point of view of innovative activity in the course of innovative activity are highlighted. One of the factors that can increase the competitiveness of business is the active use of innovative production technologies, which will ensure a continuous improvement of scientific, technical, industrial, financial and social activities in the context of changes in the institutional environment. The results of analytical research of priority sectors of Ukrainian economy from the point of view of innovative activity are presented. With the transition of the economy to the next technological institution, it is worth talking about the change of priority industries in the structure of industry - from low-processing with low added value to innovative high-tech and high-margin. As the first Ukrainian Business Innovation Index showed, only some companies are ready to invest in innovation and have a strategic vision. According to research, most companies are still not ready and do not plan to make fundamental changes in their business models in the near future. Innovation is limited to the introduction of new production technologies, automation of tasks, training of staff new skills, changing approach to marketing and communications. The necessity of systematic support of innovative activity is substantiated, the basic directions of optimization of structure of economy of Ukraine are allocated. The European vector of Ukraine gives a good chance to digitize the processes. In particular, for state-owned companies in areas such as energy and oil and gas, the prospect of digitalization has become the prospect of entering the European Union. However, without major changes to the regulatory system, government priorities, and extensive government-business cooperation, no real major changes can be expected. The issue is not only in the tax field or subsidization, but also in education, digital skills of the population. The necessity of updating the issue of development of high-tech sectors of the economy has been proved, which will increase the competitiveness of industrial enterprises. Given the trends identified, it is appropriate to emphasize the need to take concrete actions to change the structure of the economy, to increase exports of high-tech products, the creation of export-credit agencies, industrial parks.

Ключові слова: інноваційна активність, інноваційна діяльність, промислове підприємство, конкурентоспроможність

Ключевые слова: инновационная активность, инновационная деятельность, промышленное предприятие, конкурентоспособность

Keywords: innovative activity, innovative activity, industrial enterprise, competitiveness

ВСТУП

Інноваційна активність є одним з важливих аспектів розвитку промислового підприємства, запорукою його конкурентних переваг. Причинами, що зумовлюють розроблення і впровадження інновацій, є необхідність оновлення науково-технічної бази, здатність підприємства до розробок нової продукції, що призведе до розширеного інвестування в даний сектор економіки

сторонніх компаній і держави. Умовою збереження стійкості підприємства є системне впровадження різного виду нововведень: продуктових, технологічних, організаційних, маркетингових, соціальних, екологічних. Іntenсивність впровадження інновацій (інноваційна активність) сприяє розвитку стратегічних здібностей та, як наслідок, визначає комерційний успіх підприємства на ринку в довгостроковій перспективі.

Водночас надмірна інноваційна активність, яка проявляється в активному інвестуванні коштів в інноваційні проекти, не затребувані ринком, супроводжується зростанням ризиків інноваційної діяльності, негативно впливають на стійкість підприємства загалом. У зв'язку з цим актуалізується проблема вибору і реалізації ефективної стратегії інноваційного розвитку підприємств з метою збереження стійкості на ринку.

В області інноваційної діяльності на мікрорівні слід відзначити внесок таких зарубіжних авторів, як Х. Армбастер, А. Бікфалві, С. Кінкеля, Г. Лей, А. Лам, Г. Зальтман, Р. Дункан, Дж. Холбек. Проблемами інноваційної активності та інноваційного розвитку приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні дослідники: С.С. Арутюнян, В.М. Геєць, В.А. Гросул, Н.В. Данік, А.В. Ключник, Г.І. Мерніков, Л.І. Федулова та ін. Потребує подальшого дослідження питання стратегічного управління інноваційною активністю.

Формування теоретичних і методичних основ стратегічного управління інноваційною активністю, як основною детермінантою конкурентоспроможності промислового підприємства, дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення в області розробки та впровадження нововведень з урахуванням факторів, що визначають інноваційну поведінку підприємства на ринку і збереження стійкості у довгостроковій перспективі. Тому актуальності набуває науково-практичне обґрунтування основних положень стосовно виділення інноваційної активності як детермінанти конкурентоспроможності промислового підприємства.

МЕТА роботи полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні і розробленні науково-практичних рекомендацій стосовно виділення інноваційної активності як детермінанти конкурентоспроможності промислового підприємства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія дослідження ґрунтується на сучасних положеннях менеджменту, економічної теорії, теорії інноваційного розвитку, управління інноваціями, стратегічного управління, маркетингових досліджень ринку.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання. Основними методами дослідження були методи кількісного та якісного аналізу, статистичного аналізу, факторного, кластерного і дискримінантного аналізу, методи експертних оцінок тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасний розвиток економіки країни неможливий без високоефективної інноваційної діяльності, здатної забезпечити конкурентоспроможність виробничих підприємств на вітчизняних та світових ринках. Про важливість інноваційного чинника в економічному розвитку свідчить, зокрема, той факт, що у країнах ЄС кожне третє підприємство впроваджує інновації, тоді як в Україні кожне сьоме. Інноваційна діяльність підприємств є фактором зростання і розвитку, який являє собою безперервний процес, що включає дії керівництва і персоналу (наукові, технологічні, фінансові, організаційні, комерційні), основним результатом яких є реалізація інновацій (нововведень) [1].

Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) виділені наступні напрямки інноваційної діяльності підприємств: дослідження, проектування, дизайн та інші розробки нових товарів, послуг, виробничих процесів; інструментальна підготовка і організація виробництва; придбання машин і обладнання; придбання об'єктів інтелектуальної власності; навчання, підготовка і перепідготовка персоналу; організаційні нововведення (нові методи, способи, прийоми управління); дослідження в області маркетингу [1, 2]. Результатом є розробка і впровадження нововведень на підприємствах. Відповідно до стандарту Oslo, усі форми діяльності, пов'язаної з розробкою або впровадженням інновацій, включаючи інновації, впровадження яких планується здійснити в майбутньому, визнаються інноваційною активністю [2].

З метою отримання стійких конкурентних переваг підприємства ведуть постійний пошук нових форм організації свого бізнесу. Одним з чинників, здатних підвищити конкурентоспроможність бізнесу, є активне використання інноваційних технологій виробництва, що забезпечить постійне поліпшення науково-технічної, виробничої, фінансової, соціальної діяльності в умовах трансформаційних змін інституційного середовища.

Конкурентоспроможність господарюючого суб'єкта визначається безліччю специфічних факторів, комбінація яких є індивідуальною для кожного конкретного підприємства у певній ситуації. Саме такої позиції дотримується американський економіст М. Портер [3], який у своїй теорії виділяє чотири головних детермінанти конкурентних переваг, які перебувають у постійній тісній взаємодії один з одним: стратегія, структура і суперництво господарюючих суб'єктів; родинні, підтримуючі і суміжні галузі; параметри факторів виробництва; параметри попиту.

Отже, конкурентоспроможність підприємства знаходить відображення у сукупності здатностей щодо:

- ведення економічно обґрунтованої, ефективної діяльності;
- виробляти і вчасно виводити на ринок конкурентоспроможну продукцію;
- конкурувати, тобто створювати і утримувати конкурентні переваги;
- обирати та реалізувати ефективну бізнес-модель;
- зберігати або покращувати стан ринкової позиції, використовувати ринкові інструменти просування власної продукції.

У міру переходу економіки до чергового технологічного укладу варто говорити про зміну пріоритетних галузей в структурі промисловості – від низькопереробних з невисокою доданою вартістю до інноваційно-високотехнологічних і високомаржинальних [4]. Індекс промислової продукції України за січень-червень 2019 р., порівняно з аналогічним періодом минулого року, продемонстрував показник 100,5 %, що говорить про дуже низький рівень зростання (на 0,5 %). Основними видами діяльності, що забезпечили зростання з початку 2019-го р. (січень-листопад), були будівництво (21,3 %), роздрібна торгівля (10,4 %) і сільське господарство (2,4 %). Тоді як промисловість за цей же період скоротилася на 1,2 %. Україна поступово втрачає статус промислової держави, а наслід-

ком її сировинної орієнтації є неконкурентність за рівнем технологічності: частка високотехнологічних виробництв у випуску переробної промисловості в Україні у 1,8 рази нижча, ніж у Польщі, а в експорті частка цих виробництв ще нижча – у 3,2 рази. Водночас рівень продуктивності праці у польській промисловості вищий у 3,6 рази. В Україні високотехнологічні галузі формують лише 6% ВВП та 5,5% експорту. Окремі галузі виробництва істотно знизили темпи розвитку останніми роками. Серед них металургія, машинобудування, виробництво нафтопродуктів.

Стосовно нетехнологічної частини переробної промисловості, то у 2019 р. зросло виробництво металоконструкцій для будівництва на 16,6 %, чавуну, сталі та феросплавів збільшилася на 2,9 %, труб на 5,6 %. Отже, маємо позитивну тенденцію низькомаржинального виробництва напівфабрикатів, на які припадає найбільша питома вага у промисловості України. Тобто промисловість України спеціалізується на низько-технологічному виробництві. Це говорить про низький рівень попиту на інновації. На зовнішніх ринках вітчизняна продукція є не конкурентоспроможною, оскільки досить висока частка в собівартості припадає на енергоресурси.

В Україні визначено Індекс інноваційності українських компаній. За даними аналітичного дослідження, істотно поліпшити продуктивність роботи компаніям у таких галузях, як металургія, енергетика, АПК дозволить штучний інтелект, аналітика великих даних, Інтернет. Але як показав перший Індекс інноваційності українського бізнесу, лише деякі компанії готові інвестувати в інновації та володіють стосовно цього стратегічним баченням. Причому така ситуація характерна не тільки для українських підприємств. У цифрові ініціативи великих промислових компаній вливається багато грошей. Так, керівники 1350 з цих підприємств у всьому світі, які стали учасниками проведеного дослідження, поділилися, що інвестиції у цифровізацію в загальному підсумку склали понад \$ 100 млрд. у період з 2016 р. до 2018 р. Проте очікувані результати часто не виправдовуються. Так, більшість опитаних керівників компаній (з 17 країн та 13 галузей) повідомили, що отримали погану окупність від своїх коштів, вкладених у цифрові рішення. Основна причина: невдалі зусилля вивести можливості цифрових інновацій за межі ранніх експериментальних проектів.

В Україні існує інша тенденція: компанії використовують старі бізнес-моделі, але додаючи до них нові елементи. Якщо говорити про критерії та метрики цінності інновацій, то основними показниками для різних регіонів і континентів є прямі комерційні результати: зростання виручки, частка ринку і окупність інвестицій (ROI).

Більшість країн зі списку технологічних лідерів дотримуються низки простих кроків, серед яких державна підтримка НДДКР, податкові пільги, усвідомлення своєї ніші в технологіях та більш масштабна підтримка цих напрямків, забезпечення кадрового резерву і збереження талантів у країні, підтримка підприємства, створення таких інноваційних проектів, які стануть привабливими для появи іноземних інвесторів-новаторів.

Для України був би цікавий досвід Кореї. Сильна

залежність від експорту великих технологічних компаній (близька до 90 %) чинить тиск на економіку. Для диверсифікації її технологічної галузі та створення умов, в яких малі й середні компанії з творчими ідеями могли б рости і конкурувати на світовому ринку, уряд створив Президентський комітет з четвертої промислової революції «I-Korea 4.0». Його мета – створити умови для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності національних галузей завдяки інтелекту, інноваціям, інклюзивності та взаємодії. Уряд Кореї планує до 2022 р. виділити \$ 2 млрд. на проекти НДДКР, щоб підготуватися до четвертої промислової революції.

В Україні ситуація виглядає інакше. Згідно з дослідженнями, більшість компаній все ще не готові і не планують найближчим часом проводити принципові зміни у своїх бізнес-моделях. Інновації обмежуються впровадженням нових технологій виробництва, автоматизацією завдань, навчанням персоналу новим навичкам, зміною підходу до маркетингу і комунікацій [4]. І хоча завдяки цьому вдається істотно покращити фінансові показники, у довгостроковій перспективі такий підхід загрожує відкиданням української економіки далеко назад порівняно з країнами-лідерами у сфері інновацій та проривних технологій.

Аналіз показав, що найнижчий індекс інноваційності в Україні мають державні або колишні державні компанії: «Укрзалізниця», «Укренерго», «Укргаздобування», Укргазбанк, Укрексімбанк. Часто саме вони є лідерами ринку і відповідно створюють правила гри на ньому. З цієї ж причини відсутність у цьому секторі інноваційності стримує розвиток не тільки окремих галузей, але й економіки загалом.

Хороший шанс діджиталізувати процеси дає європейський вектор України. Зокрема, для держкомпаній у таких галузях, як енергетика і нафтогаз, поштовою до цифровізації стала перспектива виходу на ринки Європейського союзу. Однак без масштабних змін регуляторної системи, пріоритетів уряду та широкої кооперації влади з бізнесом не варто очікувати реальних серйозних змін. Питання не тільки у податковому полі або субсидуванні, а й в освіті, цифрових навичках населення.

З огляду на виявлені тенденції доречно акцентувати увагу на необхідність вживання конкретних дій до зміни структури економіки, до нарощування експорту високотехнологічної продукції, створення експортно-кредитних агентств, індустріальних парків. Зовнішньоекономічна кон'юнктура погіршується, а оскільки Україна – сировинна країна, то значно залежна від цих циклів спаду.

Майже 75 % вітчизняних підприємств здійснюють інноваційну діяльність за рахунок власних коштів, у т.ч. за рахунок амортизаційних відрахувань, проте наслідки світової економічної кризи унеможливають подальші процеси інновацій.

Інноваційна активність більшості вітчизняних підприємств промисловості досить низька. Це відбувається внаслідок високих ризиків, якими супроводжується даний вид діяльності. Такі ризики обумовлені впливом значної кількості внутрішніх і зовнішніх факторів, які постійно змінюються. Висока невизначеність результатів інноваційної діяльності поясню-

ється також слабким правовим захистом інноваційної діяльності на всіх рівнях (національному, регіональному, місцевому, на рівні підприємства). Нестача власних грошових коштів у підприємств на розробку і впровадження інновацій серед інших факторів, що перешкоджають інноваційній діяльності, займає перше місце. Практично всі крупні інноваційні проекти потребують крупних інвестицій, тому реалізація таких проектів за рахунок власних грошових коштів неможлива не тільки для невеликих підприємств, але й для крупних підприємств [5]. Відсутність вільних грошових коштів є обмежуючим фактором ще й тому, отримати фінансування на інновації із зовнішніх джерел складно, дорого і супроводжується високим ризиком. Крім того, порівняння рентабельності власного капіталу підприємств промисловості і середньої вартості позикових коштів на ринку України, говорить про те, що для цих підприємств відсутній ефект фінансового важеля і використання позикових коштів і неможливо, і недоцільно. Низький інноваційний потенціал більшості підприємств промисловості є однією з найбільш головних особливостей їх господарської діяльності. Під інноваційним потенціалом розуміють сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, науково-технічні тощо, що необхідні для здійснення інноваційної діяльності. Виходячи з цього, можна також зробити висновок, що цей фактор також спричиняється проблемами фінансування. На підприємствах промисловості практично не відбувається робіт з дослідження і розробки нових технологічних процесів, а дослідження і розробки стосовно впровадження нових видів продукції і сировини як правило носять запозичений характер.

Конкурентних переваг підприємств неможливо досягнути, не приділяючи належну увагу продуктовим інноваціям, що являють собою ефективну оборонну реакцію підприємства на виникаючу загрозу втрати свого місця на ринку, постійний тиск з боку конкурентів, виклик нових технологій, скорочення терміну придатності продуктів, законодавчі обмеження й зміну ринкової ситуації. У наступальному варіанті продуктова інновація – це засіб використання нових можливостей збереження або завоювання конкурентної переваги за допомогою виробництва та виведення на ринок нових товарів. У довгостроковому аспекті підприємство немає іншого вибору, крім ведення ефективної товарної інноваційної політики, що є майже єдиним джерелом тривалого успіху. Таким чином, товарну інноваційну політику можна назвати своєрідною філософією сучасних ринкових відносин у рамках формування ефективного товарного асортименту успішного підприємства.

Успіх же товарної інноваційної політики значною мірою визначається формами її організації й способами фінансової підтримки. Здобуття конкурентних переваг в умовах глобалізації економіки неможливо уявити без приділення значної уваги брендовій політиці, яка полягає у системі заходів підприємства, направлених на формування у споживачів асоціацій, уявлень, образів про виключні переваги товару (послуги), що продається (надається) під товарним знаком підприємства порівняно зі схожими товарами конку-

рентів з метою створення довгострокових відносин зі споживачем. Наступною конкурентною перевагою підприємства на ринку України є виробнича програма, що являє собою план обсягу та структури виробництва продукції із їх деталізацією у часовому періоді відповідно до потреб ринку та ресурсного забезпечення підприємства, спрямований на отримання оптимального економічного результату функціонування підприємства згідно з обраними критеріями оптимальності (максимізація прибутку, мінімізація витрат, максимізація товарообігу тощо). Процес розробки ефективної виробничої програми, на наш погляд, повинен ґрунтуватися на результатах ретроспективного аналізу виконання плану виробництва минулих періодів та перспективного аналізу маркетингової та виробничої сфер підприємства. Зокрема, перспективний аналіз зовнішніх можливостей підприємства, який ґрунтується на проведенні маркетингових досліджень, має на меті передбачення майбутньої зовнішньоекономічної ситуації та оцінювання ринкового потенціалу підприємства на основі розрахунку потенційного рівня попиту та прогнозу поведінки конкурентів. У цьому сенсі важливою є оцінка виробничих можливостей підприємства в плановому періоді та обґрунтування маркетингового плану продажу наявними виробничими ресурсами підприємства.

Отже, одним із шляхів розвитку підприємства є підвищення конкурентоспроможності за допомогою впровадження інновацій в його діяльність. Вирішити такі проблеми в умовах кризових явищ поодинокі підприємства не можуть, тому пошук нових форм співпраці, поглиблення інтеграційних процесів, які дозволять їх подолати, підвищують актуальність створення та розвитку інтегрованих соціально-економічних структур.

Інтегровані корпоративні структури є важливим механізмом формування конкурентних переваг на основі підвищення інноваційності підприємств, їх здібності чітко і адекватно реагувати на зміни на ринку шляхом випуску нової або удосконалення існуючої продукції, впровадження нових технологій виробництва і збуту, удосконалення системи управління і використання новітніх маркетингових стратегій.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження особливостей і направленої інноваційної діяльності на підприємствах установлено, що інноваційна активність більшості вітчизняних підприємств промисловості досить низька. Нестача власних грошових коштів у підприємств промисловості на розробку і впровадження інновацій серед інших факторів, що перешкоджають інноваційній діяльності, займає перше місце. Низький інноваційний потенціал більшості підприємств промисловості є однією з найбільш головних особливостей їх господарської діяльності. На підприємствах промисловості практично не відбувається робіт з дослідження і розробки нових технологічних процесів, а дослідження і розробки щодо впровадження нових видів продукції і сировини як правило носять запозичений характер. У довгостроковому аспекті підприємство не має іншого вибору, крім ведення ефективної товарної інноваційної політики, що є майже єдиним джерелом трива-

лого успіху. Серед стратегічних напрямів підвищення конкурентоспроможності є підвищення інноваційної активності підприємств. Технологічні інновації мають первісне значення відносно продуктових, конкурентні переваги, які вони забезпечують важко швидко імітувати і вони забезпечують додаткове джерело отримання доходу на більш тривалий період. Але, потрібно відмітити, що можливості технологічного розвитку системи обмежуються її внутрішніми можливостями. Оскільки підприємствам гостро не вистачає власних оборотних коштів, процеси модернізації і оновлення йдуть дуже повільно. Важливим напрямком забезпечення конкурентних переваг підприємства є введення нового продукту у виробництво. Отже, для набуття конкурентних переваг важливим є впровадження проривних технологій. Адже інновації вплинуть на постачальників, партнерів, співробітників і клієнтів. Сучасні компанії переглядають свої стратегії, а уряди розвинених країн все частіше стають стимулом для інновацій в економіці. Дослідження залежності конкурентоспроможності від інноваційної активності промислового підприємства та розробка методів управління, згідно з цілями стратегії інноваційної діяльності є напрямком подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Oslo Manual The measurement of scientific and technological activities proposed guidelines for collecting and interpreting technological innovation data. Paris: OECD

Publications, 2005. 93 p.

2. Руководство Осло: рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям. М., 2010. 107 с.

3. Портер М.Э. Конкуренция / под. ред. Я.В. Заблоцкого и др. М.: ИД «Вильямс», 2005. 608 с.

4. Бондаренко С.А. Динамічні нормативи у цільовому управлінні підприємством. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. К.: КНТЕУ, 2016. № 5 (109). С. 58-69.

5. Бондаренко С.А. Концептуальні засади інноваційного розвитку в системі управління підприємством. Науковий журнал «Проблеми економіки». 2016. № 2. С. 90-101.

References

1. Oslo Manual The measurement of scientific and technological activities proposed guidelines for collecting and interpreting technological innovation data / OECD Publications. Paris, 2005. 93 p.

2. Oslo Manual: Recommendations for the Collection and Analysis of Innovation Data. Moscow, 2010. 107 p. (In Russian)

3. Porter M.E. Competition / ed. Y.V. Zablotskiy et al. Moscow: "Williams", 2005. 608 p. (In Russian)

4. Bondarenko S.A. Dynamic standards in target enterprise management. Bulletin of the National University of Trade and Economics. Kyiv: KNTEU, 2016. № 5 (109). pp. 58-69. (in Ukrainian)

5. Bondarenko S.A. Conceptual principles of innovative development in the enterprise management system. Scientific journal "Problems of Economics". 2016. № 2. pp. 90-101. (in Ukrainian)

БОНДАРЕНКО
Ольга Михайлівна

УДК 657.21

МАСЮК
Ірина Ігорівна
i0631097180@gmail.com

**МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ.
ФОРМУВАННЯ ТА СПИСАННЯ
ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ
ЗАБОРГОВАНОСТІ**

**AUDIT METHODOLOGY. FORMATION
AND WRITE-OFF OF RECEIVABLES AND
PAYABLES**

к. е. н., доцент, Національний
авіаційний університет

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.2>

студентка, Національний
авіаційний університет

BONDARENKO Olha Mykhailivna – PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University

MASIUK Iryna Ihorivna – student, National Aviation University

Частка дебіторської і кредиторської заборгованості у структурі балансу має високий відсоток, що безумовно впливає на виробничі процеси загалом. Кожна дебіторська заборгованість є чієюсь кредиторською заборгованістю і навпаки. Кожне підприємство стикалося з невилпатою боргів у будь-якому напрямку. Розглянуто контроль над розрахунками з контрагентами і процедуру списання та формування безнадійної дебіторської та кредиторської заборгованості.

* * *

Доля дебиторской и кредиторской задолженности в структуре баланса имеет высокий процент, безусловно влияет на производственные процессы в целом. Каждая дебиторская задолженность является чьей-то кредиторской задолженностью и наоборот. Каждое предприятие сталкивалось с невыплатой долгов в любом направлении. В данной статье мы рассмотрим контроль за расчетами с контрагентами и процедуру списания и формирования безнадежной дебиторской и кредиторской задолженности.

* * *

Introduction. *The share of receivables and payables in the structure of the balance sheet has a high percentage, which certainly affects the production process as a whole. Every receivable is someone's accounts payable and vice versa. Each company faced non-payment of debts in any direction. In this article, we will consider the control over settlements with counterparties and the procedure for writing off and forming bad receivables and payables.*

The purpose of the paper is to study the audit process at the enterprise in the section of receivables and payables. Identify the processes of writing off bad debts.

Results. *The audit of accounts payable and receivable is relevant in connection with the introduction of the International Accounting Standards in the management of the enterprise, the constant change in the legal framework of Ukraine. Settlements with debtors and creditors for goods and services have a significant impact on the functional activities of the enterprise, so when the audit firm checks all the nuances of accounting in this area, the main factor of fair conclusions is the provision of reliable information. The main source of information is financial statements, where receivables have a significant share in the assets of the balance sheet, and accounts payable in the liabilities of the balance sheet.*

Conclusion. *Debt write-off is an important component in settlements with counterparties. More often than not, we are faced with bad debts. For the correctness of the display of information and write-off of receivables, the company creates a reserve of doubtful debts, which is reflected in account 38 "Reserve of doubtful debts". To write off accounts payable, the company must have important evidence, documents that are approved in accordance with the law.*

Ключові слова: заборгованість, дебітори, кредитори, зобов'язання, резерв, аудит

Ключевые слова: задолженность, дебиторы, кредиторы, обязательства, резерв, аудит

Keywords: debt, debtors, creditors, liabilities, reserve, audit

ВСТУП

Аудит кредиторської та дебіторської має актуальність у зв'язку з впровадженням в управління підприємством Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, постійною зміною у законодавчій базі України. Розрахунки з дебіторами і кредиторами за товари і послуги мають значний вплив на функціональну діяльність підприємства, тому при перевірці аудиторською фірмою всіх нюансів ведення бухгалтерського обліку у даній сфері, основним фактором справедливих висновків є надання достовірної інформації. Основне джерело інформації – це фінансова

звітність, де дебіторська заборгованість має значну частку в активі балансу, а кредиторська заборгованість у пасиві балансу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті теоретична основа опирається на наукові дослідження, періодичні видання, дані статистики, законодавчі акти та нормативні документи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та Президента України на економічну тему. Для проведення дослідження використано методи діалектичного синтезу та аналізу, історичний та логічний підходи.

МЕТА роботи є дослідження процесу аудиту на

підприємстві у розділі дебіторської та кредиторської заборгованості. Виявити процеси списання безнадійної заборгованості.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проведення контролю дебіторської та кредиторської заборгованості надає впевненості користувачам фінансової звітності, стосовно законності, повноти, достовірності та реальності заборгованості наявної на підприємстві.

Використання концептуальних основ у проведенні аудиту заборгованостей є об'єктивним методом, який дозволяє в аудиторському висновку підтвердити достовірність наведеної інформації про дебіторську і кредиторську заборгованість.

Найвагоміша складова фінансової звітності – це стан розрахунків на підприємстві між кредиторами і дебіторами.

Розрахунки здійснюються у більшості випадків через банківські установи, шляхом безготівкового перерахування коштів, бартеру або погашення боргових зобов'язань.

Таким чином, вважаємо, що до основних завдань аудиторської перевірки розрахунків можна віднести:

1. Підтвердження реальності існуючих зобов'язань підприємства.
2. Встановлення наявної простроченої заборгованості.
3. Перевірка заборгованості, у якій сплинув термін позовної давності.
4. Контроль за списанням заборгованості, термін позовної давності якої закінчився.
5. Перевірка правильності ведення обліку дебіторської та кредиторської заборгованості залежно від прийнятого методу визначення та видів реалізації.
6. Встановлення порядку списання заборгованостей.

Розглянемо більш детально порядок формування та списання дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємстві.

Під час своєї господарської діяльності кожне підприємство, яке займається реалізацією продукції (робіт, послуг) у майбутньому мати неплатоспроможних контрагентів. Внаслідок чого підприємство отримує дебіторську заборгованість, яка з часом стає простроченою. За ходом перебігу такого боргу (оплати невеликими сумами або повним призупиненням оплати) потрібно проводити постійний контроль. Тому для коректного відображення такого зобов'язання в обліку необхідно її розподіляти на поточну та безнадійну заборгованість.

Згідно з П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», поточна дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості, яка виникає у ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу [3].

Слід зазначити, що поточна дебіторська заборгованість, що визнається фінансовим активом, яка відображається у балансі за чистою реалізаційною вартістю. Це не стосується придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу, а також якщо заборгованість визнаються сумнівною, а не безнадійною [3].

Опираючись на законодавчу базу, кожний суб'єкт господарювання повинен формувати резерв сумнів-

них боргів. Тобто, якщо на підприємстві є поточна дебіторська заборгованість, що є фінансовим активом, то на неї підприємство складає резерв сумнівних боргів. Але існують і виключення. Підприємство може не формувати резерв сумнівних боргів у тому випадку, якщо не існує довгострокової дебіторської заборгованості, або під час оплати авансу за товари (роботи і послуги), дебіторська заборгованість не є фінансовим активом і підприємство не отримало зокрема кошти.

Резерв створюють на кожну дату балансу, тобто щоквартально. Кожного разу сума може змінюватися, це залежить від вартості дебіторської заборгованості.

Таким чином, на дату балансу підприємство повинне розрахувати і відобразити у звітності чисту реалізаційну вартість поточної дебіторської заборгованості. І для того щоб мати достовірні дані, підприємство створює і обчислює резерв сумнівних боргів. Такі дії допоможуть у фінансовій звітності не завищати суму дебіторської заборгованості і не зменшувати витрати на створення резерву сумнівних боргів.

Під час списання безнадійної дебіторської заборгованості потрібно її правильно відобразити в податковому і бухгалтерському обліку.

У бухгалтерському обліку згідно ПСБО 10, безнадійна дебіторська заборгованість визначається тоді, якщо існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності [3].

У податковому обліку дане визначення згідно зі ст.14 ПКУ має інше значення та відповідає таким ознакам [1]:

- заборгованість за зобов'язаннями, строк позовної давності яких минув;
- прострочена заборгованість осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, оголошені померлими;
- прострочена понад 180 днів заборгованість особи, розмір сукупних вимог кредитора за якою не перевищує мінімально встановленого законодавством розміру безспірних вимог кредитора для порушення провадження у справі про банкрутство, а для фізичних осіб – заборгованість, що не перевищує 25 % мінімальної заробітної плати (у розрахунку на рік), встановленої на 1 січня звітного податкового року (у разі відсутності законодавчо затвердженої процедури банкрутства фізичних осіб);
- контрагента визнано банкрутом або припинена діяльність у зв'язку із ліквідацією;
- сума залишкового призового фонду лотереї станом на 31 грудня кожного року;
- заборгованість не може бути погашення внаслідок нестачі майна контрагента, навіть у випадку притягнення його до відповідальності через суд;
- заборгованість, яку неможна стягнути через стихійне лихо, підтверджене згідно порядку визначеним законодавством;
- заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією.

Для достовірної інформації щороку, інколи й частіше, підприємство складає акт звірки взаєморозрахунків зі своїми контрагентами. І лише у випадку, якщо пройшов термін позовної давності підприємство може

списувати дану заборгованість.

Під час перевірки аудитор залежно від того чи попередньо в обліку створювалися резерви перевіряє списання безнадійної дебіторської заборгованості двома способами.

Спочатку під час списання потрібно орієнтуватися на правила бухгалтерського обліку. А саме, коли резерв був відсутній, то списання проводять за наступною господарською операцією: Дт 944 Кт 361.

У податковому обліку списання безнадійної заборгованості буде доцільним для тих підприємств, де складають декларацію з податку на прибуток з додатком на різниці.

На підставі Інструкції № 291 під час формування резерву сумнівних боргів потрібно проводити запис: Дт 944 Кт 38 [2].

За умови виключення з активів безнадійної дебіторської заборгованості, потрібно зменшити розмір резерву сумнівного боргу. Списання безнадійної дебіторської заборгованості відображається за допомогою проведення Дт 38 Кт 36.

Списана дебіторська заборгованість обліковується на позабалансовому субрахунку 071 «Списана дебіторська заборгованість» і списується не менш ніж через три роки з дати списання, щоб дослідити зміну майнового стану боржника. Із субрахунку 071 заборгованість списується у випадку погашення, або у випадку закінчення терміну такої заборгованості.

Коли потрібно відкоригувати у балансі зменшення суми резерву сумнівних боргів, то в обліку проводиться запис: Дт 38 Кт 719.

Під час проведеного дослідження, нами було встановлено, що контроль за дебіторською заборгованістю може призвести до позитивного результату і удосконалення самої організації за таких умов:

1. Встановити термін для повернення боргу, його розмір, знижки та штрафні санкції.
2. Проаналізувати, яких клієнтів не бажано втрачати.
3. Визначити кількість боржників, у яких вже потрібно вимагати оплати.
4. Встановити групу товарів, по якій частіше за все виникає заборгованість.

Перевірка цих пунктів допоможе визначити, з якими дебіторами потрібно працювати, а яких краще уникати. У будь-якому випадку підприємство не може вберегти себе від небажаних витрат, тому альтернативою може виступити спосіб оплати:

- аванс у вигляді цінних паперів чи інших активів, що можна перевести у грошову форму;
- бартер товарно-матеріальних цінностей.

Майже кожне підприємство має у розпорядженні запозичені кошти, тобто кредиторську заборгованість. З погляду фінансової стабільності кредиторська заборгованість є джерелом для формування грошових засобів для суб'єкта господарювання і являється складовою господарських операцій. Часто підприємство позичає кошти і залучає їх в обіг для погашення старих зобов'язань. Так як кошти не використовуються у виробничих цілях – це впливає на фінансовий результат.

Згідно з нормативною базою немає конкретного закону, який би примушував оплатити власні договірні зобов'язання, і це дозволяє ухилятися від боргових зобов'язань.

У кредиторській заборгованості немає поняття «безнадійна заборгованість», але за ПСБО 11 «Зобов'язання» доходом визнається сума зобов'язання, яку не потрібно погашати. Вона може виникнути у випадках ліквідації кредитора чи закінчення терміну позивної давності. Звичайно, ліквідація кредитора не є підставою для невиплати своїх боргів, доцільніше отримати письмову згоду від контрагента з погодженням з невиплатою заборгованості.

Позивна давність – це термін, протягом якого підприємство звертається до суду з вимогою відстояти своє цивільне право чи інтерес. Загальний термін позивної давності становить три роки. Звичайно, термін може коригуватися за домовленістю сторін [4].

За безнадійної кредиторської заборгованості термін позивної давності починається з моменту, коли у кредитора є право висунути вимоги до повернення заборгованості. Кредиторська заборгованість термін позивної давності якої минув списується на підприємстві щоквартально.

Для списання кредиторської заборгованості необхідні такі документи:

- інвентаризаційний акт(акт звірки);
- наказ керівника на списання заборгованості;
- бухгалтерська довідка.

Списання кредиторської заборгованості відображається тільки в бухгалтерському обліку і у двох випадках. Це списання заборгованості до закінчення терміну позивної давності і після закінчення терміну позивної давності.

У першому випадку кредиторську заборгованість без юридичних доказів списати неможливо. Списати можна за умови, що на дату балансу заборгованість не може погашатися. Найпопулярніші причини це пробачення боргу зі сторони кредитора, документально оформлені додатковою угодою, додатком до договору чи листом. У випадку смерті контрагента може бути достатньо копії свідоцтва про смерть, але необхідно передбачити існування спадкоємця

У бухгалтерському обліку сума списаної безнадійної кредиторської заборгованості відносять до «Інших операційних доходів» і відображають проведенням Дт 631 Кт 717.

За умови списання безнадійної кредиторської заборгованості боржник списує її всю разом з податком на додану вартість на інші доходи підприємства.

ВИСНОВКИ

Для ефективного відображення інформації у фінансовій звітності, проведенні всіх бухгалтерських операцій і процесів підприємство користується послугами аудиторської фірми. Проведення аудиту повинно мати систематичний план і отримувати від клієнта достовірну інформацію, для аналізу і перевірки всієї діяльності підприємства.

Списання заборгованості є важливою складовою під час розрахунків з контрагентами. Частіше ми стикаємося з безнадійною дебіторською заборгованістю. Для коректності відображення інформації і списання дебіторської заборгованості підприємства створюють резерв сумнівних боргів, який відображається на рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів». Для списання кредиторської заборгованості підприємство повинне

мати важливі докази, документи, які затверджені згідно із законодавчою базою.

Список використаних джерел

1. Податковий Кодекс України від 05.01.2011р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 08.10.99 № 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.

References

1. Tax Code of Ukraine dated 05.01.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (in Ukrainian)

2. Instruction on application of the Account of accounts of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations: approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 30.11.99 № 29. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>. (in Ukrainian)

3. Regulation (standard) of accounting 10 "Receivables", approved by the order of the Ministry of Finance of 08.10.99 № 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>. (in Ukrainian)

4. Regulation (standard) of accounting 11 "Obligations", approved by the order of the Ministry of Finance of 31.01.2000 № 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>. (in Ukrainian)

ДЕГТЯРЬОВА

Ольга Олександрівна
degtiareva@gmail.com

УДК 338.28

РОЗРОБКА ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ДЛЯ СТРАТЕГІЇ
ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГІЇ З ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ НА
ПРОМИСЛОВИМУ ПІДПРИЄМСТВІDEVELOPMENT OF BALANCED INDICATORS SYSTEM FOR THE STRATEGY
OF USING ENERGY FROM RENEWABLE SOURCES IN INDUSTRIAL
ENTERPRISEк.е.н., доцент, Одеський
національний економічний
університетDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.3>*DEHTIAROVA Olha Oleksandrivna – PhD in Economics, Associate Professor, Odesa National Economic University*

У статті проаналізовано теоретичні основи енергетичного контролінгу як концепції, що впроваджує принципи контролінгу в енергетичну сферу промислового виробництва. Розглянуто підходи до побудови збалансованої системи показників (ЗСП), яка розглядається як один з інструментів енергетичного контролінгу. Дослідження фокусується на застосуванні енергії з нетрадиційних / відновлюваних джерел у промислових цілях і тому схема стратегічних ініціатив та розроблена ЗСП спрямовані на досягнення цілі підвищення ефективності її просування у виробничу діяльність промислових підприємств.

* * *

В статье проанализированы теоретические основы энергетического контроллинга, как концепции, которая переносит принципы контроллинга в энергетическую сферу. Рассмотрены подходы к построению сбалансированной системы показателей (ССП), которая рассматривается как один из инструментов энергетического контроллинга. Фокус исследования направлен на использование возобновляемых/альтернативных источников энергии в промышленных целях и поэтому схема стратегических инициатив и разработанная СПП направлены на достижение стратегической цели – эффективного использования энергии из возобновляемых источников в производственной деятельности промышленных предприятий.

* * *

Introduction. Implementation of renewable energy resources on manufacturing enterprises is a big challenge in Ukraine. The Energy Strategy of Ukraine has an ambitious goal to reach 25% of renewable energy in national energy balance. Manufacturing enterprises play important role in realization of this strategy as far as they are the biggest consumers of energy. Obviously they need corresponding tools to implement renewable energy in the production activity. Energy controlling is a theoretical concept and practical instrument for management control in energy sector. Balanced scorecards (BSC) are controlling's tool and can be used not only for analytical activities, but also for implementation of renewable energy strategy on manufacturing enterprise.

The purpose of the paper is formation of balanced scorecard for implementation of renewable energy strategy on manufacturing enterprise. The methodology of research covers theoretical basis of energy efficient production and D. Norton & R. Kaplan's approach to development of BSC; survey of top managers in energy sectors of industrial enterprises.

Results. Energy controlling is a new direction in development of controlling concept that is often called "management control" in the English speaking research area. The paper analyzed its theoretical basis and practical experience with the focus on renewable energy. The BSC is a successful tool for effective implementation of different strategies on enterprise as well as it is often used for analytical work. The paper proposes to use BSC's for implementation of renewable energy strategy developed both the scheme of strategic initiatives and the template of BSC to achieve the goal of improving the renewable energy efficiency in the production activities of industrial enterprises.

Conclusion. Energy controlling has the potential to contribute to improving the economic efficiency of renewable energy systems. Besides, it can make them transparent, profitable and manageable. The corresponding BCS can be developed for every company that is interested in implementation of renewable energy in production activity. The BSC sets strategic goals for promoting and enhancing the efficiency of the renewable energy system and controls the progress along the roadmap towards the strategic goals.

Ключові слова: збалансована система показників, ЗСП, енергетичний контролінг, відновлювана енергія, промислове підприємство

Ключевые слова: сбалансированная система показателей, СПП, энергетический контроллинг, возобновляемая энергия, промышленное предприятие

Keywords: balanced scorecard, BSC, energy controlling, renewable energy, manufacturing enterprise

ВСТУП

Енергетична стратегія України на період до 2035 р. передбачає збільшення частки відновлюваної енергетики у загальному первинному постачанні енергії як мінімум до 25 % [1, с. 48]. Мова йде так само про залучення промислових підприємств до власного виробництва та споживання енергії з відновлюваних джерел, а також повсюдне вдосконалення їхніх систем

енергоменеджменту. Тобто управлінські рішення стосовно енергоефективності та застосування відновлюваних енергетичних джерел (ВЕД) мають державне значення.

Енергетичний контролінг – новий напрямок розвитку концепції контролінгу, що переносить притаманну контролінгу прозорість, ефективність та обґрунтованість управлінських рішень в енергетичну сферу підприємства. Його інструментарій залучає до конт-

рольно-аналітичної роботи системи показників, у т.ч. збалансовані системи показників (ЗСП) [2, с. 30]. ЗСП здатна надати підприємству більше, ніж тільки контроль-аналітичний апарат – з її допомогою можна ставити стратегічні цілі з просування й підвищення ефективності системи відновлюваної енергії, а також відстежувати динаміку просування до поставленої цілі за дорожньою картою.

Енергія з відновлюваних джерел розглядається як серйозна альтернатива викопному паливу та такою, яка збільшує енергетичну безпеку і держави, і підприємства, що її застосовують. Через це її частка в енергобалансі багатьох країн постійно збільшується, а європейські компанії впроваджують спеціальні підрозділи, що займаються відновлюваними джерелами енергії (ВДЕ) і, зокрема, контролінгом ВДЕ. Тому з огляду на енергетичні виклики та рішення, які пропонує контролінг для підвищення ефективності діяльності енергетичного сектору промислового підприємства, дослідження в галузі енергетичного контролінгу і, зокрема, застосування його інструменту – ССП у секторі ВДЕ є дуже перспективними.

МЕТА роботи – розроблення ЗСП для енергетичної сфери промислового підприємства. Для реалізації цієї мети проаналізовано концептуальні положення енергоефективного виробництва та методичні положення розробки ЗСП; проведено опитування топ-менеджерів, що керують енергетичними секторами промислових підприємств; складено схему стратегічних ініціатив для досягнення цілі – підвищення ефективності просування енергії з нетрадиційних джерел у виробничу діяльність промислових підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою роботи стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема теоретичні основи енергетичного контролінгу та енергоефективного виробництва, а також методологія наукової школи, яка була започаткована Д. Нортоном та Р. Капланом, стосовно розроблення та впровадження збалансованих систем показників. У дослідженні використано міждисциплінарний та системний підходи до вивчення питань функціонування систем відновлюваної енергії.

РЕЗУЛЬТАТИ

Застосування контролінгу для підвищення ефективності енергетичних систем призвело до появи його нового різновиду – енергетичного контролінгу. За доволі короткий час науковці окреслили його теоретичні та функціонально-інструментальні положення, що свідчить про чималий науковий та практичний інтерес до цього нового напрямку. Так, Р. Гляйх започаткував наукову школу з енергетичного контролінгу і команда німецьких вчених під його керівництвом займається розробкою наукових та практичних положень застосування енергетичного контролінгу у діяльності промислових підприємств [4]. Ф. Матцен більше фокусується на практичних та мультидисциплінарних питаннях цілеспрямованого енергоефективного виробництва, тим не менш, відаючи належне енергетичному контролінгу [5]. Згідно з авторським визначенням енергетичного контролінгу, він являє

собою інтегровану систему інформаційно-аналітичної підтримки управлінських рішень в енергетичній сфері, які в сукупності забезпечують підвищення рівня енергоефективності, енергозбереження, енергобезпеки та зорієнтовані на забезпечення довгострокового функціонування компанії шляхом раціонального управління енергетичними ресурсами [6].

Стосовно обґрунтування енергоефективних рішень, що стосуються питань ВДЕ, то, наприклад, у Німеччині всередині енергокомпаній вже з'являються спеціальні підрозділи з контролінгу енергії з відновлюваних джерел, а, отже, можна говорити про ще один напрямок розвитку контролінгу – *контролінгу у галузі відновлюваних джерел енергії*.

Контролінг у галузі ВДЕ спрямований насамперед на:

– **керованість** системи відновлюваної енергії, яка полягає у системі планово-контрольних розрахунків. Ці розрахунки охоплюють монетарне (грошове) планування, а також контроль досягнення цілей, і будуються на кількісних, якісних і часових показниках системи відновлюваної енергії.

– **економічність та ефективність** системи відновлюваної енергії, яка полягає у політиці енергозбереження компанії та заходах зі зменшення витрат на виробництво/споживання збільшенні прибутку та рентабельності. Окремим елементом тут виділяється проектний контролінг, який необхідний для залучення партнерів та інвестицій у власну або сторонню систему відновлюваної енергії.

– **дю-ділідженс** (від англ. *due diligence* – належна добросовісність), полягає у формуванні об'єктивного уявлення про систему відновлюваної енергії. Сюди входять збір і аналіз інформації, прийняття рішень та форма їхнього подання відносно доцільності здійснення інвестицій у ВДЕ, робота з контрагентами, оцінка можливих ризиків тощо.

ЗСП широко застосовуються у контролінгу, а Р. Гляйх та М. Шульце відмічають необхідність застосування систем енергетичних показників в енергетичному контролінгу [4, с. 34]. Розробники методології побудови ЗСП Д. Нортон та Р. Каплан наголошують на індивідуальному підході до кожного підприємства, оскільки «кожна стратегія є унікальною, то такою ж неповторною має бути система та її показники» [3, с. 211]. Тобто найважливішим завданням у виборі конкретних показників збалансованої системи вони вважають визначення тих із них, які б найкращим способом визначали стратегію компанії. Однак, тим не менш, всі ЗСП включають у собі так звані загальні показники, які можуть бути застосовані для оцінки реалізації різних стратегій, бо є ключовими для оцінки результатів діяльності і характерні для багатьох компаній та галузей. Основний методологічний підхід, який пропонують Д. Нортон та Р. Каплан у розробці ЗСП базується на тісній співпраці з топ-менеджментом підприємства, і у загальному плані налічує наступні етапи [3, с. 213]:

1. Визначення структури ЗСП.
2. Формулювання стратегічних цілей.
3. Вибір стратегічних показників.
4. Складання плану реалізації.

Таким чином, показники ЗСП можна використо-

увати не тільки як традиційний інструмент контролю для планування й аналізу, але й як індикатор управління. Тому вони стають універсальним інструментом стратегічного розвитку й оцінки зусиль із просуванню систем відновлювальної енергії. Дослідження, проведене на низці промислових підприємств КПП, дозволило побудувати схему, за якої ЗСП застосовується як індикатор управління енергетичною сферою підприємства (рис. 1).

Установлені цільові величини за кожним з показників на схемі показників – це критерії досягнення бажаних результатів, а обрані показники – це формальне вираження стратегічних ініціатив, що спри-

яють досягненню цілей.

У табл. 2 наведено приклад збалансованої системи показників, яка сфокусована якраз на індикаторах управління й просуванні системи відновлюваної енергії. Кожна стратегічна перспектива розвитку системи відновлюваної енергії знайшла своє відображення в кількісних параметрах зростання або зниження, котрі важливо відслідковувати у динаміці. Таким чином, реалізація енергетичної стратегії із розширення використання енергії з відновлюваних джерел й підвищення її конкурентоздатності буде досягнута за допомогою реалізації конкретних дієвих ініціатив.

Рис. 1. Стратегічні ініціативи застосування ВЕД на промисловому підприємстві (на прикладі підприємств КПП)

Таблиця 1

Переведення цілей енергетичного підрозділу в конкретні показники застосування енергії з відновлюваних джерел (на прикладі підприємства КПП в м. Одеса)

Стратегічна перспектива	Стратегічна ініціатива	Показники
Фінансова складова	Стратегічна ціль: – Економія енергетичних витрат за рахунок ВЕД.	Показник: – Енергетичні витрати (в динаміці).
	Економія енергетичних витрат за рахунок ВЕД; – збалансована структура енергетичного балансу.	Групові показники: – ціна на енергоносії; – обсяг використання енергії за об’єктами (в натуральних одиницях); – окупність інвестицій у ВДЕ; – частка ВЕД в енергетичному балансі підприємства
Зовнішня складова	Стратегічна ціль: – співпраця з регулюючими органами; – просування ВЕД на підприємстві.	Показник: – наявність дозволів на використання ВДЕ; – збільшення кількості споживачів; – рівень відповідності ЕВД очікуванням споживачів.
Внутрішня складова	Стратегічна ціль – висока якість енергії з відновлюваних джерел	Показник: доступність, безперервність, економічність.
	Якість енергії з відновлюваних джерел: – зменшення вартості енергії, отриманої з відновлюваних джерел; – збільшення об’ємів виробництва ЕВД.	Групові показники: – розмір встановлених виробничих потужностей для виробництва ЕВД; – рівень затрат на виробництво 1квт ЕВД; – рівень втрат ЕВД в мережі; – відповідність стандартам якості.
Складова навчання та розвитку	Стратегічна ціль: – оптимізація кадрових ресурсів.	Показник: – частка співробітників з ключовими навичками.
	Оптимізація кадрових ресурсів: – заняття щодо роботи з ВДЕ; – збереження кадрової бази енергетичного департаменту, – забезпечення доступу співробітників до інформації по енергозбереженню та ВДЕ.	Групові показники: – кількість занять з підвищення кваліфікації; – коефіцієнт плинності кадрів; – рівень інформованості співробітників.

Таким чином, ЗСП сприяє ефективним управлінським рішенням в енергетичній сфері підприємства, зокрема ВДЕ, бо базується на моделі ефективності, яка визначає фактори реалізації стратегії на найвищому рівні. Будучи побудованою на причинно-наслідкових зв'язках, вона дозволяє вибрати ті цілі й показники для енергетичного господарства, які будуть відповідати енергетичній стратегії підприємства.

ВИСНОВКИ

Відповідаючи на сучасні виклики підвищення конкурентоздатності ВДЕ, енергетичний контролінг здатен внести свій вклад у справу підвищення економічної ефективності систем відновлюваної енергії. Інструменти контролінгу дозволяють підвищити керуваність систем відновлюваної енергії, зробити їх прибутковими виробництвами й сформувані об'єктивне уявлення про систему відновлюваної енергії. У використанні системи контролінгу для досягнення цілі підвищення ефективності використання систем відновлюваної енергії, а саме, підвищення фінансового результату, зниження витрат на виробництво / споживання енергії з відновлюваних джерел тощо використовуються різні інструменти контролінгу. Як правило, це такі інструменти, котрі направлені на побудову інформаційної системи, інструменти планування та контролю, інструментарій проектного контролінгу й управлінського обліку (управління затратами).

Для кожної компанії, що займається виробництвом енергії з відновлюваних джерел, може бути розроблена збалансована система показників, яка ставить стратегічні цілі стосовно просування та підвищення ефективності системи відновлюваної енергії та відображає динаміку просування до встановленої цілі за дорожньою картою. Подальші дослідження доцільно провести за результатами впровадження ЗСП в енергетичному секторі промислового підприємства та дати оцінку його прогресу у просуванні до обраної мети. Оскільки ВДЕ відіграють все більшу роль в енергобалансі багатьох країн і в європейських компаніях

з'являються спеціальні підрозділи, котрі займаються контролінгом відновлюваної енергії, то такі дослідження є дуже перспективними.

Список використаних джерел

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 року: затв. Кабінетом Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р. URL: <https://menr.gov.ua/news/34422.html>
2. Degtiareva O., Pudycheva H., Stelling J.-N. Modern energy challenges: economic and managerial approach. Hochschule Mittweida Verlag, Diskussionspapier, 2019/07. 62 p.
3. Каплан Р.С., Нортон Д.П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. ЗАО «Олимп-Бизнес». Москва. 2003. 214 с.
4. Gleich R. Energiecontrolling: Energiekosten systematisch steuern und senken. Hrsg. Ronald Gleich. München: Heuffer-Lexware GmbH & Co.KG, 2014. 270 p.
5. Matzen F.J. Industrielle Energiestrategie: Praxishandbuch für Entscheider des produzierenden Gewerbes. Wiesbaden: Springer Fachmedien. 2017. 823 p.
6. Дегтярьова О.О. Концептуально-функціональне забезпечення енергетичного контролінгу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». 2020. № 43.

References

1. Energy strategy 2035 of Ukraine. URL: <https://menr.gov.ua/news/34422.html>
2. Degtiareva O., Pudycheva H., Stelling J.-N. Modern energy challenges: economic and managerial approach. Hochschule Mittweida Verlag, Diskussionspapier, 2019/07. 62 p.
3. Kaplan P.S., Norton D.P. Balanced scorecard. From strategy to action. ЗАО «Olimp-Business». Moscow, 2013. 214 p. (in Russian)
4. Gleich R. Energiecontrolling: Energiekosten systematisch steuern und senken. Hrsg. Ronald Gleich. München: Heuffer-Lexware GmbH & Co.KG, 2014. 270 p.
5. Matzen F.J. Industrielle Energiestrategie: Praxishandbuch für Entscheider des produzierenden Gewerbes. Wiesbaden: Springer Fachmedien. 2017. 823 p.
6. Dehtiarova O.O. Concept and functions of energy controlling. Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: "Economics and Management". 2020. № 43. (in Ukrainian)

ДЯЧЕНКО

Олена Володимирівна
ekrynychnaya@yahoo.com

УДК 636.5.034:339.137

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯЄЧНОГО НАПРЯМКУPROSPECTS OF IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF POULTRY
ENTERPRISES IN THE EGG DIRECTIONк. е. н., доцент, Сумський
національний аграрний
університетDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.4>**DIACHENKO Olena Volodymyrivna** – PhD in Economics, Associate Professor, Sumy National Agrarian University

У статті представлено результати досліджень щодо вдосконалення конкурентних позицій птахівничих підприємств України на внутрішньому та світовому ринках. Досліджено та структуровано основні фактори, що впливають на конкурентоспроможність птахівничих підприємств всередині країни і на зовнішньому ринку. Проаналізовано експортний потенціал птахівництва. Досліджено питання сучасних проблемних напрямків виробництва відповідної продукції, що стосуються меншої маневреності малих птахофабрик, їх нездатності впливати на кон'юнктуру ринку птахівництва. Визначено основні загрози діяльності підприємств, проведено аналіз можливостей подальшого розвитку птахофабрик з урахуванням наявного потенціалу та проблем сучасного птахівництва. Визначено основні напрями вдосконалення конкурентоспроможності з метою підвищення ефективності птахівництва.

* * *

В статье представлены результаты исследований по совершенствованию конкурентных позиций птицеводческих предприятий Украины на внутреннем и мировом рынках. Исследованы основные факторы, влияющие на конкурентоспособность птицеводческих предприятий. Проанализированы экспортный потенциал птицеводства. Исследован вопрос современных проблемных направлений производства соответствующей продукции, касающихся меньшей маневренности малых птицефабрик, их неспособности влиять на конъюнктуру рынка птицеводства. Определены основные угрозы деятельности предприятий, проведен анализ возможностей дальнейшего развития птицефабрик с учетом имеющегося потенциала и проблем современного птицеводства. Определены основные направления совершенствования конкурентоспособности с целью повышения эффективности птицеводства.

* * *

Poultry farming needs constant attention and analysis of trends under the influence of globalization changes. The aim of the work is to summarize the theoretical and practical aspects of improving the competitiveness and economic efficiency of poultry enterprises, to analyze the current state of the organization of chicken egg production, to develop and substantiate general recommendations for improving the state of poultry farming in specialized enterprises. The research methodology includes statistical methods and methods of economic and comparative analysis, etc.

The article presents the results of research on the dynamics of poultry development in Ukraine, organizational structure of poultry farming, the general structure of distribution of egg production. Major poultry producers in Ukraine are under review. The main factors that influence the annual competitiveness of poultry enterprises are investigated. The export potential of poultry farming has been analyzed. The problems of modern problems and problematic directions of production of corresponding products concerning the smaller maneuverability of small poultry farms, their inability to influence the market conditions of the poultry breeding industry are investigated. The main threats to the activity of enterprises are determined, first of all, by external factors: the economic situation in the country, which affects the purchasing power of buyers, the level of prices for eggs, increased competition from large enterprises and enterprises of EU Member States, animal disease and the epidemiological situation in the country.

Possibilities of further development of poultry farms were analyzed taking into account the existing potential and problems of modern poultry farming. The basic directions of improvement of competitiveness with the purpose of increase of efficiency of poultry farming are determined: improvement of biotechnological processes, improvement of methodological base of state supervision of quality and safety of foodstuff and raw materials; creation of up-to-date analytical frameworks and control of quality and safety of food raw materials and foodstuffs, etc.

Ключові слова: птахівництво, агробізнес, економічна ефективність виробництва курячого яйця, експорт яєчної продукції, конкурентоспроможність

Ключевые слова: птицеводство, агробизнес, экономическая эффективность производства куриного яйца, экспорт яичной продукции, конкурентоспособность

Keywords: poultry business, agribusiness, economic efficiency of poultry, poultry subcomplex, export of egg products

ВСТУП

Птахівництво завжди було однією з найбільш рентабельних галузей сільського господарства, що швидко розвиваються. Це пов'язано насамперед з тим, що яйця, як харчовий продукт, є одним з найважливіших

продуктів, доступним, поживним та необхідним. Крім того, особливе розташування України, її кліматичні, географічні особливості сприятливі для розвитку галузі.

Сучасний стан економіки України потребує подальшого ретельного вивчення конкурентоздатності

продукції та підвищення ефективності підприємств в умовах глобалізації ринків та сучасних глобальних викликів (пандемій тощо). Посилюються вимоги стосовно покращення та моніторингу якості продукції, впровадження сучасних систем безпеки продуктів контролю, інтенсифікації виробництва з економією ресурсів, зниження споживання енергії та загальне зниження витрат. Слід розуміти, що всі вимоги потрібно забезпечувати в умовах невизначеної цінової політики та нестабільності в економіці. Отже, стабільність і навіть виживання бізнесу залежить від збалансованого рішення стосовно мінімізації витрат, підвищення якості продукції до норм та стандартів ЄС, підвищення прибутковості та конкурентоздатності продукції. Це обумовлює актуальність та своєчасність дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій

Питання конкурентоспроможності продукції птахівництва широко досліджувалися провідними науковцями країни. Основні компоненти економічного механізму розвитку галузі птахівництва в Україні та її конкурентоспроможності розглянуто у працях Ф.О. Ярошенко [8]. У працях В.О. Бойко та Л.О. Бойко [2] розглянуто шляхи підвищення економічної ефективності та прогнозування виробництва птахівничої продукції. Внесок у дослідження питання розвитку дрібнотоварного виробництва і підвищення конкурентоспроможності ферм і присадибних господарств внесли провідні вчені О.В. Терещенко, Ю.О. Рябоконтюк та ін. Публікації вітчизняних та зарубіжних авторів привертають увагу до впровадження нових систем утримання птиці, а також тенденції в альтернативному виробництві яєць [3, 6]. Водночас економічна ефективність вітчизняних підприємств яєчного напрямку не завжди стабільна і коливається не тільки за роками, а й протягом року, що обумовлено багатьма причинами внутрішнього споживання та факторами зовнішньої середовища. Жорсткість умов існування птахівничих підприємств в сучасному світі призводить до їх постійної конкуренції, яка зі свого боку так само є одним з факторів, що впливають на ефективність і прибутковість галузі. Тому питання підвищення ефективності виробництва курячого яйця є важливим питанням конкурентного розвитку підприємств як на регіональному рівні, так і рівні країни.

МЕТА РОБОТИ

Дане дослідження має на меті визначення поточних економічних проблем, що перешкоджають процесу вільної інтеграції українських птахівничих підприємств до європейських та світових ринків, обґрунтування найбільш вагомих факторів функціонування підприємств, що суттєво впливають на покращення їх конкурентоспроможності як всередині країни, так і за її межами.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз і оцінку факторів, що впливають на конкурентоспроможність продукції підприємств галузі птахівництва необхідно здійснювати поетапно. Виявлення чинників, що впливають на конкурентні переваги, вироблялося статистичними методами, методами експертної оцінки і монографічними.

РЕЗУЛЬТАТИ

Птахівництво яєчного напрямку – один із найпрогресивніших напрямів сільського господарства, який за останні роки демонструє позитивні тенденції у збільшенні виробництва, споживання, експортного потенціалу, процесів укрупнення та покращення матеріально-технічних умов виробництва продукції, дотримання технології виробництва, ґрунтовний підхід у виборі продуктивного поголів'я птиці, обираючи сучасні гібриди з підвищеною несучістю тощо. Глобалізація економічного розвитку, що впливає практично всі галузі сільського господарства України, диктує необхідність розвитку птахівництва у напрямку виробництва конкурентоспроможної продукції широкого асортименту, орієнтованої на широке коло споживачів. Це вимагає від підприємства підвищення ефективності системи виробництва, переробки і збуту, а також ретельного вивчення факторів, що відіграють або стабілізуючу в економіці підприємств роль, або, навпаки, – ту, що вносить несподівані корективи та загрози. Питання суттєве як на рівні великих, так і дрібних виробників продукції птахівництва.

Птахівництво в Україні – це частина єдиної системи агробізнесу, що включає сукупність різноманітних підприємств та організацій, діяльність яких має спільну мету – виробництво, збирання, транспортування, переробка, зберігання та кінцеве розповсюдження продукції птахівництва. Вона включає мережу племінних птахофабрик, племінні та генетичні, репродуктори птахівничих заводів першого порядку, репродуктори другого порядку, племінні ферми, птахофабрики, що займаються вирощуванням птиці, отриманням продукції птахівництва, її зберіганням, реалізацією тощо.

Відзначимо, що питання оцінки конкурентоспроможності птахівничих підприємств яєчного напрямку найперше стосується ринку збуту продукції, оскільки різні ринки мають різні вимоги, якщо ми порівнюємо ринок внутрішнього споживання (або вітчизняний ринок) – мікрорівень, та зовнішній ринок експорту птахівничої продукції – макрорівень. Чому саме такий розподіл ми вважаємо важливим? Оскільки ми розглядаємо підприємства однієї галузі, конкуренція саме в галузі птахівництва яєчного напрямку має специфічні риси, обумовлені не тільки якісними характеристиками і особливостями товару (він порівняно швидко псується, його не так просто урізноманітнити, ціна на товар у країні приблизно однорідна і коливання характерні для всього ринку); але й особливостями організаційно-економічного характеру. Великі інтегровані підприємства мають низку переваг над дрібнотоварним виробництвом, одним з яких є можливість і здійснення експорту продукції. Тому важливо розуміти структуру українського ринку курячого яйця у розрізі розміру підприємств-виробників. Ступінь концентрації виробництва курячого яйця в Україні достатньо високий і це зрозуміло з аналізу табл. 1.

Виробництво курячого яйця в Україні (близько 80 %) сконцентровано у 8 % великих підприємств. Найбільшим виробником яєць: ГК «Авангард», ГК «Овостар Юніон», ГК «Інтер-Запоріжжя», ПФ «Авіас 2000», ПФ «Крупець», ПФ «Поділля», ПФ «Тернопіль».

Таблиця 1

Концентрація та розмір птахівничих підприємств яєчного напрямку [дані Держкомстат України [10]]

Розмір підприємств	Кількість підприємств		Кількість голів	
	одиниць	% до загальної кількості	тис. гол.	% до загальної кількості
Всього	449	100	118812,9	100
До 5000	187	41,6	186,6	0,2
5 000 - 100 000	138	30,8	4179,6	3,5
100 000 - 500 000	87	19,4	21150,1	17,8
більше 500 000	37	8,2	93296,6	78,5

Класифікація підприємств у розрізі розуміння стратегій покращення конкурентоспроможності необхідна, оскільки залежно від розміру підприємства його цілі, можливості і перспективи розвитку будуть різними. Виділимо основні чинники підвищення конкурентоспроможності, поділяючи їх на актуальні для кожної групи птахівничих підприємств.

Ціновий фактор – для галузі яєчного птахівництва є наріжним каменем у визначенні ефективності виробництва. Особливості та відмінності організації виробництва на дрібних підприємствах (фермери, дрібні птахофабрики) і великотоварних підприємствах (агрохолдинги) обумовлюють відмінність собівартості продукції, що випускається, а отже, й прибутку компанії. Ціна ж реалізації визначається не тільки ринковим механізмом, сезонністю, купівельною спроможністю населення та іншими об'єктивними факторами. Спираючись на наші минулі дослідження, цінова політика на куряче яйце в Україні має властивості олігополістичного ринку, де великі підприємства істотно впливають на ціну реалізації загалом у країні, а дрібні підприємства, – навпаки, не мають важелів впливу. Факторами, що сприяють коливанню цін на ринку, стає, наприклад, відсоток експорту яєць. Оскільки експорт яйця в Україні – прерогатива скоріше великих підприємств, закриття експортних поставок у зв'язку з епідеміями захворювань птиці в Україні або країнах-імпортерах, істотно впливає на зниження ціни реалізації яйця всередині країни.

Це обумовлено тим, що не маючи можливості реалізувати яйце на експорт, великі птахофабрики впливають величезну кількість призначеного для експорту яйця на внутрішній ринок, що у більшості випадків призводить до перенасичення українського споживчого ринку та обвалу цін, як це сталося, наприклад, на початку 2020 р., коли виявлення на одній із птахофабрик на Вінниччині пташиного грипу спричинило обмеження постачання всієї української продукції яєчного птахівництва у країни Європи, Грузію, Білорусь, Китай і деякі інші країни.

Проте загалом Україна рухається шляхом збільшення експорту. За даними Ukrainian Agrarian export Association [11] у 2019 р. Україна поставила нові рекорди з експорту яєць, та реалізувала понад 137 тис. тонн, що на 27 % більше, ніж у 2018 р. Таким чином, сума експорту у 2019 р. склала 112 млн. дол., що на 18 млн. дол. більше, ніж у 2018 р. Позитивною тенденцією є те, що в останні роки в Україні розвивається переробка яєць з подальшим експортом готової яєчної продукції. На вітчизняних птахофабриках переробляється не більше 15 % яєць, тоді як за кордоном – до 40 %. Крім традиційних продуктів пе-

реробки яєць – яєчного меланжу, яєчного порошку заслуговують на увагу такі продукти переробки, як рідке пастеризоване яйце, сухий яєчний білок, жовток, виробництво лізоциму (з білка), фосфоліпідів (з жовтка), виробництво сухих омлетів. Останнім часом нерідко здійснюється виробництво і реалізація яєць без шкаралупи, тобто перероблених яєць, розфасованих у герметичну упаковку. Перевага такого товару є його тривалий термін зберігання, лідером у даній сфері виступає Японія. Але на думку деяких експертів [4], наше суспільство ще не готово споживати велику кількість яєць продуктів. Український споживач, як і раніше, надає перевагу свіжому яйцю, а не яєчному напівфабрикату. Тому підприємства, що виробляють яєчні напівфабрикати здебільше експортують їх. Але це залишається перспективною ланкою розвитку птахівництва в Україні.

Розвиток експорту яєць не впливає на внутрішнє споживання, оскільки в даний час виробництво яєць в Україні повністю відповідає потребам вітчизняних споживачів. Основними країнами-імпортерами свіжих яєць з України були: Ірак (28 277,3 тонн), Об'єднані Арабські Емірати (19 178,5 тонн), Молдова (2231,6 тонн) [10]. Основними країнами-імпортерами яєць та яєчних продуктів є Близький Схід. Також розширюються відносини у цьому плані з країнами Африканського континенту. Україна також має квоту на експорт яєць до Європейського Союзу.

Найбільшою перешкодою для просунення вітчизняних виробників яєць на ринки Європейського Союзу були та залишаються вимоги ЄС стосовно якісних характеристик харчових яєць, їх маркування та транспортування.

Згідно з Директивою № 2002/4/ЕСС підприємство зобов'язане здійснювати маркування яєць із зазначенням коду країни та способу виробництва, що має на увазі наступну градацію: 0 – органічний; 1 – вільне утримання (або утримання на підлозі); 2 – альтернативне утримання; 3 – утримання у клітці.

У сучасному промисловому птахівництві України здебільше використовуються кліткові способи утримання. За даними В.І. Бесуліна [1] в умовах кліткового утримання курей порівняно з утриманням на підлозі показники несучості є вищими на 11,8 % (295 проти 250 яєць в умовах утримання на підлозі). Але в Європі з 1 січня 2012 р. виробництво яєць дозволено лише у покращених клітках та у системах, що використовують вільний вигул (free-range) та органічне виробництво. Все більше підприємств Франції, Німеччини та інших європейських країн використовують саме ці дозволені способи утримання птиці. І це не тільки питання дотримання вимог ЄС, а й пи-

тання ціни реалізації, бо free-range та органічні яйця коштують дорожче, ніж отримані від кліткового способу утримання [3]. Оскільки Україна рухається до європейської інтеграції, перед птахівництвом країни постає питання модернізації більшості птахофабрик відповідно до вимог та стандартів ЄС. Господарства із застарілими технологіями утримання птиці не зможуть отримати ліцензію для їх виробництва.

Однією з перспектив підвищення конкурентоспроможності українських підприємств є й запровадження органічного виробництва курячого яйця [6]. Органічне виробництво яєць користується великим попитом на європейському ринку. Але за даними «Органік Стандарт» [12] на сьогодні небагато виробників дійсно мають сертифікат органічного виробництва: «Дунайський аграрій», «ФГ Дача» та «Світ Біо». На шляху до сертифікації «La ferma Phoenix», «Zabirya organic farm» «Березань», «Царский садовник».

Стосовно можливості переорієнтації птахівничих підприємств з кліткового на більш гуманні способи утримання птиці, то це та галузь, де виграють дрібно-товарні виробники, бо мають більше можливостей, потребують менше капіталовкладень на переоблаштування на клітки поліпшеного типу (наприклад, з наявністю відокремлених зон для знесення яєць тощо) та вільно-вигульного утримання птиці.

Запровадження енергозберігаючих та екологічних технологій, які забезпечують більш високий рівень конкурентоспроможності продукції; створення логістичної системи відповідно до сучасних вимог – більше прерогатива інтегрованих птахівничих підприємств та холдингів. Тим не менш, середні та малі за розміром підприємства мають змогу об'єднуватись для досягнення цілей, що вимагають істотних фінансових інвестицій. Наприклад, утилізація пташиного посліду перетворилася у проблему, що достатньо важко вирішується багатьма птахівницьких господарств, оскільки вимагає великих витрат матеріально-технічних і грошових коштів, а також наявності значних площ сільгоспугідь. Свіжий послід є джерелом неприємних запахів, виділень отрутних газів (аміаку, сірководню), він є сприятливим середовищем для розвитку патогенних мікроорганізмів. У разі несвоєчасної переробки такий послід стає джерелом забруднення навколишнього середовища (атмосфери, водойм, ґрунтів, підземних вод). Без переробки тим, чи іншим способом свіжий послід не рекомендується також використовувати як добриво. Одним із шляхів вирішення проблеми стає виробництво біогазу. У процесі анаеробної ферментації посліду отримують так званій біогаз. Використання відходів птахівництва, тваринництва, рослинництва тощо як альтернативних і поновлюваних джерел теплової та електричної енергії давно є одним з найважливіших напрямків в енергетичній стратегії багатьох країн світу. Особлива увага приділяється розвитку технологій отримання біогазу. Дані технології є прекрасними способами вирішення утилізації гною, придбання екологічно чистої енергії для власних потреб. Великі агрохолдинги України вже використовують біогазові установки у закритому циклі власного виробництва, що позитивно впливає на зниження собівартості продукції і вирішує низку супутніх проблем.

Середнім і дрібним птахофабрикам економічно доцільно буде установка біогазового обладнання в розрахунку одне на два-три підприємства, що знаходяться у недалекому розташуванні один від одного.

Таким чином, підсумовуючи основні тенденції та перспективи покращення конкурентоспроможності птахівничих підприємств України, можна виділити фактори:

Зовнішні фактори: економічна ситуація у країні, яка впливає на купівельну спроможність покупців, ціну яєць, ставку кредиту та можливість отримати кредит. Інфляційні процеси роблять виробництво невизначеним в умовах отримання прибутку – коливання валюти можуть спровокувати непередбачувану зміну вартості кормових компонентів для птиці, а отже, й вартість виробництва яєць значно зростає.

Проблеми для компанії також посилюються конкуренцією з боку великих підприємств та з боку підприємств-членів ЄС. Загроза полягає в тому, що собівартість продукції в інтегрованих об'єднаннях може бути об'єктивно нижчою, ніж у малих птахофабриках. Також підприємства з великим обсягом товарної продукції мають кращі можливості та доступ до мереж супермаркетів та вихід на світовий ринок.

Серйозна загроза птахофабриці – це захворювання птиці, які можуть призвести до падіння поголів'я і навіть загибелі всієї птиці. Деякі інфекційні захворювання мають на увазі обмеження на продаж продукції птахівництва. Карантинні обмеження можуть застосовуватися навіть до компаній, які не мають цих захворювань, але перебувають у регіоні напруженої епідеміологічної ситуації.

ВИСНОВКИ

Таким чином, основні напрями вдосконалення виробництва з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств яєчного птахівництва визначають: можливості швидкого технологічного вдосконалення згідно з європейськими вимогами, впровадження біо-технологічних процесів, низьке використання пестицидів у вирощуванні сільськогосподарських культур, що сприятиме розвитку органічних тенденцій в яєчному птахівництві, своєчасна дезінфекція, профілактика захворювань; покращення зберігання продукції птахівництва протягом усього руху сировини та продуктів від пташиного комплексу до споживача; використання субпродуктів птиці для виробництва цінних добрив для рослинництва; забезпечення максимального збереження харчової цінності та якості яйця; вдосконалення методичної бази державного нагляду за якістю та безпекою харчових продуктів та сировини; створення сучасних інструментальних аналітичних рамок та контролю якості та безпеки харчової сировини та харчових продуктів; допомога держави та місцевого самоврядування щодо інноваційної підтримки в сільському господарстві та птахівництві, зокрема, що вимагає інвестиційних потоків на державному рівні. Крім того, Україна має низку конкурентних переваг порівняно з іншими країнами, які слід враховувати, розробляючи стратегії розвитку птахівництва з погляду європейської інтеграції.

Список використаних джерел

1. Бесулін В.І., Гордієнко В.І. Чи погіршує клітковий

спосіб утримання курей їхній добробут? Сучасне птахівництво. 2014, № 10. С. 26-29.

2. Бойко Л.О., Бойко В.О., Аверчева Н.О. Розробка прогнозу та перспективи розвитку галузі птахівництва до 2020 року. Технологический аудит и резервы производства, 2016. № 4(6). С. 34-40.

3. Іценко Ю.Б., Рябініна О.В. Сучасні системи утримання курей несучок. URL: <http://market.avianua.com/?p=4181>

4. Колос Н. Під знаком модернізації. Наше птахівництво. 2014. №2 (32). С. 6-8.

5. Лупак Р.Л., Васильців Т.Г. Конкурентоспроможність підприємства. Львів: Видавництво ЛКА, 2016. 484 с.

6. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018. № 36. ст. 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>

7. Регламент Комісії (ЄС) N 589/2008 "Що встановлює докладні правила щодо імплементації Регламенту Ради (ЄС) N 1234/2007 про стандарти продажу для яєць" від 23 червня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a26

8. Ярошенко Ф.О. Птахівництво України: стан, проблеми і перспективи розвитку. К.: Вид-во "Аграрна наука", 2004. 502 с

9. Livestock Primary URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QL>

10. Групування підприємств за кількістю сільсько-господарських тварин. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. У 2019 Україна встановить експортні рекорди. URL: <http://uaexport.org/2019/11/01/ukrayina-zdatna-vstanoviti-eksportni-rekordi-u-2019/>

References

1. Besulin V.I., Hordiienko V.I. Does the cage way of keeping chickens impair their welfare? Modern poultry farming. 2014, № 10. pp. 26-29. (in Ukrainian)

2. Boiko L. O. Boiko V.O., Avercheva N.O. Development of forecast and prospects for the development of the poultry industry until 2020. Technological audit and production reserves. 2016. № 4(6). pp. 34-40. (in Ukrainian)

3. Ishchenko Y.B., Riabinina O.V. Modern systems for keeping laying hens. URL: <http://market.avianua.com/?p=4181> (accessed 24.04.20) (in Ukrainian)

4. Kolos N. Under the sign of modernization. Our poultry farming. 2014. №2 (32). pp. 6-8. (in Ukrainian)

5. Lupak R.L., Vasylytsiv T.H. Competitiveness of the enterprise. Lviv: LKA, 2016. 484 p. (in Ukrainian)

6. On the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products. Vidomosti Verkhovnoi Rady, 2018. № 36. art. 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (in Ukrainian)

7. Commission Regulation (EC) No 589/2008 "Implement detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) No 1234/2007 on marketing standards for laying eggs" of 23 June 2008 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a26 (in Ukrainian)

8. Yaroshenko F.O. Poultry farming of Ukraine: state, problems and prospects of development. Kyiv: Vyd-vo "Ahrarna nauka", 2004. 502 p. (in Ukrainian)

9. Livestock Primary. URL: <http://www.fao.org/faostat>

10. Grouping of enterprises by number of farm animals. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian)

11. In 2019 Ukraine will set export records. URL: <http://uaexport.org> (in Ukrainian)

ГІЛЬОРМЕ

Тетяна Вікторівна
gillyorme@i.ua

УДК 330.341:338.45

ОБҐРУНТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ СТОСОВНО РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯк. е. н., доцент кафедри,
Дніпровський національний
університет імені Олеся
Гончара, провідний
науковий співробітник НДІ
енергетикиSUBSTANTIATION OF MANAGEMENT DECISIONS RELATED TO
ENTERPRISE DEVELOPMENT BASED ON ENERGY EFFICIENCYDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.5>*HILORME Tetiana Viktorivna – PhD in Economics, Associate Professor of department, Leading researcher of Scientific research institute of energy, Dnipro National University after Oles Honchar*

У роботі розглянуто особливості побудови когнітивної моделі розвитку підприємств на основі енергозбереження. Визначено етапи здійснення когнітивного моделювання управління розвитком підприємств енергетичної сфери. Розглянуто фактори когнітивної моделі інноваційного управління розвитком підприємств енергетичної сфери на основі чотирьох секторів: підприємства енергетичної галузі; енергетичний бізнес; влада; екологія. Досліджено вплив 16 факторів зовнішнього бізнес-середовища на формування ад'єктивних рішень управління розвитком підприємств енергетичної галузі на основі імпульсного моделювання. Доведено, що в системі інноваційного управління розвитком підприємств цільовим фактором є «Рівень розвитку підприємств», а інші досліджувані фактори є керованими. Саме використання динамічного аналізу дозволяє визначити стабілізуючі та дестабілізуючі фактори впливу на розвиток підприємств. Визначено діапазони зміни факторів-індикаторів управління розвитком підприємств у системі «мінімум-максимум».

* * *

В работе рассмотрены особенности построения когнитивной модели развития предприятий на основе энергосбережения. Определены этапы осуществления когнитивного моделирования управления развитием предприятий энергетической сферы. Рассмотрены факторы когнитивной модели инновационного управления развитием предприятий энергетической сферы на основе четырех секторов: предприятия энергетической отрасли; энергетический бизнес; власть; экология. Исследовано влияние 16 факторов внешней бизнес-среды на формирование адъективных решений управления развитием предприятий энергетической отрасли на основе импульсного моделирования. Доказано, что в системе инновационного управления развитием предприятий целевым фактором является «Уровень развития предприятий», а другие исследуемые факторы являются управляемыми. Именно использование динамического анализа позволяет определить стабилизирующие и дестабилизирующие факторы влияния на развитие предприятий. Определены диапазоны изменения факторов-индикаторов управления развитием предприятий в системе «минимум-максимум».

* * *

The paper investigates the peculiarities of constructing a cognitive model of development for enterprises on the basis of energy efficiency. The stages of conducting cognitive modeling for managing the development of enterprises in the energy industry have been determined within the scope of work. Cognitive analysis and modeling are conceptually innovative elements within the structure of the system dedicated to generation of efficient management decisions, which further allows: to study problems with vague factors and interconnections; to account for the impact of changes in the external environment; to use the objective trends in the innovative development of the situation to company's advantage. Such technologies are increasingly gaining trust and confidence with organizations engaged in strategic and operational planning on all levels and across all spheres of innovation management of enterprise development. Employing cognitive technologies in the economic sphere enables to develop and substantiate a strategy of innovation management of enterprise development with the consideration for the impact of changes in external and internal environment. The work examines the factors of the cognitive model of innovation management of development for enterprise of energy industry based upon four sectors: enterprises in the energy sector; energy generation business; government; ecology. A study has been conducted in relation to the impact of 16 factors of external business environment on generating adjective decisions with regard to managing the development of enterprises in the energy industry on the basis of impulse modeling. It has been proven that within the system of innovation management of enterprise development the key object-oriented factor is the «Level of enterprise development» while other factors remain controllable. It is namely due to the dynamic analysis that it becomes possible to determine stabilizing and destabilizing factors of influence on the development of enterprises. Within the scope of the paper, the ranges of change in indicator factors related to management of enterprise development in the «min-max» system have been identified. Prospects of further research lie with constructing scenarios for development of enterprises in the energy industry, particularly with the implementation of impulse modeling that would allow to elaborate development strategies, specifically concerning the use of renewable sources of energy.

Ключові слова: енергозбереження, розвиток, управлінське рішення, когнітивна карта, інвестиції**Ключевые слова:** энергосбережение, развитие, управленческие решения, когнитивная карта, инвестиции**Keywords:** energy efficiency, development, management decision, cognitive map, investments

ВСТУП

В умовах глобальної енергетичної кризи перед споживачами постає проблема енергозбереження.

Основними споживачами енергоресурсів в Україні є промисловість (30,2 % від сукупного енергоспоживання), побутовий (32,8 %) та транспортний сектори (19,5 %) [4, 5]. Водночас за останні 5 років сукупний

рівень енергоємності промисловості України скоротився лише на 4 %, за скорочення сукупної доданої вартості на 37 % та скорочення обсягів споживання енергії на 39 % [6]. Слабка динаміка зниження обсягів енергоємності свідчить про низький рівень модернізації виробництва загалом.

У практиці управління ймовірно виникнення проблемних ситуацій, в яких проблема існує, але не чітко виділена [1-3]. Рішення, що приймаються зазвичай базуються на неправильному розумінні причин та наслідків проблеми.

Виникає необхідність розробки та дослідження формальних методів, в основі яких лежить математичний апарат, який орієнтований на роботу із комплексною (якісною та кількісною) інформацією, що змінюється у часі [7-10]. Застосування таких методів спрямовано на виявлення та аналіз проблем інноваційного управління розвитком підприємств та формування механізмів їх вирішення [11-12].

Тому розробка та впровадження методів формування ефективних механізмів вирішення зазначених проблем на основі когнітивних моделей є актуальним.

МЕТА роботи – побудова когнітивної моделі розвитку підприємств на основі енергозбереження.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet. Для визначення напрямів розвитку підприємств на основі енергозбереження використано когнітивне моделювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

У межах когнітивного моделювання існує можливість визначення управлінських рішень стосовно впровадження інноваційного управління розвитком підприємства з урахуванням основних процесів, що відбуваються як усередині підприємства, так і в його зовнішньому середовищі. Основу когнітивного підходу складає модель складної системи у вигляді когнітивної карти.

Елементами когнітивної карти є фактори, у термінах яких описуються процеси та явища у системі, а також дуги, що відображають взаємозв'язки між факторами.

Основним методом дослідження є імітаційне моделювання, що використовує апарат знакових зважених графів, теорії матриць, теорії нечітких множин та експертних оцінок.

Когнітивне моделювання як складова концепції передбачення наведено на рис. 1.

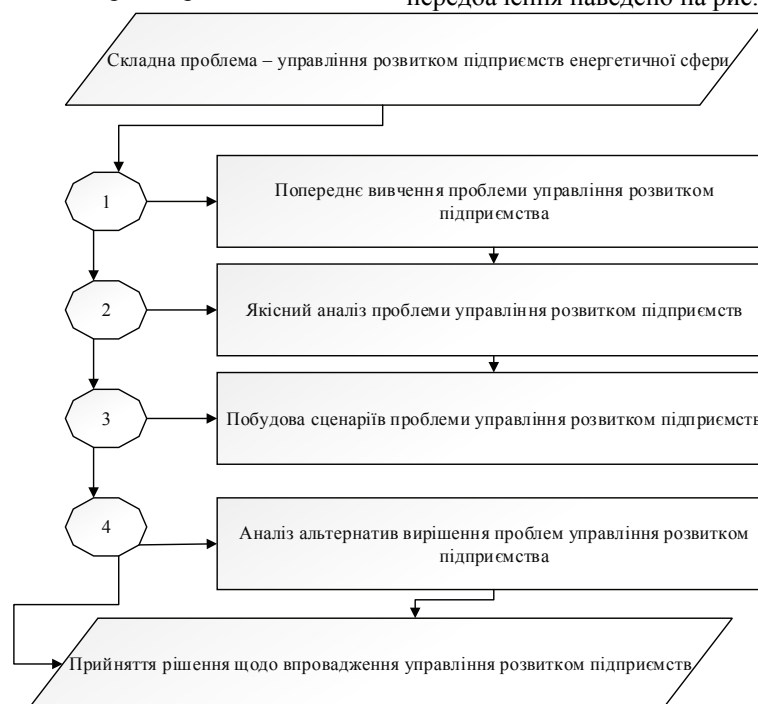

Рис. 1. Етапи здійснення когнітивного моделювання управління розвитком підприємств енергетичної сфери

Когнітивні карти створюються і змінюються в результаті активної взаємодії суб'єкта з навколишнім світом. Водночас можуть формуватися когнітивні карти різного характеру: за ступенем спільності, за масштабом та за видом організації.

Розглянемо взаємодію підприємств, енергетичний бізнес, влади (політичне та соціально-економічне середовище) та екології (екологічне середовище), що спроможна забезпечити життєздатність соціально-економічних систем на основі синергетичного підходу в інноваційному управлінні розвитком підприємств енергетичної сфери.

Під час дослідження енергетичного бізнесу до вже зазначеної вище міжсекторної взаємодії додалась ще

й екологія, яка є вирішальним фактором формування сприятливих умов для розвитку енергетичного бізнесу з використанням альтернативних джерел енергії.

Для побудови когнітивної моделі міжсекторної взаємодії у сфері енергетичної бізнесу визначимо фактори, що утворюють кожний із секторів (табл. 1). Водночас рівень розвитку енергетичного ринку є вихідною змінною, на яку здійснюється прямиї та опосередкований вплив інших факторів.

Когнітивна модель являє собою орієнтований знаковий граф, в якому неперервними лініями позначено додатні зв'язки між факторами, а пунктирними – від'ємні (рис. 2).

Таблиця 1

Фактори когнітивної моделі		
Сектор	Назва фактора	Вершина графа, vi
Підприємства енергетичної галузі	Кількість підприємств енергетичної галузі	1
	Рівень сервісу підприємств	2
	Кількість зайнятих на підприємствах	3
	Розвиток інфраструктури	4
Енергетичний бізнес	Рівень розвитку енергетичного ринку	5
	Кількість обслуговуваних споживачів	6
	Кількість передавальних просторів	7
	Кількість пристроїв альтернативних джерел енергії	8
Влада	Інвестиції діяльність в енергетичний ринок	9
	Фінансування енергетичного ринку за рахунок державного бюджету	10
	Рівень життя населення	11
	Стабільність політичної ситуації в країні	12
Екологія	Загальна технологічна потужність відновлювальних джерел енергії	13
	Природно-географічні ресурси	14
	Екологічний стан у країні	15
	Антропогенне навантаження	16

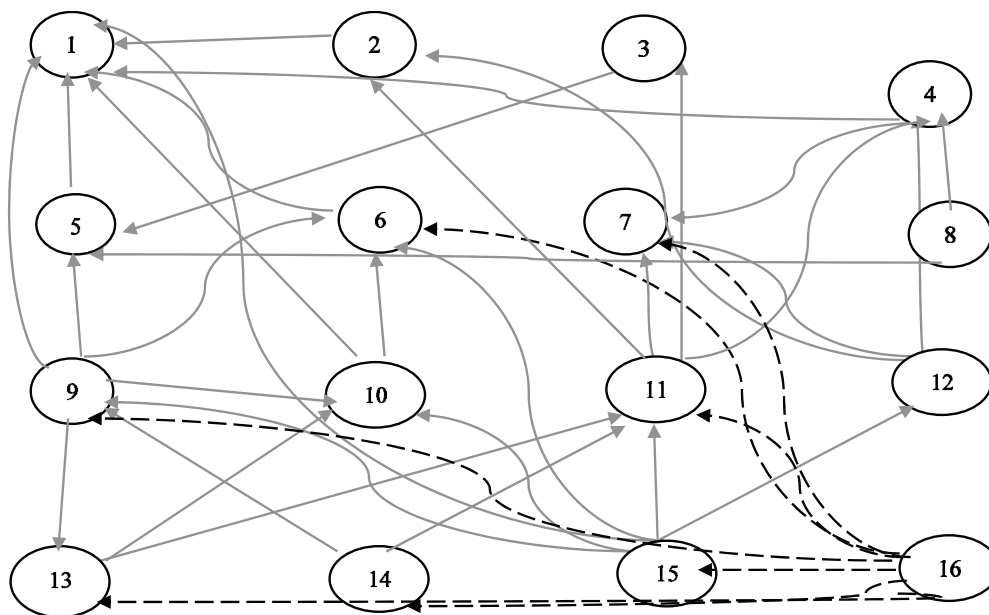

Рис. 2. Когнітивна карта інноваційного управління розвитком підприємств енергетичної сфери [вершини графа відповідно до табл. 1]

У побудованій моделі (рис. 2) цільовим фактором виступає «Рівень розвитку підприємств», а інші досліджувані фактори є керованими. Дослідження побудованої когнітивної моделі методами статичного та динамічного аналізу показують стабілізуючі та дестабілізуючі фактори впливу на розвиток підприємств.

З урахуванням результатів проведених досліджень складено когнітивну карту інноваційного управління розвитком підприємств, на якій зображені зв'язки, що мають позитивний і негативний характер.

Аналогічно визначимо діапазони показників-індикаторів управління розвитком підприємств, тобто за інтегральними оцінками та загальною оцінкою інтег-

рального управління розвитком підприємств (рис. 3,4).

З урахуванням результатів проведених досліджень складено когнітивну карту інноваційного управління розвитком підприємств, на якій зображені зв'язки, що мають позитивний і негативний характер.

Отже, під час формування опорної моделі невизначеність виявляється у недостатній повноті інформації стосовно параметрів широти номенклатури послуг, які надають підприємства, якості їх надання, а також соціально-економічної ситуації в регіонах країни та зоні їх впливу. При цьому існує ймовірність припущення помилок і під час збирання вихідних даних.

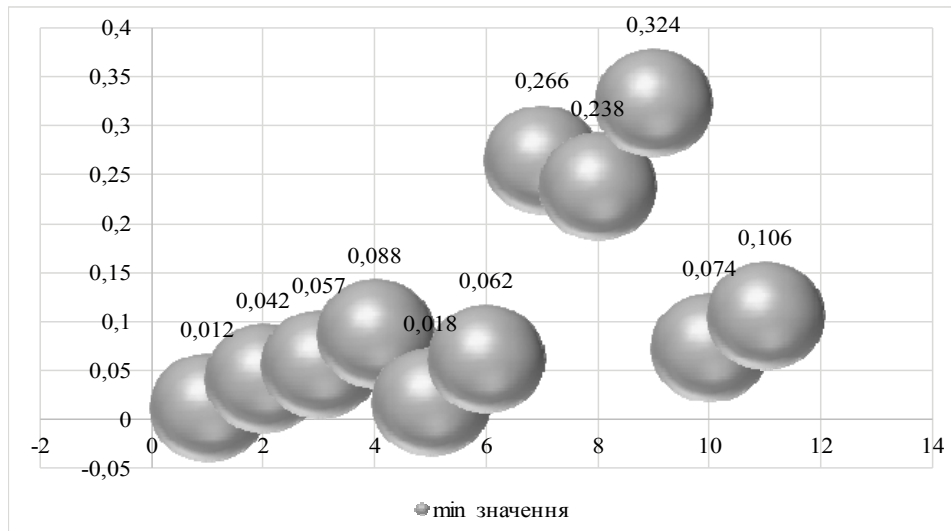

Рис. 3. Діапазони зміни факторів-індикаторів управління розвитком підприємств (мінімальне значення)

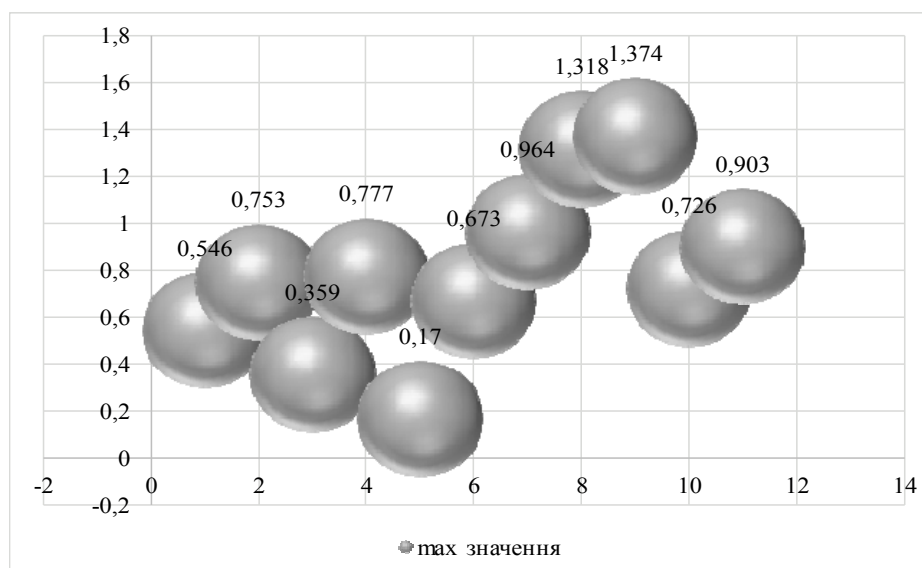

Рис. 4. Діапазони зміни факторів-індикаторів управління розвитком підприємств (максимальне значення)

Невизначеності під час моделювання перспективного стану підприємств виникають у процесі пошуку оптимальної комбінації проектних заходів для найбільш ефективного вирішення завдань розвитку сфери.

ВИСНОВКИ

Необхідно відмітити, що когнітивна карта інноваційного управління розвитком підприємства здатна відображати тільки факт впливу факторів. Водночас жодним чином не показує особливості характеру впливу, динаміки зміни, часові інтервали змін.

Для нівелювання цих недоліків відповідно до розглянутої методології формується когнітивна модель. Це свідчить про те, що когнітивне моделювання поєднує два типи моделювання – структурно-системне та імітаційне. Ця особливість дозволяє найбільш повно та адекватно відобразити реальний об'єкт та побудувати математичну модель, результати якої легко інтерпретувати на практиці.

Перспективами подальших досліджень є побудова сценаріїв розвитку підприємств енергетичної галузі, зокрема, з використанням імпульсного моделювання, що дозволить побудувати стратегії розвитку, особливо у частині використання відновлювальних джерел енергії.

Список використаних джерел

1. *Evolving theories of sustainability and firms: History, future directions and implications for renewable energy research* / R.D. Chang et al. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2017. № 72. pp. 48-56. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032117300333>
2. *Optimal interconnection planning of community microgrids with renewable energy sources* / L. Che et al. *IEEE Transactions on Smart Grid*. 2017. № 8(3). pp. 1054-1063. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7185424>
3. Chen H.H., Lee A.H., Kang H.Y. *The fuzzy conceptual model for selecting energy sources. Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 2017. № 12(4). pp. 297-304. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15567249.2011.652339>
4. Gilorme T., Ryzhyk Y., Yaresko A. *Formation of the mechanism of energy efficiency management on the basis of 'predator-prey' concept. Problems of development modern science: Theory and practice: Collection of scientific articles. EDEX, Madrid, Espana, 2016. pp. 107-110.*
5. Gilorme T.V., Shachanina Y.K. *Corporate Social Reporting as a Dominant of Information Support for Enterprise Management, Economics and Society*. 2016. № 5. pp. 672-677.
6. Hilorme, T., Shachanina Y. *Staff development as an object of accounting of a social activity of the entity. Economics and Finance*. 2017. № 6. pp. 14-20.

7. A review of multi criteria decision making (MCDM) towards sustainable renewable energy development / A. Kumar et.al. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2017. № 69. pp. 596-609. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032116309479>

8. Li M.J., Tao W.Q. Review of methodologies and polices for evaluation of energy efficiency in high energy-consuming industry. *Applied Energy*. 2017. № 187. pp. 203-215. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306261916316245>

9. Liang X. Emerging power quality challenges due to integration of renewable energy sources. *IEEE Transactions on Industry Applications*. 2017. № 53(2). pp. 855-866. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7738432>

10. Multicriteria decision support in local energy planning: an evaluation of alternative scenarios for the sustainable energy action plan / V. Marinakis et.al. *Omega*. 2017. № 69. pp. 1-16. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305048316304492>

11. Radovanovic M., Filipovic, S., Pavlovic, D. Energy security measurement—A sustainable approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2017. № 68. pp. 1020-1032. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032116002185>

12. Quantifying the supplier-portfolio diversity of embodied energy: Strategic implications for strengthening energy resilience / M. Sato et.al. *Energy Policy*. 2017. № 105. pp. 41-52. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S030142151730099X>

References

1. Evolving theories of sustainability and firms: History, future directions and implications for renewable energy research / R.D. Chang et.al. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2017. № 72. pp. 48-56. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032117300333>

2. Optimal interconnection planning of community microgrids with renewable energy sources / L. Che et.al. *IEEE Transactions on Smart Grid*. 2017. № 8(3). pp. 1054-1063. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7185424>

3. Chen H.H., Lee A.H., Kang H.Y. The fuzzy conceptual model for selecting energy sources. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 2017. № 12(4). pp. 297-304.

URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15567249.2011.652339>

4. Gilorme T., Ryzhyk Y., Yaresko A. Formation of the mechanism of energy efficiency management on the basis of 'predator-prey' concept. *Problems of development modern science: Theory and practice: Collection of scientific articles*. EDEX, Madrid, Espana, 2016. pp. 107-110.

5. Gilorme T.V., Shachanina Y.K. Corporate Social Reporting as a Dominant of Information Support for Enterprise Management, *Economics and Society*. 2016. № 5. pp. 672-677.

6. Hilorme, T., Shachanina Y. Staff development as an object of accounting of a social activity of the entity. *Economics and Finance*. 2017. № 6. pp. 14-20.

7. A review of multi criteria decision making (MCDM) towards sustainable renewable energy development / A. Kumar et.al. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2017. № 69. pp. 596-609. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032116309479>

8. Li M.J., Tao W.Q. Review of methodologies and polices for evaluation of energy efficiency in high energy-consuming industry. *Applied Energy*. 2017. № 187. pp. 203-215. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306261916316245>

9. Liang X. Emerging power quality challenges due to integration of renewable energy sources. *IEEE Transactions on Industry Applications*. 2017. № 53(2). pp. 855-866. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7738432>

10. Multicriteria decision support in local energy planning: an evaluation of alternative scenarios for the sustainable energy action plan / V. Marinakis et.al. *Omega*. 2017. № 69. pp. 1-16. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305048316304492>

11. Radovanovic M., Filipovic, S., Pavlovic, D. Energy security measurement—A sustainable approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2017. № 68. pp. 1020-1032. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032116002185>

12. Quantifying the supplier-portfolio diversity of embodied energy: Strategic implications for strengthening energy resilience / M. Sato et.al. *Energy Policy*. 2017. № 105. pp. 41-52. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S030142151730099X>

ГРОМОВИЙ
Ярослав Сергійович

УДК 347.23

ВЛАСНІСТЬ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ
PROPERTY AS AN ECONOMIC CATEGORY

аспірант, Національний
університет біоресурсів
та природокористування України

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.6>

HROMOVYI Yaroslav Serhiiovych – postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

У статті розкривається актуальність власності як системи суспільних відносин; розглядається зміст власності як економічної категорії, системно представлено економічні підходи до власності, які отримали відображення в законодавстві та науковій літературі. Встановлено, що власність як економічна категорія характеризується: по-перше, результатом прояву суб'єктом своєї волі – бажанням володіти благами навколишнього світу; по-друге, благами як матеріальними, так і не матеріальними; по-третє, суспільними відносинами і взаємозв'язками власників між собою, а також власниками та безпосередніми виробниками благ. Зроблено висновок, що при відношенні «власник – власник» ми спостерігаємо економічний процес обміну благами. Водночас відносини «власник – невластник» носять позаекономічний характер, тому вони не є об'єктом дослідження економістів. Відношення різних власників між собою, а також власників та безпосередніх виробників благ складають матеріальну основу нашого суспільства.

* * *

В статье раскрывается актуальность собственности как системы общественных отношений; рассматриваются особенности основных определений понятия, содержание экономической стороны собственности. В статье системно представлены экономические подходы к собственности, получившие отражение в законодательстве и научной литературе. Установлено, что собственность как экономическая категория характеризуется: во-первых, результатом проявления субъектом своей воли – желанием обладать благами окружающего мира; во-вторых, благами как материальными, так и не материальными; в-третьих, общественными отношениями и взаимосвязями владельцев между собой, а также собственниками и непосредственными производителями благ. Сделан вывод о том, что при отношении «собственник – собственник» мы наблюдаем экономический процесс обмена благами. В то же время, отношения «собственник – не собственник» носят внеэкономический характер, поэтому они не являются объектом исследования экономистов. Отношение разных собственников между собой, а также собственников и непосредственных производителей благ составляют материальную основу общества.

* * *

Introduction. Property is a multifaceted phenomenon, so that, even within one science, there is no general concept that would reflect its meaning. At the same time, we are of the opinion that the most important aspects of property for modern society are economic and legal, despite the fact that property, first of all, was considered as a philosophical category. In scientific sources, the commonality of features that characterize the property on the legal side (possession, use and disposal), is called the legal (legal) category, and economic (the desire to own goods (both tangible and intangible), the relationship between owners, owner and direct producer of goods (subject-subject relations)) - economic category.

The purpose of the paper is to consider the essence of property as an economic category.

Results. Analyzing the category of «property» from an economic point of view, we can identify its basic basis: the relationship of different owners with each other, as well as owners and direct producers of goods. In the «owner – owner» relationship, we observe the economic process of exchange of goods. At the same time, the owner-non-owner relationship is non-economic, so it is not the subject of economists' research. The relationship between different owners, as well as owners and direct producers of goods is the material basis of our society.

Conclusion. Property as an economic category is characterized by: first, the result of the manifestation of the subject of his will - the desire to own the goods of the world; secondly, goods both material and non-material; third, the social relations and interrelationships of the owners among themselves, as well as the owners and direct producers of goods.

Ключові слова: власність, економічна категорія, економічна теорія, виробничі відносини

Ключевые слова: собственность, экономическая категория, экономическая теория, производственные отношения

Keywords: property, economic category, economic theory, industrial relations

ВСТУП

Власність є багатостороннім явищем, завдяки чому, навіть у межах однієї науки, не існує загального поняття, яке б відображало її зміст. Водночас ми дотримуємося думки, що найбільш важливими сторонами власності для сучасного суспільства є економічна та юридична, не зважаючи на те, що власність, насамперед, розглядалася як філософська категорія. У наукових джерелах спільність ознак, які характеризують власність з юридичного боку (володіння, ко-

ристування і розпорядження), прийнято називати правовою (юридичною) категорією, а з економічного (бажання володіти благами (як матеріальними, так і не матеріальними); взаємозв'язки між власниками, власником та безпосереднім виробником благ (суб'єктно-суб'єктні відносини)) – економічною категорією.

МЕТА статті – розгляд сутності власності як економічної категорії.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу дослідження становить су-

купність загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання.

РЕЗУЛЬТАТИ

З погляду сучасної економічної теорії, власність – це сукупність виробничих відносин, які обумовлені ставленням людей до засобів виробництва та виробленого продукту. Власник засобів виробництва суверенно розпоряджається ними, використовує їх для організації виробництва й отримання прибутку [20, с. 24]. Власність є ключовою категорією економіки, тому відносини власності уважно аналізувалися вченими-економістами. Особливу увагу власності як економічній категорії приділив П.Ж. Прудон, пояснивши її «волею власника» [12, с. 87]. Він вперше розглянув категорію «власність» у світлі необхідності детального її дослідження політекономією. Проте основною позицією, яку відстоював П.Ж. Прудон стосувалась того, що власність є крадіжкою, тому що вона суперечить справедливості, тому що не можна знайти жодного принципу, на якому б можна було її обґрунтувати [15]. Ця позиція П.Ж. Прудона загалом зазнала критики з боку інших вчених, які досліджували відносини власності. Але даний науковий спір дозволив уточнити змістовний бік категорії «власність».

Особливе місце у розгляді відносин власності займає позиція К. Маркса. Одне з перших визначень власності, запропонованих ним, визначало власність як відношення робітничого суб'єкта до умов свого виробництва або відтворення як до своїх власних. Тому залежно від умов такого виробництва власність буде набувати різних форм. Метою самого виробництва є відтворення виробника в даних об'єктивних умовах його існування і разом з ними [10, с. 485]. Згідно з К. Марксом для того, щоб виробляти, люди вступають у певні зв'язки та відносини, і лише в рамках цих суспільних зв'язків та відносин існує їхнє ставлення до природи, має місце виробництво [8, с. 441]. Виходячи з даного висловлювання, можна прийти до висновку про незворотність виробничих відносин, для їх виникнення бажання людини не має значення, оскільки даний вид відносин утворюється «автоматично». Згодом К. Маркс конкретизував власність як привласнення індивідом предметів природи у рамках певної форми суспільства і за допомогою неї, виходячи з поділу всієї історії життєдіяльності людини на етапи, які характеризувалися певним станом та рівнем продуктивних сил і виробничих відносин [11, с. 24].

Слід відзначити величезний внесок К. Маркса у розуміння власності як економічної категорії. Водночас слід підкреслити, що і К. Маркс, як свого часу Платон, аналізували дану категорію, виходячи з існуючих за його життя суспільних відносин. Тому у трактуванні, запропонованому К. Марксом, відображено розуміння економічної сутності власності як такої, що має безпосереднє відношення до системи індустріального суспільства. За К. Марксом власність – це вираження всієї системи виробничих відносин, які визначають форму розвитку продуктивних сил, тобто власність здійснюється лише через саме виробництво [10, с. 483]. Даний підхід став базовим для багатьох представників радянської економічної думки. Наприклад, Г.Г. Котовський, який досліджує власність, в

основу всіх своїх міркувань покладає тези, озвучені К. Марксом. Автор також прирівнює відносини власності до виробничих, економічних відносин і узагальнює погляди К. Маркса наступним способом: власність як економічна категорія тотожна поняттю «виробничі відносини»; відносини між людьми на стадії виробництва, у кінцевому підсумку, визначають їх відносини на стадіях розподілу, обміну, і споживання продукту, що прирівнюється до власності; власність є привласненням умов, матеріалів, знарядь праці, що відповідає засобам виробництва та продуктам праці; дане присвоєння здійснюється індивідами у процесі виробництва [5, с. 93]. Як ми бачимо, власність подається як наукова абстракція, яка не має ніякого відношення до права і зміст якої полягає у привласненні. Водночас у процесі виробництва повинні присвоюватися не тільки результати виробництва, але й умови виробництва. Результати виробництва: по-перше, є вторинними від умов; по-друге, за умов присвоєння результатів суб'єкт може ними розпоряджатися як і умовами виробничої, господарської діяльності, що передбачає здійснення контролю над процесом та способами виробництва.

Слід підкреслити, що у радянський період на законодавчому рівні поняттю «власність» надавали винятково економічного сенсу. Конституція СРСР 1936 р., а згодом й Конституція СРСР 1977 р. наголошували на тому, що економічний базис держави становила соціалістична власність на знаряддя і засоби виробництва. Наприклад, ст. 4 Конституції СРСР 1936 р. передбачала, що економічну основу СРСР становлять соціалістична система господарства і соціалістична власність на знаряддя й засоби виробництва, що утвердилася у результаті ліквідації капіталістичної системи господарства, скасування приватної власності на знаряддя і засоби виробництва та знищення експлуатації людини людиною. Надалі ця норма у більш лаконічному варіанті, знайшла своє відображення у ст. 10 Конституції СРСР 1977 р., згідно з якою основу економічної системи СРСР становить соціалістична власність на засоби виробництва у формі державної (загальнонародної) і колгоспно-кооперативної власності. Праці К. Маркса і закріплені з 30-х рр. XX ст. на законодавчому рівні підхід до власності в жорстко контрольованій, тоталітарній державі, на десятиліття вперед визначив вектор розвитку досліджень відносин власності.

Лише з початком етапу «розвиненого соціалізму» в СРСР у наукових колах почали висловлюватися й інші думки стосовно власності, не притаманні радянським послідовникам К. Маркса. У 70-і рр. XX ст. крім економістів, що підтримували підхід К. Маркса до власності як економічної категорії, знайшлися вчені, які висловили незгоду із таким трактуванням вчень К. Маркса «економічними марксистами». Серед них виділяються В.П. Шкредов та К.І. Скловський. В.П. Шкредов відстоює позицію про те, що власність не є категорією економіки. Він вважає, що за К. Марксом власність є вольовим юридичним відношенням, як монополія певних осіб на володіння, користування та розпорядження певними речами. Ні К. Маркс, ні Ф. Енгельс, ні В.І. Ленін, як вважає автор, не включали до визначення предмета політичної економії власність. Власність, будучи споконвіку основним інститутом права,

помилково перетворилася на основне виробниче відношення. Настав час для того, щоб наука про право повернула собі власність в якості свого специфічного предмета. І не в політичній економії, а саме в юридичній науці власність повинна зайняти місце «вихідної» і «основної» категорії [19, с. 161]. К.І. Скловський ще більш категоричний у своїх висловлюваннях стосовно даного питання. Автор зазначає, що якщо «власність в економічному сенсі» – як найглибше і найпотаємніше базисне відношення – й існує, то ми її ніколи не помічаємо – ні саму по собі, ні в юридичній подобі. На думку К.І. Скловського, нікому ще не вдавалося вказати на який-небудь економічний феномен або їх комбінацію й розпізнати його як явище самої власності. Навіть якщо вдатися до допомоги відомих інфернальних сил, яким доступні всі глибини та безодні і, звичайно, надра базису, то все одно не буде підстави для заяви: «Зупинись, мить, ось вона, власність (в економічному, звичайно, сенсі)!» [14]. Далі автор погоджується з висновками, отриманими В.П. Шкредовим і підкреслює, що спроби економістів виявити саму по собі власність призводять, зазвичай, до того, що юридичні явища видаються за економічні.

Дискутуючи з В.П. Шкредовим та К.І. Скловським найбільш точно й аргументовано, на нашу думку, висловився А.Є. Чорноморець. Автор пише, що право відображає і закріплює не релігійні або морально-етичні чи які-небудь ще відносини неюридичного характеру, а саме соціально-економічні, головним елементом яких є розподіл матеріальних благ в суспільстві, їх привласнення та споживання [18, с. 142]. А.Є. Чорноморець підсумовує: як неможливо фізично побачити власність як економічну категорію, так неможливо фізично побачити і права власності, тобто власність як категорію юридичну.

К.І. Скловський, М.В. Самойлова, В.П. Шкредов та ін. дотримуються позиції, згідно з якою правознавці повинні приділяти основну увагу розкриттю історичної специфіки власності та її форм. Для вчених класичного напрямку при всьому різноманітті відтінків їхніх поглядів спільним є те, що вони розглядали власність як суспільні відносини з приводу речі, але одним із напрямків сучасної філософії є розуміння власності як права людини, особистості [6, с. 74]. С.С. Алексєєв розглядає власність як поширення себе самого на речі. Власність – це начебто поширення себе самого на предмети й речі, людина у цьому випадку розглядає речі як частини свого тіла. Інакше кажучи, власник є неподільним володарем над речами. Важлива для особистості й соціальна сторона феномена власності. Людина безпосередньо виходить на речі й безпосередньо панує над засобами виробництва та іншими речами, вона володіє ними, розпоряджається, використовує й експлуатує їх. Економічний сенс власності полягає у повній владі власника над речами, у вільній можливості користуватися й розпоряджатися ними. Це й дає необхідний для економіки ефект господаря [1, с. 46, 78]. Виходячи з такої позиції, цілком розумним є те, що людина, яка у процесі виробничої, господарської діяльності створила продукт, має повне моральне право розглядати його як «частину себе». Надалі ця «частина» може бути розподілена, обміняна і спожита. У даному випадку праця, завдяки якій

створюється продукт, сприймається як джерело багатства, моральна підстава процесу присвоєння. Праця наділяє категорію «власність» економічним змістом. У даному випадку ми можемо прийти до розуміння того, що завдяки праці власність вже була наповнена економічним змістом навіть тоді, коли сам продукт не належав людині, яка створила його, а вважався загальним для громади, роду, племені.

На думку В.М. Малейченко [7], власність є сутністю виробничих відносин. Власність тотожна вартості товару, яким вона і є. Г. Черкасов критикує позицію В.М. Малейченко, мотивуючи це тим, що власність існувала у різні історичні періоди, коли не було товарного виробництва і, таким чином, не було відносин товаровиробників [17, с. 30]. На нашу думку, твердження В.М. Малейченко можуть вважатися вірними лише в окремі історичні періоди (наприклад, у первісному суспільстві), коли «на ринку» панував натуральний обмін, і значущість (в сучасному розумінні ціни) будь-якої речі була загальнодоступною. Водночас просте товарне виробництво вже почало зароджуватися у період розпаду первіснообщинного ладу. Таким чином, в історії людства був період, коли існувало і просте товарне виробництво, і власність була тотожна вартості товару.

Крім того, В.М. Малейченко визначає власність як відношення людей до речей і як відносини між людьми з приводу власності. А сутність власності вбачає в особистому присвоєнні [7, с. 46, 49]. Як ми бачимо, автор прирівнює власність до відносин між людьми з приводу привласнення та відчуження цієї власності, тобто різних життєвих благ. На нашу думку, даний підхід одночасно і звужений, і розширений. Звужений – оскільки привласнення й відчуження є лише окремими ознаками власності. До них можна ще додати і використання, і привласнення тощо. Розширений – оскільки В.М. Малейченко прирівнює власність до відносин між людьми, зі свого боку економічний аспект власності проявляється не безпосередньо між людьми, а у відношеннях різних власників між собою, а також власників та безпосередніх виробників благ.

Як слушно зауважує І.Г. Саяпін, власність як відношення з приводу присвоєння й використання засобів виробництва і продукту (результату) виробництва, хоча й відображає її важливу і суттєву сторону, але недостатньо, оскільки Водночас залишається непоміченою інша сторона відносин власності – відчуження. Адже привласнення того чи іншого об'єкта одним суб'єктом неодмінно означає недоступність цього об'єкта для інших суб'єктів, тобто відчуження [13, с. 12-18]. Схоже визначення пропонує М.Я. Бобров, на думку якого власність – матеріальні відносини між людьми, які складаються з володіння, користування й розпорядження робочою силою та засобами виробництва у зв'язку з їх присвоєнням, споживанням і розподілом у сфері виробництва [2, с. 383]. Я.П. Яковлева зазначає, що з економічної точки зору, власність – це і володіння благами, необхідними для досягнення економічних цілей, і приналежність засобів та предметів виробництва певним особам (індивідам чи колективам) у конкретних історичних умовах. Водночас, як підкреслює автор, найбільш поширеним є визначення власності як історично обумовленої форми привласнення

матеріальних благ, в яких виражаються відносини між людьми у процесі суспільного виробництва [22, с. 72]. На нашу думку, виходячи з історичних передумов, більш правильним буде ототожнення власності, насамперед, з володінням, а не привласненням. Д.М. Генкін вірно помітив, що власність у статичному стані як умова виробництва, як володіння матеріальними благами, є передумовою результатів виробництва, може бути охарактеризована як стан, але не привласнення [4, с. 14-15]. Загалом же Д.М. Генкін економічно охарактеризував власність як історично визначену форму суспільних відносин, по-перше, з володіння, а в подруге, – з присвоєння матеріальних благ.

Ю.М. Зарембо, на відміну від вищевказаних авторів, скоротив визначення власності, розглядаючи її як історично скороминуці (у міру розвитку продуктивних сил) економічні відносини між людьми у процесі виробництва. Як ми бачимо, у наукових джерелах існують різні трактування власності як відносин: економічних, матеріальних, міжособистісних тощо. Така позиція обумовлена тим, що відносини власності поширюються на всі сфери життєдіяльності людини, і окремі вчені, не зважаючи на те, що розглядають власність як економічну категорію, намагаються розкрити її по-своєму, спираючись на певні окремі елементи, не зважаючи водночас на те, що більшою мірою як цілісна система, власність є відношенням суспільним. Суспільство є тим базисом, без якого не може існувати власність.

Згідно з твердженнями В.Н. Черковець, відносини власності тісно пов'язані з відносинами, які виникають між людьми в процесі виробництва. Саме виробничі відносини служать джерелом формування власності, отже, джерелом розвитку власності є протиріччя з приводу виробництва, або, інакше кажучи, протиріччя всередині способу виробництва [16, с. 42]. Самі ж способи виробництва, їх економічний розвиток, виникнення та зміна, за К. Марксом і є історією суспільства. Спосіб виробництва обумовлює соціальні, політичні та духовні процеси життя взагалі [9, с. 7]. Якщо ж матеріальні продуктивні сили суспільства суперечать існуючим виробничим відносинам, то настає епоха соціальних революцій. Таким чином, виходячи з марксистських вчень, власність у своєму розвитку згубно впливає на суспільство, якщо виходити з того, що «соціальні революції», а саме – різка зміна соціального ладу, є негативним, а не позитивним явищем.

Слід підкреслити, примат економічної природи власності як відносин між людьми, оскільки всі члени суспільства вступають у відносини з приводу речей. Основу розуміння власності на сьогодні становить положення про те, що вона уособлює відносини між людьми з приводу відчуження та привласнення результатів виробництва. Відносини власності є головною сполучною, конструктивною ланкою системи соціально-економічних відносин. Вони виступають засобом вирішення протиріччя суспільного розподілу праці, роботи на себе за допомогою роботи на інших [3]. Власність на засоби виробництва надає якісної визначеності соціально-економічній системі, визначаючи її основні риси, взаємозв'язки та взаємодію елементів [21, с. 570-573]. Відзначимо, що трактування власності як «відносин у виробництві, умов матеріального жи-

ття суспільства, певного суспільного способу поєднання праці із засобами виробництва» була прийнятною для індустріального типу суспільства. На сучасному ж етапі утворення інформаційного суспільства процеси відчуження та привласнення набувають інших характеристик. Це полягає в тому, що привласнити продукт інтелектуальної діяльності можна, але відчужити сам інтелект – як знаряддя праці – неможливо. Отже, недостатньо продовжувати розглядати упредметнену працю у рамках речового капіталу.

ВИСНОВКИ

Виходячи з проведеного нами аналізу, можемо підсумувати, що власність як економічна категорія характеризується: по-перше, результатом прояву суб'єктом своєї волі – бажанням володіти благами навколишнього світу; по-друге, благами як матеріальними, так і не матеріальними; по-третє, суспільними відносинами і взаємозв'язками власників між собою, а також власниками та безпосередніми виробниками благ.

Аналізуючи категорію «власність» з економічного погляду можна виявити її базову основу: відношення різних власників між собою, а також власників та безпосередніх виробників благ. За відношення «власник – власник» ми спостерігаємо економічний процес обміну благами. Водночас відносини «власник – невластник» носять позаекономічний характер, тому вони не є об'єктом дослідження економістів. Відношення різних власників між собою, а також власників та безпосередніх виробників благ складають матеріальну основу нашого суспільства.

Список використаних джерел

1. Алексеев С.С. *Собственность – право – социализм: полемические заметки. Научно-популярное издание.* М.: Юрид. лит., 1989. 176 с.
2. Андреев И.Л. *Происхождение человека и общества.* М.: Мысль, 1988. 415 с.
3. Атлас М.С., Грязнова А.Г., Чечелева Т.В. *Основы функционирования экономической системы.* М.: Высш. шк., 1991. 231 с.
4. Генкин Д.М. *Право собственности в СССР.* Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1961. 223 с.
5. Котовский Г.Г. *Собственность как историко-экономическая категория. Собственность в XX столетии.* М.: РОССПЭН, 2001. 960 с.
6. Линник Л.Н. *Конституционное право гражданина Российской Федерации на жизнь: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02.* Москва, 1993. 420 с.
7. Малейченко В.Н. *Экономическое содержание и формы частной собственности.* Диалог, 2001. № 4. С. 46-54.
8. Маркс К. *Энгельс Ф. Сочинения.* М.: Издательство политической литературы, 1957. Т. 6. 800 с.
9. Маркс К., *Энгельс Ф. К критике политической экономии.* Сочинения. М.: Издательство политической литературы. Т. 13. 655 с.
10. Маркс К., *Энгельс Ф. Сочинения.* М.: Издательство политической литературы. 1957. Т. 46. Ч. 1. 972 с.
11. Маркс К. *Экономические рукописи 1857-1861 гг. В 2-х ч. М.: Политиздат, 1980. Ч. 1. 564 с.*
12. Прудон П.Ж. *«Что такое собственность?» или «Исследование о принципе права и власти».* М., 1996. 190 с.
13. Саяпин И.Г. *Эволюция отношений собственности в переходной экономике.* Вестник Тамбовского

университета. Серия: Гуманитарные науки. Тамбов, 1999. Вып. 1. С. 12-18.

14. Скловский К.И. Собственность в гражданском праве. М.: Статут, 2010. 893 с.

15. Собственность-кража: (Мысли о собственности). М.: Искра, 1906. 22 с.

16. Собственность в экономической системе России / под ред. В.Н. Черковца, В.М. Кулькова. М.: Экономический факультет: ТЕИС, 1998. 556 с.

17. Черкасов Г.О. Собственности, ее разновидности и проявлениях. Диалог, 2001. № 9. С. 30-33.

18. Черногорец А.Е. Новый взгляд на собственность. Право и политика, 2001. № 10. С. 140-146.

19. Шкретов В.П. Экономика и право (опыт экономико-юридического исследования общественного производства). М.: Экономика, 1990. 245 с.

20. Экономика (ключевые вопросы): учебное пособие / под ред. В.П. Очередыко. СПб., 2004. 633 с.

21. Экономическая Энциклопедия. Политическая экономия / под ред. А.М. Румянцев. М.: «Советская Энциклопедия», 1979. Т. 3. 624 с.

22. Яковлева Я.П. Роль собственности в жизни личности и ее место в обществе: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11. Тамбов, 2003. 172 с.

References

1. Alekseev S.S. Property – law – socialism: polemic notes. Popular science edition. Moscow: Jurid. lit., 1989. 176 p. (in Russian)

2. Andreev I.L. The origin of man and society. Moscow: Mysl, 1988. 415 p. (in Russian)

3. Atlas M.S., Gryaznova A.G., Checheleva T.V. Fundamentals of the functioning of the economic system. Moscow: Higher school, 1991. 231 p. (in Russian)

4. Genkin D.M. Property law in the USSR. Moscow: State Publishing House of Legal Literature, 1961. 223 p. (in Russian)

5. Kotovskiy G.G. Property as a historical and economic category. Property in the 20th century. Moscow: ROSSPEN, 2001. 960 p. (in Russian)

6. Linnik L.N. Constitutional right of a citizen of the Russian Federation to life: dis. ... cand. law sciences: 12.00.02.

Moscow, 1993. 420 p. (in Russian)

7. Maleychenko V.N. Economic content and forms of private property. Dialogue, 2001. № 4. pp. 46-54. (in Russian)

8. Marks K., Engels F. Works. Moscow: Publishing house of political literature. 1957. Vol. 6. 800 p. (in Russian)

9. Marks K., Engels F. To the criticism of political economy. Compositions. Moscow: Publishing house of political literature. Vol. 13. 655 p. (in Russian)

10. Marks K., Engels F. Works. Moscow: Publishing house of political literature. 1957. Vol. 46. Part I. 972 p. (in Russian)

11. Marks K. Economic manuscripts of 1857-1861. In 2 parts. Moscow: Politizdat, 1980. Part 1. 564 p. (in Russian)

12. Prudon P.Zh. «What is property?» or Study on the Principle of Law and Power. Moscow, 1996. 190 p. (in Russian)

13. Sayapin I.G. Evolution of property relations in a transitional economy. Bulletin of the Tambov University. Series: Humanities. Tambov, 1999. Issue 1. pp. 12-18. (in Russian)

14. Sklovskiy K.I. Property in civil law. Moscow: Statut, 2010. 893 p. (in Russian)

15. Property-theft: (Thoughts about property). Moscow: Iskra, 1906. 22 p. (in Russian)

16. Property in the economic system of Russia / ed. V.N. Cherkovets, V.M. Kulkov. Moscow: Faculty of Economics: TEIS, 1998. 556 p. (in Russian)

17. Cherkasov G. About property, its varieties and manifestations. Dialogue, 2001. № 9. pp. 30-33. (in Russian)

18. Chernomoretz A.E. A new look at property. Law and Politics, 2001. № 10. pp. 140-146. (in Russian)

19. Shkretov V.P. Economics and law (experience of economic and legal research of social production). Moscow: Economics, 1990. 245 p. (in Russian)

20. Economics (key issues) / ed. V.P. Ocheredko. Saint Petersburg, 2004. 633 p. (in Russian)

21. Economic Encyclopedia. Political Economy / ed. A.M. Rumyantsev. Moscow: «Soviet Encyclopedia», 1979. Vol. 3. 624 p. (in Russian)

22. Yakovleva Ya.P. The role of property in the life of an individual and its place in society: dis. ... cand. philos. sciences: 09.00.11. Tambov, 2003. 172 p. (in Russian)

КОВТУНЕНКОКсенія Валеріївна
k.v.kovtunenکو@mzeid.inд.е.н., професор, завідувач
кафедри, Одеський національний
політехнічний університет**КОВАЛИК**Оксана Анатоліївна
o.a.kovalik@mzeid.inстарший викладач,
Одеський національний політехнічний
університет**РОДІОНОВ**

Дмитро Андрійович

студент, Одеський національний
політехнічний університет

УДК 327.84

**ВПРОВАДЖЕННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ
ІНСТРУМЕНТІВ КОНКУРЕНТНОЇ РОЗВІДКИ****INTRODUCTION OF COMPETITIVE INTELLIGENCE TOOLS
IN THE TRADE ENTERPRISES ACTIVITY**DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.7>**KOVTUNENKO Kseniia Valeriivna** – Doctor of Economics, Professor, Head of department, Odesa National Polytechnic University**KOVALYK Oksana Anatoliivna** – Senior Lecturer, Odesa National Polytechnic University**RODIONOV Dmytro Andriiovych** – student, Odesa National Polytechnic University

У статті розглянуто можливості використання інструментів конкурентної розвідки на торговельному підприємстві. Визначено, що для цього необхідно створити новий відділ, який буде займатися збором інформації. Рекомендовано використовувати програмне забезпечення IntelliProtector, перелічені його функції та переваги. Розглянуто основні ризики, які можуть бути пов'язані з впровадженням даної ідеї, їх імовірність та важливість для даного заходу. Також, розглянуті етапи впровадження конкурентної розвідки в діяльність торговельного підприємства.

* * *

В статье рассмотрены возможности использования инструментов конкурентной разведки на торговом предприятии. Определено, что для этого необходимо создать новый отдел, который будет заниматься сбором информации. Рекомендуется использовать программное обеспечение IntelliProtector, перечисленные его функции и преимущества. Рассмотрены основные риски, которые могут быть связаны с внедрением данной идеи, их вероятность и важность для данного мероприятия. Также, рассмотрены этапы внедрения конкурентной разведки в деятельность торгового предприятия.

* * *

Introduction. In today's conditions of fierce competition in the international market, the search for methods to reduce overall costs in order to gain a competitive advantage is becoming increasingly important for commercial enterprises. The main direction of improving the strategy is a set of methods for finding the necessary information to make appropriate management decisions.

The purpose of the paper is to identify opportunities for the use of competitive intelligence tools in commercial enterprises.

Results. The introduction of methods of competitive intelligence to improve the information security of logistics activities of a commercial enterprise requires the creation of a new department. This will allow you to collect and store information, inform staff, resolve issues in a timely manner, respond quickly to threats. It is also recommended to use IntelliProtector software, which works online, as well as the convenience and mobility and security of licensed services, as a tool for competitive intelligence in commercial enterprises. When a new department is created, the head of the competitive intelligence department will be responsible for the software. The implementation of such measures, namely the protection of information on the basis of competitive intelligence can be divided into 4 main stages: development and creation of a single data bank; creation of a competitive intelligence department; creation of complex security of the enterprise; software implementation. Before implementing any project, it is necessary to assess all possible and existing risks, their types and identify possible ways to reduce them.

Conclusion. The introduction of methods of competitive intelligence to improve the information security of logistics activities of a commercial enterprise will create another structural element of the enterprise. It is proposed to use the program IntelliProtector, which provides convenience and mobility and security of licensed services.

Ключові слова: інструменти, розвідка, конкуренція, торговельні підприємства, проблеми

Ключевые слова: инструменты, разведка, конкуренция, торговое предприятие, проблемы

Keywords: tools, intelligence, competition, trading companies, problems

ВСТУП

У сучасних умовах жорсткої конкуренції на міжнародному ринку, для торгових підприємств все частіше стає актуальним пошук методів зниження загальних витрат з метою отримання конкурентної переваги. Управління логістичною стратегією можна

вважати одним із найефективніших напрямків для зниження витрат, особливо на торговельних підприємствах, оскільки транспортні витрати складають значний відсоток у загальних витратах. Головним напрямом удосконалення логістичної стратегії є сукупність методів пошуку необхідної інформації для прий-

няття відповідних управлінських рішень. Тому тему статті можна вважати актуальною.

Впровадження у діяльність підприємства інструментів конкурентної розвідки розглядалися багатьма авторами, серед них наступні: І.С. Керницький [1] (розглядав конкурентна розвідку підприємств у загальному вигляді); Т.Ю. Ткачук (визначив місце й роль конкурентної розвідки в стратегічному плануванні інформаційної безпеки підприємства) [2]; М.В. Черкашина, М.О. Науменко [5] (порівнювали конкурентну розвідку та консолідацію маркетингової інформації) та ін.

Одним питанням використання інструментів конкурентної розвідки саме на торговельних підприємствах приділялося недостатньо уваги.

МЕТА роботи – визначити можливості використання на торговельних підприємствах інструментів конкурентної розвідки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У написанні даної статті використані наступні методи дослідження: формалізація понять, узагальнення, аналіз, аналогія.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для торговельного підприємства логістика займає важливе місце у діяльності підприємства, але як правило, відсутні відповідні методи отримання інформації та її збереження. Часто відсутній також відділ, який відповідає за безпеку інформації. А оскільки для ефективної реалізації логістичної стратегії отримання необхідної інформації являється дуже важливим, вважається доцільним рекомендації впровадження на підприємства нової інформаційної системи, яка зможе вирішувати нагальні питання стосовно діяльності компанії.

Впровадження інформаційної системи дозволить торговельному підприємству:

- збирати та зберігати інформацію із швидким доступом до неї;
- інформувати персонал про стан компанії та забезпечувати збільшення економічних показників;
- вчасно вирішувати питання відносно отриманої інформації;
- швидко реагувати на загрози.

Цілі впровадження методів конкурентної розвідки на торговельне підприємство представлено на рис. 1.

Впровадження методів конкурентної розвідки для підвищення інформаційної безпеки логістичної діяльності торговельного підприємства вимагає створення нового відділу. Він буде знаходитися у особистому розпорядженні генерального директора для забезпечення ще більшої конфіденційності діяльності відділу. Після схвалення генеральним директором важлива інформація буде надходити до інших відділів, але не в повному обсязі, а лише те, що необхідно для ефективної роботи відділу.

Новий відділ має виконувати не лише свої безпосередні обов'язки аналізу логістичної діяльності та працювати самостійно, він буде виконувати також завдання, отримані від генерального директора, чи досліджуючи питання, які виникають на зборах, та згодом оприлюднювати отримані результати на зборах директорів.

Також в якості інструменту конкурентної розвідки на торговельних підприємствах рекомендується використовувати програмне забезпечення IntelliProtector, яке працює в режимі онлайн, а також забезпечує зручність і мобільність та захищеність ліцензійних послуг. Програма має компактний інтерфейс за допомогою якого зручно працювати у програмі, включає в себе клієнтську базу, сервери ліцензування та веб-API.

Основні функції програми представлено на рис.2.

Перевагою даної програми є функція, яка забезпечує захист від шпигунських програм. Вона має функцію, яка дозволяє блокувати інформацію, якщо увімкнулися шпигунські пристрої, або невідомі зйомні носії до комп'ютера з увімкненою програмою, та відправляється повідомлення на головний комп'ютер особи, яка відповідає за роботу програми.

За умови створення нового відділу, відповідальність за програмне забезпечення буде нести керівник департаменту конкурентної розвідки. Як можна було побачити з характеристики програмного забезпечення, існує необхідність закупити не лише обладнання для відділу, а й забезпечити всіх робітників компанії необхідними технічними засобами, які може використовувати кожен робітник індивідуально.

Впровадження таких заходів, а саме забезпечення захисту інформації на основі конкурентної розвідки можна розділити на 4 основні етапи: розроблення і створення єдиного банку даних; створення відділу конкурентної розвідки; створення комплексної безпеки підприємства; впровадження програмного забезпечення.

За умови впровадження вище вказаного робітнику необхідно буде робити наступне:

- переперевірка отриманої інформації;
- своєчасне виконання поставлених завдань;
- відсутність доступу сторонніх осіб до індивідуальних технічних засобів, тощо.

Перед впровадженням будь-якого проекту необхідним є оцінка всіх можливих та існуючих ризиків, їх видів та визначення можливих шляхів їх зниження.

Розглянемо детальніше основні ризики, які можуть бути пов'язані з впровадженням даної ідеї, їх ймовірність та важливість для даного заходу.

Найбільш ймовірним ризиком під час впровадження заходів є неякісне програмне забезпечення, що й не дивно, адже для проекту це є основою. Також ризиком може бути невміння чи важкість у використанні програмного забезпечення. Ці дві основні проблеми можна вирішити якщо залучити до роботи професіоналів.

Навчання співробітників можна виконувати у формі очних та заочних курсів з подальшим тестуванням, доцільно організувати навчанням співробітників за допомогою системи дистанційного навчання, у рамках якого можуть бути представлені різні курси (як для користувачів, так і для фахівців), ігрові методики навчання.

Однак, про що компанії дійсно необхідно турбуватися під час впровадження програмного забезпечення – це про те, що конкуренти можуть підкупити розробників та застосовувати дані технології проти торговельної компанії.

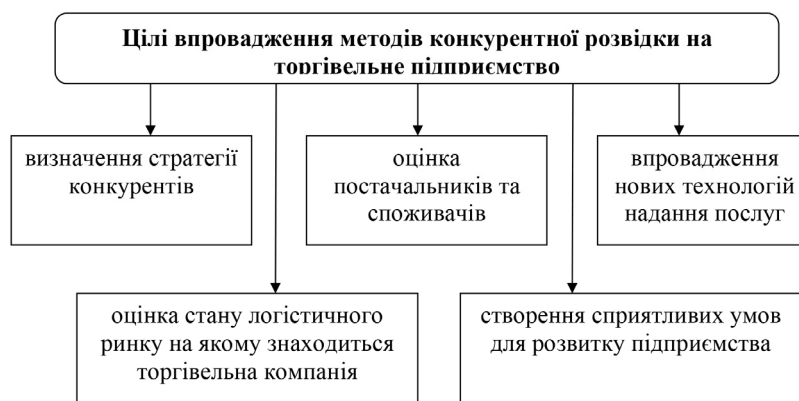

Рис. 1. Цілі впровадження методів конкурентної розвідки на торговельне підприємство

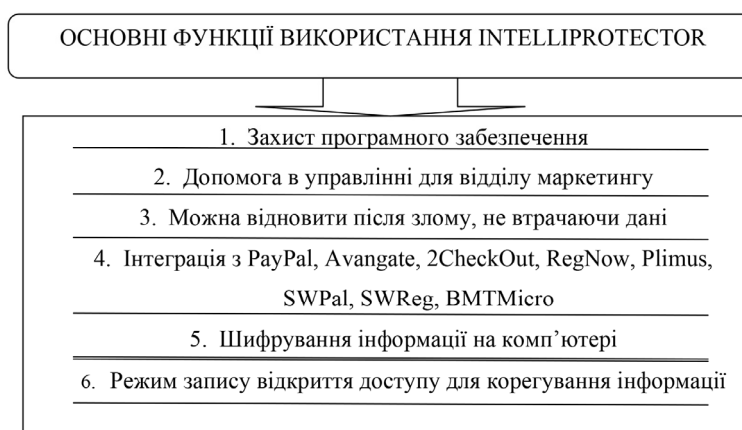

Рис. 2. Основні функції використання IntelliProtector

ВИСНОВКИ

У статті представлено організаційне забезпечення впровадження в діяльність торговельних підприємств інструментів конкурентної розвідки. Визначено цілі та можливості пропонованих заходів. Впровадження методів конкурентної розвідки для підвищення інформаційної безпеки логістичної діяльності торговельного підприємства створить ще один структурний елемент підприємства. Пропонується використовувати програму IntelliProtector, яка працює у режимі онлайн, а також забезпечує зручність і мобільність та захищеність ліцензійних послуг. Розглянуто етапи впровадження конкурентної розвідки в діяльність торговельного підприємства та основні ризики, які можуть бути пов'язані з впровадженням даної ідеї, їх ймовірність та важливість для даного заходу.

У подальшому рекомендується досліджувати напрямки використання інструментів конкурентної розвідки не лише у безпеці, а й в інших сферах діяльності торговельних підприємств.

Список використаних джерел

1. Ковалик О.А. Інфраструктура підтримки малого бізнесу: сучасний стан та перспективи розвитку. *Економіка. Фінанси. Право.* 2015. №4/1. С. 7-9.
2. *Конкурентна розвідка підприємств: курс лекцій / І.С. Керницький та ін.* Львів: Ліга-Прес, 2015. 388 с.
3. Ткачук Т.Ю. Місце й роль конкурентної розвідки в стратегічному плануванні інформаційної безпеки підприємства.

Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2013. № 2. С. 47-53.

4. Червякова Т.І., Червякова В.В. Організація системи інформаційних потоків контролю в управлінні підприємствами автосервісу. *Інноваційна економіка.* 2013. № 3. С. 333-338.

5. Черкашина М.В., Науменко М.О. Конкурентна розвідка та консолідація маркетингової інформації в системі менеджменту інтегрованих корпоративних структур. *Бізнес Інформ.* 2013. № 8. С. 357-361.

References

1. Kovalyk O.A. *Small Business Support Infrastructure: Current Status and Development Prospects.* *Economics. Finances. Law.* 2015. № 4/1. pp. 7-9 (in Ukrainian).

2. Kernytskyi I.S., Zhyvko Z.B., Kopytko M.I. *Competitive intelligence of enterprises.* Lviv: Liha-Pres, 2015. 388 p. (in Ukrainian).

3. Tkachuk T.Y. *The place and role of competitive intelligence in the strategic planning of information security of the enterprise.* *Information security of man, society, state.* 2013. № 2. pp. 47-53. (in Ukrainian).

4. Chervyakova T.I., Chervyakova V.V. *Organization of the system of controlling information flows in the management of car service enterprises.* *Innovative economy.* 2013. № 3, pp. 333-338. (in Ukrainian).

5. Cherkashyna M.V., Naumenko M.O. *Competitive intelligence and consolidation of marketing information in the management system of integrated corporate structures.* *Biznes Inform,* 2013, No 8, pp. 357-361. (in Ukrainian).

КУПІНА

Людмила Францівна
Liudmila.kupina@gmail.com

УДК 349.2-029:33

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ
ТРУДОВОГО ПРАВАECONOMIC INDICATOR OF THE EFFECTIVENESS OF THE LABOR
LAW NORMS REALIZATIONк.ю.н., доцент, професор
кафедри, Національний
педагогічний університет імені
М.П. ДрагомановаDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.8>*KUPINA Liudmyla Frantsivna – PhD in Law, Associate Professor, Professor of department, National Pedagogical University after Mykhailo Drahomanov*

Статтю присвячено дослідженню одного із показників ефективності реалізації норм трудового права у регулюванні трудових відносин. Автор доводить, що одним із основних критеріїв при визначенні ефективності реалізації норм трудового права є ступінь досягнення кінцевих потреб суб'єктами їх дії. Вказані потреби не завжди обумовлені матеріальним результатом, а можуть бути пов'язані з розвитком особистості працівника як професіонала, прагненням визнання його лідером колективу або високої оцінки результатів його роботи з боку роботодавця, держави чи громадськості. Задля визначення ступеня досягнення мети норми трудового права при її реалізації, економічні показники варто застосовувати в сукупності з іншими показниками ефективності реалізації норм такими як «обгрунтованість», «доцільність», «корисність» та «фактичність». Аналіз такого сукупного результату призведе до висновків щодо ступеню ефективності від реалізації норми.

* * *

Статья посвящена исследованию одного из показателей эффективности реализации норм трудового права при регулировании трудовых отношений. Автор доказывает, что одним из основных критериев при определении эффективности реализации норм трудового права является степень достижения конечных потребностей субъектами их действия. Указанные потребности не всегда обусловлены материальным результатом, а могут быть связаны с развитием личности работника как профессионала, стремлением признания его лидером коллектива или высокой оценки результатов его работы со стороны работодателя, государства или общности. Для определения степени достижения цели нормы трудового права при ее реализации, экономические показатели следует применять в совокупности с другими показателями эффективности реализации норм такими как «обоснованность», «целесообразность», «полезность» и «фактичность». Анализ такого совокупного результата приведет к выводам о степени эффективности от реализации нормы.

* * *

Introduction. The implementation of legal norms is directly related to the quality of legislation and is a specific indicator of the effectiveness of legal norms. The indicator gives a vision of the quantitative and qualitative results of the implementation of legal norms, which are intended to form a conclusion about the effectiveness or ineffectiveness of legal norms.

Purpose. The problem of the implementation of the effectiveness of labor legal norms has not been comprehensively studied, taking into account that in determining the general indicators of the effectiveness of the implementation legal norms should be used the concepts of "validity", "appropriateness", "usefulness", "factuality" and "economy" should be used economy". For the purpose of this paper the economy efficiency and its impact on the effectiveness of labor legal norms are examined. The methodological basis of the research are general scientific methods of cognition: dialectical, comparison and synthesis, methods of scientific induction and deduction.

Result. The general concept of "economic efficiency" is based on the correlation of positive results of the functioning of a certain system with the cost of its existence or implementation. The effectiveness of implementing a legal norm may be in establishing feedback of the quality of the norm and its mechanism of action, which in their entirety do not produce a positive result, on the one hand, and, on the other hand, create grounds for changing legislation that is current in time. The indicator of economic efficiency of implementing a labor legal norm cannot exist by itself, because labor legal norms regulate relations between people on their work.

Conclusions. Assessment of the economic efficiency of implementing a labor legal norms, as an indicator of the overall effectiveness of the norm and its achievement of its aim, is possible only because of the cumulative influence of legal, socio-economic, subjective, moral, psychological and material means of achieving the result.

Ключові слова: ефективність норм, ефективність норм трудового права, реалізація норм права, реалізація ефективності норм трудового права, показники ефективності норм права, економічна ефективність

Ключевые слова: эффективность норм, эффективность норм трудового права, реализация норм права, реализация эффективности норм трудового права, показатели эффективности норм права, экономическая эффективность

Keywords: efficiency of norms, efficiency of labor law norms, realization of law norms, realization of efficiency of labor law norms, indicators of law norms efficiency, economic efficiency

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реалізація норм права напряму пов'язана із якістю законодавства і є своєрідним показником ефективності норм права. Якщо аналізувати Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері

господарської діяльності», то показники результативності регуляторного акта – це показники, на підставі яких під час проведення відстеження результативності регуляторного акта здійснюється оцінка стану впровадження цього регуляторного акта та досягнення ним цілей, задекларованих під час його прийняття

[4]. Норми вказаного Закону дають можливість припустити, що показник дає уяву про кількісні і якісні результати реалізації норм права, які зі свого боку покликанні сформулювати висновок про ефективність чи неефективність норми права та ступінь досягнення її цілі. Виходячи зі змісту вказаних норм та застосовуючи дане поняття до трудового законодавства спробуємо довести, що рівень ефективності реалізації норм трудового права можна визначити за допомогою певних показників, одним із яких є економічний показник ефективності, аналіз якого і є практичним завданням даної праці.

Аналіз досліджень та публікацій

Питання ефективності реалізації норм права було предметом досліджень вчених-юристів різних етапів розвитку доктрини права. За часів радянського періоду свою наукову увагу до загальних проблем ефективності норм права привертала О.Л. Бонк, В.В. Глазирін, М.П. Лебедев, В.І. Нікітінський, О.С. Пашков, П.М. Рабінович, І.С. Самощенко, Ф.Н. Фаткуллін, Д.М. Чечот, Л.Д. Чулюкін, Л.С. Явич. У період формування України як самостійної правової держави вчені (В.Б. Авер'янов, В.Н. Денисов, В.Ф. Сіренко Н.М. Оніщенко) у своїх дослідженнях ставили наукові завдання до вирішення проблем ефективного регулювання всіх груп суспільних відносин, які виникали у процесі розбудови незалежності. Результати наукових праць того періоду були спрямовані на формування пропозиції щодо оновлення законодавства залежно від потреб суспільства.

Наукові надбання того періоду стосовно загально-теоретичних підходів до ефективності реалізації норм права створили базу для подальших досліджень окремих аспектів правової ефективності, таких як: ефективність правового регулювання (О.М. Мельник, Т.І. Тарахонич), ефективності законодавства (В.В. Головченко), ефективності норм права (П.М. Рабінович, М.Ю. Осипов), у т.ч. за галузевим розгалуженням норм (С. М. Балабан, І. В. Болокан у своїх працях частково торкалися проблем ефективності норм адміністративного права; С.С. Лукаш вивчав ефективність управлінської діяльності органів внутрішніх справ, В.І. Щербина працював над окремими проблемами ефективності дисциплінарних стягнень), водночас питання показників ефективності реалізації норм трудового права у сучасній юридичній науці комплексно дослідженні не були.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проблематика ефективності норм трудового права з погляду саме їх реалізації не була комплексно досліджена з урахуванням усіх умов, критеріїв та чинників, що дають змогу визначити ефективність норм трудового права. До того ж застарілість норм трудового права, що має наслідком їх низьку ефективність, є проблемою, яка потребує негайного нормативного вирішення, на чому довгий період часу акцентує свою увагу практично кожен автор публікації чи наукового дослідження відносин у сфері праці.

Якщо звернутися до визначення загальних показників ефективності, то досліджуючи доктринальні джерела теорії права радянського періоду С.С. Алексева, можна зробити висновки, що до них він відносить

стан законності, рівень (стійкість) правопорядку, які мають вираз у кількісних показниках (чіткий кількісний вимір ефективності) [1]. Окрім цього, на його думку, показник ефективності пов'язаний із такими поняттями, як: «обґрунтованість», «доцільність», «корисність», «економічність» та «фактичність» [1].

Підтримаємо думку вченого та застосуємо в контексті нашого дослідження дані показники у визначенні загальних показників ефективності реалізації норм трудового права таких як обґрунтованість та доцільність ефективності, фактичність ефективності та корисність ефективності, проте для мети цієї статті зупинимось виключно на аналізі *економічності ефективності* та оцінці її впливу на ефективність норм трудового права.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи пізнання: діалектичний, порівняння та синтез, методи наукової індукції й дедукції. В основу інформаційної бази дослідження покладено національне законодавство у сфері регулювання праці, матеріали статистики стосовно показників зайнятості, юридична література та загальнонаукова періодика, дисертаційні дослідження за тематикою та інші наукові праці дослідників різного періоду розвитку науки у сфері ефективності норм права.

РЕЗУЛЬТАТИ

Згідно з енциклопедичним визначенням, економічна ефективність – це результативність економічної системи, виражена у співвідношенні корисних кінцевих результатів її функціонування до витрачених ресурсів. Це інтегральний показник ефективності на різних рівнях економічної системи, що в підсумку є характеристикою функціонування національної економіки. Ефективність економічної системи залежить від ефективності виробництва, соціальної сфери (систем освіти, охорони здоров'я, культури), державного управління, які визначають співвідношення отриманих результатів до витрат і вимірюють сукупністю кількісних показників [4].

Таким чином, в основі загального поняття «економічна ефективність» закладено співвідношення позитивних результатів функціонування певної системи до витрат на її існування чи реалізацію.

На нашу думку, якщо розглядати економічну ефективність реалізації норм права як показник, що впливає на національну економіку, то це кількісна сукупність обставин, засобів, суб'єктів, які за допомогою правового регулювання досягають певних результатів. Однак у правовому аспекті економічної ефективності результати не завжди мають «плюсові» показники у своїй якості. Оскільки ефективність реалізації норми може полягати і у встановленні зворотного зв'язку стосовно якості норми та механізму її дії, які у своїй сукупності не дають позитивного результату з одного боку, а з іншого – створюють підстави для зміни законодавства, актуального у часі. Тут варто навести думку автора енциклопедичного визначення економічної ефективності, який зазначає, що це досягнення найбільших результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці. Економічна ефективність є конкретною формою дії закону економії часу [12].

Показник економічної ефективності реалізації норм трудового права не може існувати сам по собі, тому що норми трудового права регулюють відносини між людьми у процесі здійснення своєї трудової діяльності. Головним критерієм у визначенні ефективності реалізації норм трудового права буде ступінь досягнення кінцевих потреб його суб'єктів, які не завжди обумовлені матеріальним результатом, а можуть бути пов'язані з розвитком особистості працівника як професіонала, прагненням визнання його лідером колективу або високої оцінки результатів його роботи, з боку колективу, керівництва, громадськості чи держави, шляхом присвоєння почесних звань, присудження відзнак, нагородження орденами, медалями та грамотами тощо. Прикладом реалізації норм права, дія яких може бути оцінена за показником економічної ефективності, але виключно у сукупності з іншими чинниками, які підсилюють її ефективність, є норми постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року» № 638 від 11.08.1995 р., відповідно до якої всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться з метою підвищення престижності професії вчителя у суспільстві. Завданнями конкурсу є: виявлення та підтримка талановитих педагогічних працівників, поширення кращого педагогічного досвіду; розвиток творчого потенціалу вчителя та підвищення його професійної майстерності; сприяння самореалізації вчителя. У пп. 13, 14 Положення визначено, що переможці конкурсу нагороджуються грошовими преміями у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат; лауреати – чотирьох (друге місце) і трьох (третє місце) мінімальних заробітних плат відповідно. Переможці, лауреати, дипломанти та учасники третього туру конкурсу нагороджуються дипломами центрального організаційного комітету, а також можуть бути представлені до відомчих заохочувальних відзнак [9]. Убачається, що визначення показника економічної ефективності реалізації даних норм є досить узагальненим і не може існувати як самостійна величина виміру. Оскільки для визначення його рівня, а в даному випадку це відображено в об'ємі роботи, який був виконаний вчителем за звітний період; досягненнях його педагогічної діяльності; оцінці його професійної майстерності в кількісних показниках; ступені впровадження інноваційних методик у викладанні дисциплін; необхідно сукупно проаналізувати всі чинники, які сприяли сумлінному ставленню до трудових обов'язків педагогічного працівника.

Спірною, з нашого погляду, є позиція окремих вчених стосовно ефективності дії норм окремих інститутів трудового права, які вдаючись до характеристики ефективності реалізації норм трудового права, зокрема тих, що регулюють трудову діяльність, використовують виключно економічну складову терміну «показник» та зазначають, що під ефективністю трудової діяльності необхідно розуміти соціально-економічну категорію, що визначає ступінь досягнення тієї чи іншої мети (чи вирішення задачі), співвіднесена зі ступенем раціональності витрат використаних за цих умов ресурсів. Таке визначення характеризує поняття ефективності з якісної сторони як співвідношення між результативністю праці й економічністю виробничих

витрат [2]. Вважаємо, що задля визначення ступеня досягнення мети норми трудового права в її реалізації, а відтак її ефективності, необхідно врахувати не лише економічні показники, які характеризують результат роботи працівника та витрати роботодавця, наприклад, на засоби чи знаряддя праці, або ж облаштування місця роботи працівника, а й показник, що дає змогу оцінити чи безпечні умови праці, в яких реалізувалася вказана норма, чи належний рівень організації умов праці та чи конкурентний на ринку праці рівень оплати діяльності працівника, що має стимулювати його до високих показників у роботі.

В якості прикладу можна розглянути реалізацію норм, які регулюють умови оплати праці працівників залежно від диференційованих умов тяжкості, складності виконання роботи, коли економічний результат від дії цієї норми порівняно з нормами, які регулюють працю працівників у звичайних умовах, є однозначно вищим. Водночас показник їх ефективності залежить не лише від централізованого регулювання праці таких працівників, а й галузевого чи локального регулювання трудових відносин. Очевидно, що нині працівник у виборі місця роботи зважає на всі чинники, які будуть сприяти його праці, і вони не є виключно матеріального характеру. Комфортні умови праці, належна організація праці, конкурентні умови, детальне, а не узагальнене нормативне закріплення прав та обов'язків працівників є факторами, які сприяють більш ефективному виконанню роботи та у своїй сукупності дають високий рівень ефективності від реалізації локальної норми та показник досягнення її мети. Можна сказати, що наявність сукупних чинників, які забезпечують економічну ефективність норми, характеризують економічну забезпеченість реалізації самого закону.

У цьому випадку також можна говорити про іншу сторону економічної ефективності норми, яка характеризується нульовим показником, зважаючи на те, що для її реалізації необхідні інші чинники, які сприяють її приросту. Зокрема, нерідко у нас приймаються закони, окремі норми яких приречені на невиконання вже з самого моменту їх прийняття через незабезпеченість ресурсами. Тому немає сенсу говорити про ефективність їх реалізації, принаймні до зміни економічної ситуації у країні чи вирішення окремих питань соціально-економічного характеру. Так, у ст. 54 Закону України «Про освіту» визначено, що педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають право на забезпечення житлом у першочерговому порядку, пільгові кредити для індивідуального і кооперативного будівництва [10]. Відомо, що ця норма реалізується практично з нульовим показником, оскільки її матеріальне втілення у вигляді засобу, що сприяє її реалізації (об'єкт нерухомого майна) для працівників освіти та науки нині на неналежному рівні. Об'єкти, які передаються до комунальної власності територіальних громад після введення їх в експлуатацію, спрямовуються у порядку першочерговості тим категоріям населення, які є малозабезпечуваними, багатосімейними тощо.

Доводячи, що економічну ефективність можна оцінити і через кількісний показник ефективності реалізації норми права, доцільно використовувати аналітичні дані чи дані статистичних органів, що регулю-

ють діяльність у сфері праці. Зокрема, варто звернутися до офіційної інформації, розміщеної на сайті Державної служби зайнятості, щодо показників зайнятості населення за результатами роботи служби у січні-жовтні 2019 р. Для прикладу, кількість зайнятого населення України у віці 15 років і старше у І півріччі 2019 р. становила 16,6 млн. осіб, а рівень зайнятості – 51,4 %, зокрема, підвищення рівня зайнятості відбулося в усіх регіонах, найбільш суттєво у Полтавській (з 54,6 % до 56,1 %), Сумській (з 57,2 % до 58,7 %), Херсонській (з 56,8 % до 58,3 %), Чернігівській (з 56,8 % до 58,3 %), та Луганській (з 56,6 % до 58,4 %) областях. За віковими групами: серед безробітних 26 % становили особи віком від 15 до 29 років, 27 % – особи у віці від 30 до 39 років, 26 % – у віці від 40 до 49 років, 21 % – у віці понад 50 років [11].

Дані аналітичного звіту свідчать про різний рівень показників підвищення рівня зайнятості населення залежно від території дії нормативно-правових актів у сфері зайнятості та застосування положень цих актів. Водночас для формування даних використовується узагальнений кількісний показник реалізації норми права на території всієї України залежно від віку суб'єктного складу працівників, що характеризує загальний масштаб оцінки рівня правозастосування.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок нашого дослідження зазначимо, що на ефективність реалізації норм права впливають причини об'єктивного та суб'єктивного характеру, які формують ступінь оцінки реалізації норм права з погляду їх ефективності. Адже якби процес реалізації залежав виключно від норм права, то всі закони досягали б своєї цілі та були б ефективними у своєму застосуванні.

Однак вимір ефективності реалізації норм трудового права не повинен оцінюватися за допомогою виключно економічного показника, що є характерне її кількісний зміст. Для отримання повної уяви про ефективність реалізації норм трудового права повинні бути враховані й інші важливі показники, які характеризують її якість такі як обґрунтованість та доцільність ефективності, що буде предметом іншого нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Алексеев С.С. Теория государства и права. Москва, 1985. С. 436;
2. Базалійська Н.П., Мельничук Ю.С. Сутнісні підходи визначення ефективності трудової діяльності працівників промислового підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв, 2014. С. 309
3. Вишовецька С.В. Ефективність норм трудового права. Ефективність норм права. Збірник наукових праць. VII Міжнародна науково-практична конференція 17 листопада 2016 р. Київ. 2016. С. 198.
4. Киреев С.І. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18769
5. Никитинский В.И. Эффективность норм трудового права, Москва, «Юридическая литература». 1971, 248 с.
6. Онищенко Н.М., Бобровник С.В. Соціальна та юридична ефективність законодавства. Законодавство: проблеми

ефективності. Київ. 1995. 19 с.

7. Полухина Е.Е. Эффективность правового регулирования трудовых и иных непосредственно связанных с ними отношений и судебная практика: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. 40 с.

8. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України № 1160-IV від 11.09.2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 9. Ст. 79;

9. Про затвердження Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року: постанова Кабінету Міністрів України № 638 від 11.08.1995 року в редакції від 1.06.2018 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-95-%D0%BF>

10. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 5.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

11. Ситуація на ринку праці та результатами діяльності державної служби зайнятості у січні - жовтні 2019 року. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68>

12. Череп А.В., Стрілець Є.М. Ефективність як економічна категорія. Ефективна економіка. Електронний журнал. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727>

References

1. Alekseev S.S. The Theory of State and Law. Moscow, 1985 436 p. (in Russian)
2. Bazaliiska N.P., Melnychuk Y.S. Essential approaches to determining the efficiency of labor of employees of industrial enterprises. Global and national economic problems. Mykolaiv, 2014. 309 p. (in Ukrainian)
3. Vyshnovetska S.V. The effectiveness of labor law. The effectiveness of law. Collection of scientific works. VII International scientific-practical conference. November 17, 2016 Kyiv, 2016. 198 p. (in Ukrainian)
4. Kyrieiev S.I. Encyclopedia of modern Ukraine. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18769 (in Ukrainian)
5. Nikitinskiy V.I. The effectiveness of labor law, Moscow: "Legal Literature", 1971. 248p. (in Russian)
6. Onyshchenko N.M., Bobrovnyk S.V. Social and legal effectiveness of legislation. Legislation: problems of efficiency. Kyiv, 1995. 19 p. (in Ukrainian)
7. Poluhina E.E. The effectiveness of legal regulation of labor and other directly related relations and case law: dissertation abstract. ... cand. law sciences. Moscow, 2008. 40 p. (in Russian)
8. On the Principles of state regulatory policy in the sphere of economic activity: Law of Ukraine no. 1160-IV of September 11, 2001. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2004. No. 9. Art. 79. (in Ukrainian)
9. On approval of the Regulations on the all-Ukrainian competition "Teacher of the Year: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine" no.638. August 11, 1995, as amended on June 1, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-95-%D0%BF> (in Ukrainian)
10. On education: Law of Ukraine № 2145-VIII of September 5, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukrainian)
11. The situation on the labor market and the results of the state employment service in January - October 2019. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68> (in Ukrainian)
12. Cherep A.V., Strilets Y.M. Efficiency as an economic category. Efficient economy. Electronic magazine. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727> (in Ukrainian)

МАТКІВСЬКА

Тетяна Ярославівна
matkivskat@gmail.com

УДК 657.1

ПОПОВИЧ

Оксана Васи́лівна
0668629028@ukr.netПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З
ГРОШОВИМИ КОШТАМИPROBLEMS AND WAYS TO IMPROVE
ACCOUNTING FOR CASH TRANSACTIONSстудентка, Національний
авіаційний університетDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.9>к.е.н., доцент, Національний
авіаційний університет*MATKIVSKA Tetiana Yaroslavivna – student, National Aviation University**POPOVYCH Oksana Vasylyvna – PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University*

У статті розглянуто сутність грошових коштів, безготівкових та готівкових розрахунків. Охарактеризовано складові грошових коштів. Наведено основні проблеми, що стосуються системи організації та обліку операцій з грошовими коштами. Для усунення проблемних питань, що виникають при організації обліку грошових потоків, запропоновано шляхи вдосконалення системи бухгалтерського обліку у сфері управління грошовими коштами. Визначено пропозиції пов'язані з реорганізацією каси, вдосконаленням організації обліку безготівкових розрахунків, розробкою та запровадженням форм, методів та механізмів функціонування управлінської системи обліку грошових коштів, впровадженням повної автоматизації обліку грошових коштів.

* * *

В статье рассмотрена сущность денежных средств, безналичных и наличных расчетов. Охарактеризованы составляющие денежных средств. Приведены основные проблемы, касающиеся системы организации и учета операций с денежными средствами. Для устранения проблемных вопросов, возникающих при организации учета денежных потоков, предложены пути совершенствования системы бухгалтерского учета в сфере управления денежными средствами. Определены предложения связанные с реорганизацией кассы, совершенствованием организации учета безналичных расчетов, разработкой и внедрением форм, методов и механизмов функционирования управленческой системы учета денежных средств, введением полной автоматизации учета денежных средств.

* * *

Money belongs to the category that has always been quite relevant in economic thought. Cash is considered the most liquid assets of the enterprise. Without their continuous cyclical movement, no business entity can function. In the current market conditions, most companies lack cash assets, so it is important to have the ability to rationally distribute and use them. To do this, it is necessary to properly organize the accounting of funds, constantly improve it, as well as be able to identify and solve problems that may arise when accounting for cash transactions.

The purpose of the paper is to highlight the problems and develop proposals for improving the organization and methods of accounting for cash transactions.

The paper considers the essence of cash assets, cash payments and cashless payments. The components of cash assets are described. The main problems concerning the system of organization and accounting of cash transactions are given. To eliminate the problematic issues that arise in the organization of cash flow accounting, ways to improve the accounting system in the field of cash management are proposed. The proposed measures to improve the organization of funds will provide an opportunity to improve the calculations and accounting of the enterprise, will facilitate the work of the accountant, optimize paperwork and improve analytical accounting.

Ключові слова: грошові кошти, готівкові розрахунки, безготівкові розрахунки, банківські рахунки, бухгалтерський облік

Ключевые слова: денежные средства, кассовые операции, безналичные расчеты, банковские счета, бухгалтерский учет

Keywords: cash assets, cash payments, cashless payments, bank accounts, accounting

ВСТУП

Гроші належать до тієї категорії, яка завжди була досить актуальною в економічній думці. Грошові кошти вважають найбільш ліквідними активами підприємства. Без їхнього неперервного циклічного руху неможливе функціонування жодного суб'єкта господарювання.

У теперішніх ринкових умовах у більшості підприємств не вистачає грошових активів, тому досить важливо володіти здатністю їх раціонального розподілу та використання. Для цього необхідно правильно організувати облік грошових коштів, постійно його

вдосконалювати, а також вміти виявляти і вирішувати проблеми, що можуть виникати під час обліку операцій з грошовими коштами у касі та на рахунках у банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На сьогоднішній день існує чимала кількість досліджень, які присвячені дослідженню проблемних питань обліку грошових коштів та їх вирішенню. Найвідомішими вченими, що зробили вагомий внесок цю сферу є: Ф.Ф. Бутинець, М.Т. Білуха, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, Г.Г. Кірейцев, Н.М. Малога, М.С. Пушкар, В.О. Шевчук, Г.В. Савіцька та інші. Однак тема,

що стосується проблем обліку грошових коштів та шляхів їх вирішення, ніколи не втрачала своєї актуальності й досі залишається дискусійною та потребує досліджень.

МЕТОЮ роботи є висвітлення проблем та розроблення пропозицій стосовно вдосконалення організації і методики бухгалтерського обліку операцій з грошовими коштами.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є аналіз наукових праць, матеріалів періодичних видань, ресурсів Internet, нормативно-правових актів.

У проведенні дослідження використано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Господарська діяльність кожного підприємства тісно пов'язана з його взаємовідносинами з іншими суб'єктами господарювання. Такі відносини виникають внаслідок кругообігу господарських засобів і називаються розрахунками. Грошові кошти виступають початковою і кінцевою ланкою кругообігу, що включає в себе придбання матеріалів та сировини, виробництво продукції, виконання робіт та надання послуг, а також їх продаж, в результаті якого підприємство отримує виручку.

Між категоріями «гроші» і «грошові кошти» відсутнє чітке розмежування. Багато науковців ототожнюють ці поняття, не виділяючи між ними відміннос-

тей. В економічній літературі можна зустріти багато різноманітних визначень понять «гроші» і «грошові кошти», для позначення яких використовують такі терміни: «гроші», «грошові кошти», «грошові потоки», «готівка», «фінансові ресурси».

Згідно з НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» під грошовими коштами розуміють готівку, кошти на рахунках в банках і депозити до запитання [1].

Спираючись на Положення, можна сказати що основними складовими грошових коштів є готівка в касі, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання.

Проте, на нашу думку, до складу грошових коштів також можна віднести електронні гроші, адже вони мають такі ж характеристики, що й звичайні кошти. Електронні гроші виконують роль засобу платежу, обміну і накопичення, тобто є реальними грошима.

Складовими грошових коштів є і кошти в дорозі – кошти, які перераховані в останні дні місяця на реєстраційні, спеціальні реєстраційні, поточні рахунки установи, а також не розподілені на рахунках в органах Державного казначейства України, але будуть зараховані на ці рахунки в наступному місяці.

Виходячи з вищесказаного, ми зобразили складові грошових коштів на рис. 1.

Готівкові кошти (готівка) – це грошові знаки національної валюти України – банкноти та монети [2].

Платежі, для здійснення яких підприємства використовують готівку називаються готівковими розрахунками.

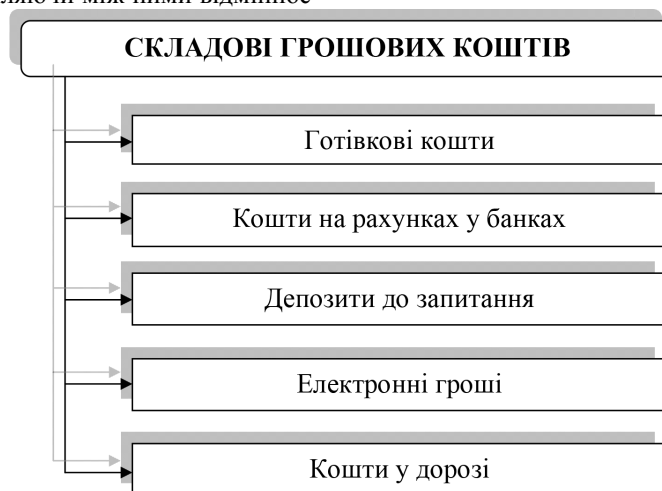

Рис. 1. Складові грошових коштів

Проте на сьогодні готівкові розрахунки стали рідкістю. Більшість суб'єктів господарювання використовують безготівкову форму розрахунків.

Безготівкові розрахунки – це перерахування грошових коштів з рахунку підприємства-платника на рахунок підприємства-отримувача. Фінансовим посередником у цих розрахунках виступає банк, який надає послуги своїм клієнтам-підприємствам [3].

Готівковий і безготівковий грошові обороти тісно взаємопов'язані між собою та мають властивість переходити з однієї форми в іншу. Наприклад, виручка, яка надходить до каси підприємства, потім здається до установи банку для її зарахування на поточний або інші рахунки. Далі, коштами, що зарахували на банківські рахунки, можна проводити розрахунки з су-

б'єктами господарювання чи працівниками.

Тому для забезпечення достовірної і точної інформації про рух коштів необхідно усунути проблеми та удосконалити облік як готівкових так і безготівкових розрахунків.

До основних проблем, що стосуються системи організації та обліку грошових потоків можна віднести наступні:

– неузгодженість національних положень, що регламентують бухгалтерський облік грошових коштів, із міжнародними стандартами, а саме відмінність у трактуванні поняття «грошові кошти» у національних та міжнародних положеннях бухгалтерського обліку, розбіжності в ідентифікації потоків грошових коштів за видами діяльності, неузгодженість норм і правил

щодо складання фінансової звітності з руху грошових коштів тощо;

- недосконалість системи управлінського обліку та відсутність управлінської звітності з руху грошових коштів на підприємстві і, як наслідок, нестача аналітичних та оперативних даних, які характеризують реальні фінансові процеси на підприємстві;

- недостатність та недосконалість форм та методів розрахунків, особливо для здійснення зовнішньоекономічної діяльності;

- недосконале матеріально-технічне та організаційне забезпечення ведення обліку грошових коштів;

- наявність грубих порушень платіжної дисципліни та недосконалість механізмів контролю за дотриманням касової дисципліни;

- недосконалість законодавчо-нормативних актів, що регламентують облік грошових коштів;

- ухилення підприємств від оподаткування шляхом використання необлікових грошових коштів;

- ослаблена система контролю за збереженням та використанням грошових коштів.

Не менш важливою є й проблема повноти та своєчасності відображення грошових коштів у системі обліку, адже якщо грошові кошти будуть неповністю та несвоєчасно оприбутковані, то не буде чіткого відображення реального розміру коштів. Наслідком цього буде неправильне відображення податкових стягнень. І така помилка потягне за собою низку інших, які можуть каратися штрафними санкціями.

Для усунення як зазначених вище проблемних питань, так й інших проблем, що виникають в організації обліку операцій з грошовими коштами, можна запропонувати наступні шляхи вдосконалення системи бухгалтерського обліку у сфері управління грошовими коштами [4]:

- подальше адаптування Національних положень бухгалтерського обліку, що регламентують організацію та облік грошових коштів до міжнародних стандартів;

- розробка та запровадження форм, методів та механізмів функціонування управлінської системи обліку грошових коштів (наприклад, запровадження автоматизованої системи управління грошовими потоками на підприємстві, розробка форм управлінської звітності з руху грошових коштів та механізмів її складання тощо);

- розширення та вдосконалення форм та методів здійснення розрахунків (клірингових розрахунків, використання рахунків овердрафт тощо);

- вдосконалення та розвиток систем і технологій банківського обслуговування підприємств (корпоративних карток, системи «Клієнт – Банк» тощо);

- розробка механізмів та методів зміцнення платіжної дисципліни і контролю за дотриманням касової дисципліни (наприклад, проведення інвентаризації каси не рідше одного разу на місяць, створення фонду дрібної готівки та введення відповідного активного рахунку в Плані рахунків бухгалтерського обліку);

- розширення та вдосконалення нормативно-правової бази з ведення бухгалтерського обліку грошових коштів на підприємствах;

- застосування на підприємствах системи конт-

ролю грошових коштів, що дасть змогу значно підвищити ефективність усього процесу управління його діяльністю;

- здійснення розробки фінансових планів надходження та витрачання грошових коштів на наступний рік, в якому буде розрахунок планового доходу від основної діяльності та витрати грошових коштів у розрізі статей витрат;

- формування звіту про надходження і використання грошових коштів за попередній місяць та порівняння його з нормативними (плановими) показниками, що забезпечить оперативний контроль над рухом грошових коштів на підприємствах;

- впровадження повної автоматизації обліку грошових коштів, що забезпечить високу точність облікових даних, пов'язаних із рухом грошових коштів.

Отже, на сьогоднішній день в Україні є багато напрямків, за якими можна вдосконалювати наявну систему організації обліку грошових коштів. Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку нових методів, механізмів та форм стосовно вдосконалення організації бухгалтерського обліку готівкових та безготівкових коштів. Адаптація національних положень до міжнародних стандартів та впровадження нових методів дозволить значно покращити організацію та ведення бухгалтерського обліку грошових коштів, знизить ризики помилок і дозволить підвищити ефективність роботи підприємств.

ВИСНОВКИ

Функціонування кожного підприємства прямо залежить від правильно організованого обліку грошових коштів, адже операції, що пов'язані з рухом грошових коштів становлять основу його діяльності. Тому проблеми обліку грошових коштів та аналізу грошових потоків є досить актуальними та важливими для всіх підприємств. Побудова належної системи бухгалтерського обліку грошових коштів передбачає правильність здійснення та відображення всіх етапів їх руху, починаючи з дотримання нормативно-правових вимог, заповнення первинних документів, узагальнення та систематизації інформації в регістрах та завершуючи складанням звітності.

Таким чином, використання на підприємстві у комплексі всіх запропонованих заходів стосовно вдосконалення організації грошових коштів дасть можливість вдосконалити проведення розрахунків підприємства та їх облік. Запропоновані заходи дозволять полегшити роботу бухгалтера, оптимізувати документообіг, вдосконалити аналітичний облік на підприємстві з метою отримання детальної інформації з операціями з грошовими коштами та виявити помилки у бухгалтерському та податковому обліку операцій з грошовими коштами, і, як наслідок, посилити відповідальність серед працівників та попередити штрафні санкції з боку податкових органів.

Список використаних джерел

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

2. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17>

3. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: затверджена постановою НБУ від 21.01.2004 № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>

4. Парді С.Р. Шляхи вдосконалення обліку грошових коштів. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. Львів, 2013. № 2/1. С. 82-86.

References

1. The National Accounting Standard 1 «General Requirements to the Financial Statements». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (in Ukrainian).

2. Regulations on conducting cash transactions in national

currency in Ukraine: approved by NBU Board Resolution of December 29, 2017 No. 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17> (in Ukrainian).

3. Instruction on cashless payments in Ukraine in national currency: approved by NBU Board Resolution of January 21, 2004 No. 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04> (in Ukrainian).

4. Pardi S.R. Ways to improve cash accounting. Bulletin of ONU named after I.I. Mechnikova. Lviv, 2013. № 2/1. pp. 82 – 86. (in Ukrainian).

ШЕВЧЕНКО

Інна Юріївна
shevchenko.khnadu@gmail.com

УДК 338.45

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА
ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ АВТОМОБІЛЬНОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИINTEGRAL ASSESSMENT OF
INNOVATION AND INVESTMENT
POTENTIAL OF AUTOMOTIVE
INDUSTRY OF UKRAINEд.е.н., доцент, завідувач кафедри,
Харківський національний
автомобільно-дорожній
університетПЛАХТІЙ
Анастасія Олександрівна
nasya.plaxtij@ukr.netстудент, Харківський
національний автомобільно-
дорожній університетDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.10>**SHEVCHENKO Inna Yuriivna** – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of department, Kharkiv National Automobile and Highway University**PLAKHTII Anastasiia Oleksandrivna** – student, Kharkiv National Automobile and Highway University

У статті авторами запропоновано інтегральний індекс інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств автомобілебудування та розроблено шкалу інтерпретації значень даного індикатора. Здійснено інтегральне оцінювання інноваційно-інвестиційного потенціалу автомобільної промисловості України у період 2014-2018 рр., зокрема таких автовиробників як: ПАТ «Запорізький автомобілебудівний завод», корпорація «Богдан», ПрАТ «Єврокар», ПрАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «БАЗ», ПрАТ «Часівоярські автобуси», ПрАТ «Чернігівський автозавод», ПАТ «Черкаський автобус».

* * *

В статті авторами пропонується інтегральний індекс інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств автомобілебудування та розроблена шкала інтерпретації значень даного індикатора. Осуществлено интегральное оценивание инновационно-инвестиционного потенциала автомобильной промышленности Украины в период 2014-2018 гг., в частности таких автопроизводителей как: ПАО «Запорожский автомобилестроительный завод», корпорация «Богдан», ЗАО «Еврокар», ЗАО «АвтоКрАЗ», ЗАО «БАЗ», ЗАО «Часовоярские автобусы», ЗАО «Черниговский автозавод», ОАО «Черкасский автобус».

* * *

Introduction. The automotive industry traditionally belongs to the innovation-active subsectors, where a large number of product and process innovations are produced annually, many newest engineering solutions are put into practice. In scientific literature there are numerous studies of innovation and investment potential at the macro, meso and micro levels of its manifestation, but scientists have not yet paid attention to the innovation and investment potential of the automotive industry.

The purpose of the paper is development and testing the methodological tools for integral assessment of innovation and investment potential of the automotive industry.

Results. In the article the authors propose an integral index of innovation and investment potential of automotive enterprises and a scale of interpretation of the values of this indicator. The integral assessment of innovation and investment potential of the automotive industry of Ukraine in the period 2014-2018 is done, in particular such automakers as: PJSC “Zaporizhzhya automobile plant”, corporation “Bogdan”, PrJSC “Eurocar”, PrJSC “AvtoKraZ”, PrJSC “BAZ”, PrJSC “Chasivoyarsky buses”, PrJSC “Chernihiv automobile plant”, PJSC “Cherkasy bus”. It was revealed that currently the leader of innovation and investment development of the automotive industry of Ukraine is PrJSC “Eurocar”, which is characterized by a high level of innovation and investment potential. This situation is due to the traditionally effective partnership on the basis of franchising and car assembly activities of PrJSC “Eurocar” with leading foreign automakers such as Škoda Auto, Volkswagen AG, Hyundai Motor Company. Other domestic automakers are characterized by an average level of innovation and investment potential, except for PrJSC “BAZ”, which is currently characterized by a low level of innovation and investment potential.

Conclusion. In the period 2014-2018, the stimulators of the innovation and investment potential of the automotive industry of Ukraine were indicators of the cost of implemented investment projects, capital efficiency, material efficiency and productivity. Instead, mainly the destructive influence on the integral index of innovation and investment potential of the automotive industry of Ukraine in 2014-2018 was carried out by indicators of management efficiency, introduction of innovations, profitability of activity.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційний потенціал, автомобільна промисловість, інтегральна оцінка, конкурентоспроможність

Ключевые слова: инновационно-инвестиционный потенциал, автомобильная промышленность, интегральная оценка, конкурентоспособность

Keywords: innovation and investment potential, automotive industry, integral assessment, competitiveness

ВСТУП

Невід’ємною та стратегічно важливою частиною вітчизняного машинобудівного комплексу та промисловості є автомобілебудування, представлене, головним чином, легковим автомобілебудуванням, вантажним автомобілебудуванням і автобусобудуванням.

Ще десятиліття тому Україна мала потужний ав-

томобілебудівний комплекс, посідаючи провідне місце серед автовиробників Східної Європи. На жаль, сьогодні маємо ситуацію, коли автовиробництво України перебуває у скрутному становищі внаслідок кризи внутрішнього потенціалу й інтенсивного негативного впливу численних факторів зовнішнього середовища.

Водночас автомобільна промисловість традиційно належить до інноваційно активних підгалузей, де щорічно продукується велика кількість продуктивних і процесних інновацій, знаходять практичну реалізацію безліч новітніх інженерних рішень. У таких умовах конкурентоспроможність підприємств автомобілебудування безпосередньо залежить від рівня їх інноваційно-інвестиційного потенціалу.

Справедливим буде відмітити, що у науковій літературі велика увага приділяється проблемам і перспективам формування, розвитку та використання інноваційно-інвестиційного потенціалу господарюючих суб'єктів. Слід виділити наукові праці К. Весельківської, К. Волошук, Л. Газуди, І. Гріщенко, О. Гудзь, М. Дем'янчук, О. Дубинської, О. Кірдіної, Г. Кучерук, Г. Лагутіна, Ю. Лимич, І. Полевич, І. Погорілої, П. Сем'янчук, О. Тарасової, О. Шкурупій, Ю. Федорової, І. Юхновського, якими розглядалися теоретичні, методологічні та концептуальні аспекти реалізації інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств у новітніх економічних умовах. Утім, попри численні наукові дослідження інноваційно-інвестиційного потенціалу на макро-, мезо- та мікрорівні його прояву, досі вченими не було приділено належної уваги інноваційно-інвестиційному потенціалу автомобільної промисловості.

МЕТА роботи полягає у розробленні й апробації методичного інструментарію інтегрального оцінювання інноваційно-інвестиційного потенціалу автомобільної промисловості.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У проведенні дослідження використано такі методи як метод аналізу та синтезу, системний підхід, порівняльний аналіз, статистичні методи, традиційні прийоми економічного аналізу, графічний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ

За об'єкт прикладного дослідження обрано автомобільну промисловість України, яка наразі представлена такими автовиробниками як ПАТ «Запорізький автомобілебудівний завод», корпорація «Богдан», ПрАТ «Єврокар», ПрАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «БАЗ», ПрАТ «Часівоярські автобуси», ПрАТ «Чернігівський автозавод», ПАТ «Черкаський автобус».

У попередньому дослідженні [1] було надано інтегральну оцінку конкурентоспроможності зазначених автомобілебудівних підприємств, складовою частиною якої була оцінка конкурентного потенціалу автовиробників, у т.ч. й їх інноваційно-інвестиційного потенціалу за індикаторами кількості впроваджених інновацій і вартості реалізованих інвестиційних проєктів. Звичайно, зазначені показники є базовими для оцінювання інноваційно-інвестиційного потенціалу, однак не меншу важливість мають і передумови його реалізації – матеріально-технічні, кадрові та фінансові.

Тому пропонуємо розширити перелік компонент інтегрального індексу інноваційно-інвестиційного потенціалу наступним чином:

$$I_{\text{ІІІ}} = f\{I_{\text{ф}}, I_{\text{м}}, I_{\text{ІІІ}}, I_{\text{ЕМ}}, I_{\text{ВІ}}, I_{\text{ЗІІ}}, I_{\text{РД}}\}, \tag{1}$$

де $I_{\text{ф}}$ – індекс фондovіддачі;

$I_{\text{м}}$ – індекс матеріалovіддачі;

$I_{\text{ІІІ}}$ – індекс продуктивності праці;

$I_{\text{ЕМ}}$ – індекс ефективності менеджменту;

$I_{\text{ВІ}}$ – індекс впровадження інновацій;

$I_{\text{ВРІІ}}$ – індекс вартості реалізованих інвестиційних проєктів;

$I_{\text{РД}}$ – індекс рентабельності діяльності.

Інтерпретацію розрахованих значень компонентних індикаторів і інтегрального індексу інноваційно-інвестиційного потенціалу пропонуємо здійснювати за розробленою шкалою, наведеною в табл. 1.

Оскільки усі з пропонованих компонентних індикаторів можна ідентифікувати за характером впливу як стимулятори розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу, то для їх нормування слід застосувати підхід з віднесенням фактичних значень показників до максимального їх значення у варіативному ряді за досліджуваний період.

У табл. 2 представлено результати розрахунків нормованих індикаторів і інтегрального індексу інноваційно-інвестиційного потенціалу автомобільної промисловості України в період 2014-2018 рр.

Наразі флагманом інноваційно-інвестиційного розвитку автомобільної промисловості України є ПрАТ «Єврокар», для якого є характерним високий рівень інноваційно-інвестиційного потенціалу. Така ситуація обумовлена традиційно ефективним партнерством на засадах франчайзингу та автоскладальної діяльності ПрАТ «Єврокар» з провідними зарубіжними автокодцернами на кшталт Skoda Auto, Volkswagen AG, Hyundai Motor Company, чим забезпечується міжнародний трансфер технологій і інновацій (як продуктивних, так і процесних), залучення іноземних інвестицій і отримання нових можливостей до оновлення матеріально-технічної бази, формування людського капіталу «нової формації», впровадження найкращих світових практик організації діяльності з виробництва та збуту автомобілів. Інші вітчизняні автовиробники характеризуються середнім рівнем інноваційно-інвестиційного потенціалу, окрім ПрАТ «БАЗ», для якого наразі характерним є низький рівень інноваційно-інвестиційного потенціалу.

Рис. 1 ілюструє динаміку інтегрального індексу інноваційно-інвестиційного потенціалу автомобільної промисловості України у період 2014-2018 рр.

Лінія тренду свідчить про збереження загальної негативної тенденції турбулентності та зниження інноваційно-інвестиційного потенціалу автомобільної промисловості України.

Таблиця 1

Шкала інтерпретації значень індексів інноваційно-інвестиційного потенціалу автомобільної промисловості [розроблено авторами]

Значення індексу	Інтерпретація рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу
0-0,32	низький
0,33-0,63	середній
0,64-1,00	високий

Інноваційно-інвестиційний потенціал автомобільної промисловості України у 2014-2018 рр.

[розраховано авторами за [2-9]]

Індекси	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
<i>I</i>	2	3	4	5	6
ПАТ «Запорізький автомобілебудівний завод»					
Індекс фондовіддачі	0,280	0,116	0,429	0,716	1,000
Індекс матеріаловіддачі	1,000	0,794	0,399	0,314	0,245
Індекс продуктивності праці	0,452	0,542	0,425	1,000	0,547
Індекс ефективності менеджменту	1,000	0,000	0,060	0,016	0,020
Індекс впровадження інновацій	0,068	0,041	1,000	0,000	0,000
Індекс вартості реалізованих інвестиційних проєктів	1,000	0,920	0,610	0,802	0,902
Індекс рентабельності діяльності	1,000	0,000	0,048	0,011	0,015
Інтегральний індекс інноваційно-інвестиційного потенціалу	0,69	0,34	0,42	0,41	0,39
Інтерпретація рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу	високий	середній	середній	середній	середній
корпорація «Богдан»					
Індекс фондовіддачі	1,000	0,625	0,893	0,857	0,473
Індекс матеріаловіддачі	0,284	1,000	0,272	0,274	0,548
Індекс продуктивності праці	0,792	0,405	1,000	0,756	0,563
Індекс ефективності менеджменту	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Індекс впровадження інновацій	0,019	0,000	0,000	0,321	1,000
Індекс вартості реалізованих інвестиційних проєктів	1,000	0,443	0,518	0,901	0,809
Індекс рентабельності діяльності	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Інтегральний індекс інноваційно-інвестиційного потенціалу	0,44	0,35	0,38	0,44	0,48
Інтерпретація рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу	середній	середній	середній	середній	середній
ПрАТ «Єврокар»					
Індекс фондовіддачі	0,375	0,268	0,266	0,707	1,000
Індекс матеріаловіддачі	0,891	0,977	1,000	0,867	0,859
Індекс продуктивності праці	0,462	0,251	0,211	0,719	1,000
Індекс ефективності менеджменту	0,170	0,000	0,000	0,000	1,000
Індекс впровадження інновацій	0,211	0,418	0,823	1,000	0,237
Індекс вартості реалізованих інвестиційних проєктів	1,000	1,000	1,000	1,000	0,998
Індекс рентабельності діяльності	0,305	0,000	0,000	0,000	1,000
Інтегральний індекс інноваційно-інвестиційного потенціалу	0,49	0,42	0,47	0,61	0,87
Інтерпретація рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу	середній	середній	середній	середній	високий
ПрАТ «АвтоКрАЗ»					
Індекс фондовіддачі	0,337	0,861	1,000	0,666	0,593
Індекс матеріаловіддачі	0,809	0,746	0,757	1,000	0,85
Індекс продуктивності праці	0,395	1,000	0,963	0,659	0,877
Індекс ефективності менеджменту	1,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Індекс впровадження інновацій	1,000	0,134	0,000	0,000	0,000
Індекс вартості реалізованих інвестиційних проєктів	0,962	0,499	0,499	1,000	0,068
Індекс рентабельності діяльності	1,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Інтегральний індекс інноваційно-інвестиційного потенціалу	0,79	0,46	0,46	0,48	0,34
Інтерпретація рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу	високий	середній	середній	середній	середній
ПрАТ «БАЗ»					
Індекс фондовіддачі	1,000	0,204	0,073	0,009	0,000
Індекс матеріаловіддачі	0,286	0,429	0,203	1,000	0,513
Індекс продуктивності праці	1,000	0,109	0,091	0,013	0,010
Індекс ефективності менеджменту	0,011	0,000	1,000	0,000	0,000
Індекс впровадження інновацій	0,007	1,000	0,000	0,000	0,000
Індекс вартості реалізованих інвестиційних проєктів	1,000	1,000	1,000	0,000	0,000
Індекс рентабельності діяльності	0,113	0,000	1,000	0,000	0,000
Інтегральний індекс інноваційно-інвестиційного потенціалу	0,49	0,39	0,48	0,15	0,07
Інтерпретація рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу	середній	середній	середній	низький	низький

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
ПрАТ «Часівоярські автобуси»					
Індекс фондовіддачі	0,627	0,460	0,754	1,000	0,846
Індекс матеріаловіддачі	0,853	1,000	0,788	0,753	0,806
Індекс продуктивності праці	0,632	0,501	0,817	1,000	0,974
Індекс ефективності менеджменту	0,469	0,686	1,000	0,625	0,361
Індекс впровадження інновацій	1,000	0,387	0,294	0,114	0,000
Індекс вартості реалізованих інвестиційних проєктів	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Індекс рентабельності діяльності	1,000	0,834	0,725	0,419	0,219
Інтегральний індекс інноваційно-інвестиційного потенціалу	0,65	0,55	0,63	0,56	0,46
Інтерпретація рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу	високий	середній	середній	середній	середній
ПрАТ «Чернігівський автозавод»					
Індекс фондовіддачі	0,437	0,371	0,450	1,000	0,168
Індекс матеріаловіддачі	0,651	0,505	0,619	0,530	1,000
Індекс продуктивності праці	0,373	0,391	1,000	0,168	0,436
Індекс ефективності менеджменту	0,000	1,000	0,000	0,000	0,605
Індекс впровадження інновацій	1,000	0,172	0,103	0,009	0,000
Індекс вартості реалізованих інвестиційних проєктів	0,469	1,000	1,000	1,000	1,000
Індекс рентабельності діяльності	0,000	0,979	0,000	0,000	1,000
Інтегральний індекс інноваційно-інвестиційного потенціалу	0,42	0,63	0,45	0,39	0,60
Інтерпретація рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу	середній	середній	середній	середній	середній
ПАТ «Черкаський автобус»					
Індекс фондовіддачі	0,891	0,897	0,775	0,353	1,000
Індекс матеріаловіддачі	0,910	1,000	0,417	1,000	0,372
Індекс продуктивності праці	0,190	0,414	0,286	0,479	1,000
Індекс ефективності менеджменту	1,000	0,000	0,563	0,756	0,113
Індекс впровадження інновацій	1,000	0,384	0,239	0,128	0,115
Індекс вартості реалізованих інвестиційних проєктів	1,000	1,000	1,000	0,836	0,526
Індекс рентабельності діяльності	0,018	0,000	0,836	0,647	1,000
Інтегральний індекс інноваційно-інвестиційного потенціалу	0,72	0,53	0,59	0,60	0,59
Інтерпретація рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу	високий	середній	середній	середній	середній

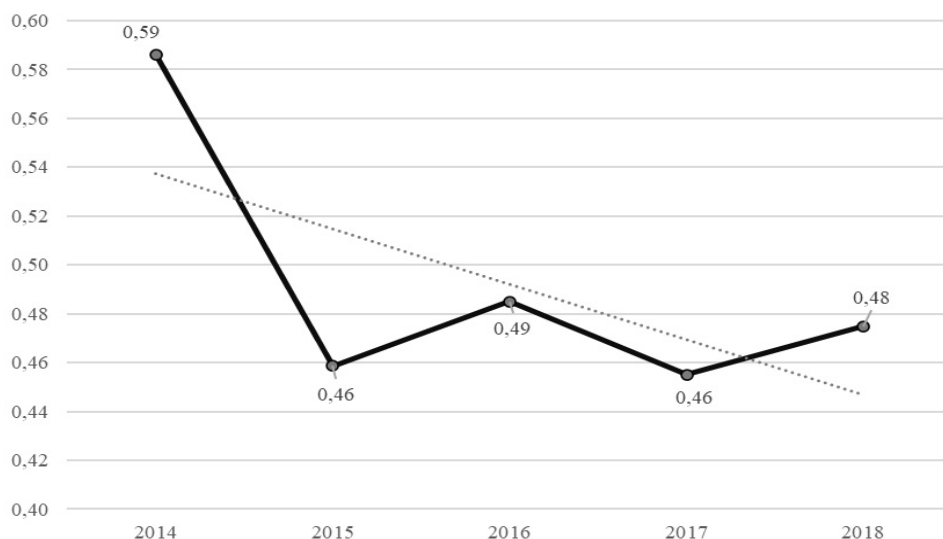

Рис. 1. Динаміка інтегрального індексу інноваційно-інвестиційного потенціалу автомобільної промисловості України у 2014-2018 рр.
[побудовано авторами]

ВИСНОВКИ

Розглядаючи отримані дані з позиції пофакторного аналізу, можна ідентифікувати, що в досліджуваний період стимуляторами інноваційно-інвестицій-

ного потенціалу автомобільної промисловості України були індикатори вартості реалізованих інвестиційних проєктів, фондовіддачі, матеріаловіддачі та продуктивності праці. Натомість переважно деструктив-

ний вплив на інтегральний індекс інноваційно-інвестиційного потенціалу автомобільної промисловості України здійснювали показники ефективності менеджменту, впровадження інновацій, рентабельності діяльності. Відповідно, перспективи подальших досліджень складає розроблення механізмів управління стимуляторами та дестимуляторами інноваційно-інвестиційного потенціалу автомобільної промисловості України.

Список використаних джерел

1. Шевченко І.Ю. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності автомобілебудівних підприємств України. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. 2018. № 2(21). С. 211-233.
2. ПАТ «Запорізький автомобільний завод»: фінансова звітність. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/46461/165/templ>
3. Корпорація «Богдан»: фінансова звітність. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/53145/166/templ>
4. ПрАТ «Єврокар»: фінансова звітність. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/51400/165/templ>
5. ПрАТ «АвтоКрАЗ»: фінансова звітність. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/48766/165/templ>
6. ПрАТ «Бориспільський автозавод»: фінансова звітність. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/55914/165/templ>
7. ПрАТ «Часівоярські автобуси»: фінансова звітність. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/44528/165/templ>
8. ПрАТ «Чернігівський автозавод»: фінансова звітність. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/34572/165/templ>
9. ПАТ «Черкаський автобус»: фінансова звітність. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/54385/165/templ>

URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/54385/165/templ>

References

1. Shevchenko I.Y. Integral assessment of the competitiveness of the automotive enterprises of Ukraine. Problems and perspectives of entrepreneurship development: Collection of scientific works of Kharkiv National Automobile and Highway University. 2018. № 2(21). pp. 211-233. (in Ukrainian)
2. PJSC "Zaporizhzhya automobile plant": financial statements. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/46461/165/templ> (in Ukrainian)
3. Corporation "Bogdan": financial statements. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/53145/166/templ> (in Ukrainian)
4. PrJSC "Eurocar": financial statements. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/51400/165/templ> (in Ukrainian)
5. PrJSC "AvtoKraZ": financial statements. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/48766/165/templ> (in Ukrainian)
6. PrJSC "Boryspil automobile plant": financial statements. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/55914/165/templ> (in Ukrainian)
7. PrJSC "Chasivoyarsky busses": financial statements. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/44528/165/templ> (in Ukrainian)
8. PrJSC "Chernihiv automobile plant": financial statements. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/34572/165/templ> (in Ukrainian)
9. PJSC "Cherkasy bus": financial statements. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/54385/165/templ> (in Ukrainian)